

CADILAR, CADİ AVI ve KADINLAR

Silvia Federici

CADILAR CADİ AVI ve KADINLAR

Silvia Federici

çev. Bilge Tanrısever

otonom
cadı kazanı

CADILAR, CADI AVI VE KADINLAR

Silvia Federici

İtalya'da doğup büyüyen **Silvia Federici**, 1967'de felsefe eğitimi için gittiği Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde ve ayrıca Nijerya'da Port Harcourt Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Feminist bir eylemci, araştırmacı ve eğitimci olan Federici'nin çalışmaları esinini toplumsal mücadelelerden almış ve bu mücadelelerle sürekli bir diyalog içinde olmuştur. 1970'lerin başından itibaren, Maria Rosa Dalla Costa ve Selma James gibi kuramcılarla birlikte, Uluslararası Feminist Kolektif'in kurucuları ve "Ev İşi İçin Ücret" kampanyasının örgütleyicileri arasında yer almıştır. Bu hareket, toplumsal yeniden üretimde yer alan kadınlar için ekonomik bağımsızlık talebini dile getirerek kapitalist ve patriyarkal iktidara karşı devrimci bir itiraz oluşturmuştur ve feminist gruplar arasında küresel bir dayanışmaya zemin sunmuştur. Federici, Afrika'daki politik değişim ve toplumsal mücadeleler üzerine çalışmalarıyla da tanınmaktadır. Türkçede yayınlanmış birçok makale ve röportajının yanı sıra basılmış eserleri arasında *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* (Otonom Yayıncılık, 2012), *Sıfır Noktasında Devrim* (Otonom Yayıncılık, 2014) bulunur.

Otonom 97

Cadı Kazanı 8

Cadılar, Cadı Avı ve Kadınlar

Silvia Federici

ISBN 978-605-7872-00-5

1. Basım Mart 2019, İstanbul

Kitabın Özgün Adı

Witches, Witch-Hunting and Women

© PM Press, 2018

© Türkçe yayım hakları Otonom Yayıncılık, 2018

İngilizceden Çeviren

Bilge Tanrısever

Yayıma Hazırlayanlar

Münevver Çelik ve Melis İnan

Kapak ve İç Tasarım

H. Mert İnan

Baskı ve Cilt

Ceylan Matbaa

Maltepe Mah. D. Paşa Cad. Güven İş Merkezi

No:83/317-318- 319 Zeytinburnu/İstanbul

Sertifika No: 40933 Tel: 0212 613 10 79

Yayınevi Sertifika no: 31383

Otonom Yayıncılık

Firuzaga Mah. Çukurcuma Cad. Yazıcı Çıkmazı No:2

Beyoğlu - İSTANBUL

Tel 0 212 244 87 09

iletisim@otonomyayincilik.com

www.otonomyayincilik.com

CADILAR, CADI AVI VE KADINLAR

Silvia Federici

cadılar
(incele)

cadılar

İÇİNDEKİLER

7	Teşekkür
9	Giriş
17	Birinci Kısım:
	Sermaye Birikimini ve Avrupa'daki
	Cadı Avlarını Yeniden Düşünmek
19	Midsommervisen "Vi elsker vort land"
25	Cadı Avlarını Neden Yeniden Konuşmalıyız?
31	Cadı Avları, Çitlemeler ve Ortak Mülkiyet
	İlişkilerinin Sonu
41	Cadı Avı ve Kadınların Gücünden Korkmak
53	"Dedikodu"nun Anlamı Üzerine
63	İkinci Kısım:
	Sermaye Birikiminin ve Cadı Avlarının
	Günümüzdeki Yeni Biçimleri
65	Küreselleşme, Sermaye Birikimi ve Kadınlara
	Yönelik Şiddet: Uluslararası ve Tarihsel Bir
	Perspektif
81	Cadı Avı, Küreselleşme ve Günümüz Afrika'sında
	Feminist Dayanışma
111	Sonuç
113	Kaynakça

Teşekkür

Bu kitap varlığını, tüm gözden geçirmeler esnasında materyallerimi tekrar tekrar okuyan ve gerek önerileri gerekse görüşleri sayesinde anlatının sürekliliğini kurmama yardım eden Camille Barbagallo'dan aldığım cesaret ve tavsiyelere borçludur. Ayrıca, "dedikodu"nun değişen anlamının tarihi hakkında yazmamı isteyen ve sanatçıların yönettiği Idle Women'ın ilgilileri Rachel Anderson ve Cis O'Boyle'a özel teşekkürlerimi borçluyum. Kirsten Dufour Andersen'e ve Kopenhag'da bulunan sanat merkezindeki adını hatırlayamadığım diğer kadınlara, bana "Midsommervisen"ın metnini ve çevirisini verdikleri için minnettarım. Kitabın kapak tasarımı için Josh MacPhee'ye ve kitabın eş yayımcıları PM Press'ten Ramsey Kanaan, Automedia'dan Jim Fleming ve Common Notions'dan Malav Kanuga'ya özel teşekkürlerimi sunarım. Son yıllarda, *Caliban ve Cadi*'yı yayınlamamı büyük bir coşkuyla karşılayan ve "ilksel birikim" dönemindeki cadı avları ile kadınlara yönelik şiddetin yeniden artışı arasındaki ilişkiyi hemen fark eden birçok genç kadına çok teşekkür ederim. Bu kitap, gururla "Bizler yakamadığınız cadıların torunlarıyız" ("*somos las nietas de todas las brujas que no pudiste quemar*") diyen herkese ithaf edilmiştir.

GİRİŞ |

Buradaki makaleler yeni bir araştırmanın yalnızca başlangıcının izini sürse ve belli bir yere kadar, en azından birinci kısımdaki makaleler, daha önce *Caliban ve Cadı*'da¹ ele alınan teorileri sunup bunlara dair belgeler sağlasa da bu makaleleri yayımlamak için beni ikna eden çeşitli etmenler var. Son zamanlarda *Caliban ve Cadı*'daki ana temaları daha geniş bir kitleye ulaştırmak için onları yeniden ele alıp popüler bir kitapçık hazırlamam yönünde sıklıkla dillendirilen talep, bu etmenlerden biriydi. Buna, Avrupa'daki cadı avlarının, yine onları üreten ekonomik/politik bağlamın anlaşılmasında özel bir yere sahip olan bazı yönlerini araştırmaya devam etme arzumu da eklemeliyim. Bu araştırmayı cadı avına eşlik eden ideolojik seferberliğin kurduğu haliyle kadınlar ve para arasındaki ilişki, mahkemelerde suçlayanlar/suçlananlar olarak çocukların rolü ve en çok da sömür-

1 Silvia Federici, *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*, çev. Öznur Karakaş, Otonom Yay., 2012.

ge dünyasında cadı avları temaları üzerinden ilerletmeyi umuyorum ama bu kitapta cadı avlarının iki boyutuna odaklandım.

Burada cadılık suçlamalarının çoğunu üreten nedenleri ve toplumsal ortamı yeniden değerlendirdim ve iki tema üzerinde bilhassa durdum. Bunlardan ilki, cadı avı ile o dönemdeki toprak çitleme ve özelleştirme süreci arasındaki ilişki. Bu dönem, bir yandan tarımsal üretimi ticari bir girişime dönüştüren toprak sahibi sınıfının oluşumuna, öte yandan ortak toprakların çitlenmesiyle birlikte gelişmekte olan kapitalist düzene karşı bir tehdit oluşturan dilenci ve aylak nüfusun oluşumuna tanıklık etti. Bu değişiklikler, sırf ekonomik bir niteliğe sahip olmakla kalmıyor, aynı zamanda toplumsal öncelikleri, normları ve değerleri büyük oranda yeniden düzenleyerek yaşamın her boyutunu kuşatıyordu. İkinci olarak, kadın cinselliği ve kadınların üreme kapasiteleri üzerinde devletin artan denetimi yüzünden kadınların bedeninin kapatılması ile cadı avları arasındaki ilişkiyi tartışıyorum. Ama Avrupa'daki cadı avlarının bu iki yönünün ayrı ayrı incelenmesi, bunların fiili yaşamda ayrı oldukları anlamına gelmez, zira yoksulluk ve cinsel suçlar, cadılıkla suçlanan birçok kadının yaşamındaki ortak unsurlardı.

Caliban ve Cadı'da ifade ettiğim gibi, burada da bu zulmün başlıca hedefinin kadınlar olduğu fikrini pekiştiriyorum, çünkü ekonomik yaşamın sermayeleşmesi en çok onları yoksullaştırmıştı; üstelik kadın cinselliği ve üreme kapasitesinin düzenlenmesi de daha sıkı bir toplumsal denetim biçimi inşa etmenin koşulu haline gelmişti. Ama bu kitaba dahil ettiğim üç makale, kadınların kendi ülkeleri ve topluluklarında yaşanan değişim ortamında erkekler-

de uyandırdıkları korkuyu vurgulayıp onların bu sürecin yalnızca birer kurbanı olduğu görüşünü sorgular. Dolayısıyla, bu derlemenin başında yer alan “Cadı Avı ve Kadınların Gücünden Korkmak” ile “Cadı Avları, Çitlemeler ve Ortak Mülkiyet İlişkilerinin Sonu” adlı iki makale, otoritelerin kadın isyanından ve onların cezbedici gücünden korkmasını vurgularken, “Dedikodu’nun Anlamı Üzerine” adlı üçüncü makale, dedikodu sözcüğünün olumlu çağrışımı olan kadın arkadaşlığından, kötücül konuşmayı işaret eden olumsuz anlamına doğru kaymasını ve buna paralel olarak cadı avı başta olmak üzere kadınların toplumsal konumlarındaki düşüşün izlerini sürer.

Bu metinlerin ikisi de daha kapsamlı bir sorgulama ve araştırma gerektiren konulara yalnızca giriş niteliğinde. Ama başka bazı endişeler beni daha kapsamlı bir araştırma yapmaktan alıkoydu. Bugün tanıklık ettiğimiz kadına yönelik şiddetin sebeplerini anlama ihtiyacı, geçmişe dönmeme sürekli sekteye uğrattıyor. Bu yüzden kitabın ikinci kısmında şiddetin bu yeni biçimlerinin bir haritasını çıkarıyor ve bunların kapitalist birikimin yeni biçimleriyle ilişkisini inceliyorum. Bu, Nisan 2016’da Kolombiya, Buenaventura’da kadın cinayeti üzerine yapılan bir forum için kaleme aldığım “Küreselleşme, Sermaye Birikimi ve Kadınlara Yönelik Şiddet” makalesinin teması. İkinci kısımda, dünya ekonomisinin küreselleşmesine yol açan gelişmelerle birlikte dünyanın birçok yerinde cadı avlarının yeniden ortaya çıkması üzerine 2008 yılında yazdığım bir makale de yer alıyor.

Birçok Avrupa ülkesinin yasa metinlerinde “cadılık” teriminin ortaya çıkmasının ve cadı olduğu var sayılan kadınların toplu işkencenin hedefi olmasının üzerinden

beş yüz yıldan uzun zaman geçti. Kadınların cadı oldukları için saldırıya uğradığı ve katledildiği çoğu ülkede hükümetler bugün bu suçu tanımıyor. Maalesef, on altı ve on yedinci yüzyıllarda cadı avlarının kışkırtılmasına ve kadınlara yönelik en mizojinist önyargıların ortaya dökülmesine ideolojik meşruiyet sağlayan faktörlerin, örneğin dinin aynısını bugünkü yeni işkencenin kökeninde de görüyoruz.

“Cadı Avı, Küreselleşme ve Günümüz Afrika’sında Feminist Dayanışma”nın ilk basıldığı 2008’den beri, cadı avı adı altında işlenen cinayet kayıtları had safhaya ulaşmış durumda. Yalnızca Tanzanya’da yılda beş binden fazla kadının cadı olduğu gerekçesiyle katledildiği, bazılarının pala ile öldürüldüğü ve diğerlerinin de canlı canlı yakıldığı ya da gömüldüğü tespit edildi. Orta Afrika Cumhuriyeti gibi başka bazı ülkelerde, cezaevleri cadılıkla suçlananlarla doludur. 2016’da isyancı askerler cadılıkla suçlanan yüzden fazla kadını infaz etti ve yakarak öldürdü. On altıncı yüzyıldaki cadı avcılarının ayak izlerini takip eden bu askerler, insanlardan zorla para koparmak için yargısız infaz tehdidi savurarak cadılık suçlamalarını bir gelir kaynağına dönüştürdü.

Hindistan’da, özellikle de geniş ölçekli toprak özelleştirmelerinin yapıldığı Adivasi gibi “kabile toprakları”nda cadıların öldürülmesi alıp başını gitmiştir ve giderek yaygınlaşmaktadır. Günümüzde cadıların öldürülmesine dair Nepal’den, Papua Yeni Gine’den ve Sudi Arabistan’dan da raporlar almaktayız. IŞİD de “cadılar”ı infaz ediyor. On altıncı yüzyılda olduğu gibi, teknoloji bu işkenceyi destekliyor. Bugün, bir cadının nasıl tespit edileceğini tarif eden kitapçıkların yanı sıra cadıların öldürülme görüntüleri de

internetten indirilebiliyor. Kendini cadı avcısı ilan eden bazı kişilerin, cadıların “maskesini düşürmek” için bilgisayar kullandıkları belirtiliyor!

Ancak 2008’e kıyaslandığında yaşanan önemli bir değişim var; bu yeni cadı avlarına karşı kadın direnişinin büyümesi. Bilhassa Hindistan’da bazı kadınlar, yerel otoritelerin, cadı avcılarının ve az çok gizli işkencecilerin cadıların varlığına dair yaydığı söylentilere karşı koymak için köy köy dolaşıyor. Diğer bazı kadınlar ise kanıt topluyor ve katilleri cezalandırmakla uğraşmayan otoritelere baskı uyguluyor. Amerika Birleşik Devletleri’nde de yeni cadı avlarına dair bilgiler gittikçe yaygınlaşıyor. Şimdiye kadar öğrendiğimize göre bu bilgiler, aile üyeleri de dahil olmak üzere, ait oldukları topluluklardaki insanlar tarafından kalıcı sürgüne zorlanan yüzlerce kadının sığındığı Gana’nın kuzeyindeki cadı kamplarına dikkat çekiyor. Yalnızca gazetecilik açısından bilgi verseler de bu konuyla ilgili yayımlanan kitaplar ve belgeseller, kadınlara yönelik bu yeni saldırılar ile pek çok bakımdan bir yeniden sömürgeleştirilmeyi ifade eden Afrika ekonomilerinin neoliberalleşme sürecinin sebep olduğu dönüşümler arasındaki bağlantıyı kabul ederler. Ancak şu ana kadar, bu bulgular karşısında sessiz kalınmıştır.

Kadınlara yönelik diğer yeni şiddet biçimlerinin analizi gibi yeni cadı avlarının analizi de yapılmalıdır. Bu, geniş çaplı ve aralıksız bir çaba gerektirir, zira her iki olgu da artık küresel bir boyuta ulaşmıştır. Böyle bir projeyi teşvik etmek için New York’ta, benzer girişimlerin yalnızca yeni mağduriyet biçimlerine dair değil buna karşı yeni direnme biçimlerine dair bilgilerini de karşılıklı paylaşarak dolaşıma sokabilecekleri ve bütün bunların bütünleştir-

lebileceği bir internet sayfası geliştirdik.

Beni, geçmişteki ve günümüzdeki cadı avlarını birlikte düşünmeye sevk eden bir başka etmenden, Avrupa'nın farklı bölgelerinde cadı avlarının turistik, ticari kullanımından bahsederek direniş ruhuyla bu giriş yazısını sonlandırıyorum. Düzinelerce kadının infaz edilmesine yol açan ünlü davaların ve işkencelerin gerçekleştiği bölgelerde, hemen her dükkânda cadıların oyuncak bebeklere benzeyen temsillerinden oluşan bir geçit töreni vardır. Bunlar cadı avcılarının yarattığı ve binlerce kadının ölümüne yol açan klişeleri grotesk bir tarzda yeniden üretiyor. Gelecek yıllarda bir neslin imgelemine şekillendirecek ideoloji ve çarpıtılmış bir tarih, turistlerin satın aldığı oyuncak bebeklerin yanı sıra tabakların, havluların ve kahve fincanlarının üzerindeki imajlarla yaygınlaştırılıyor. Bunun sebep olabileceği zarara kayıtsız kalan uydurulmuş tarih satıcıları, bu acımasız ürünleri satmaya devam ediyor, çünkü protesto ettiğim bir satıcının bana dediği gibi “bu ürünler satıyor”. Bu ancak, Avrupa hükümetlerinin ve politik sınıf temsilcilerinin ya da kilisenin, birkaç istisnası olmakla birlikte², atalarının kadınlara karşı işledikleri suçları kabul etmemeleri yüzünden mümkün oluyor. Cadıların topluca katledilişlerini bize

2 İstisnalardan biri Finnmark'ta gerçekleşen cadılık davalarının kurbanları adına bir anıt inşa etmeye 2000 yılında karar veren Norveç'in Vardø belediyesidir. Bu görev İsviçreli mimar Peter Zumthor ve Fransız-Amerikan sanatçı Louise Bourgeois'ya verildi. Bu iki mimar iki farklı anıt yaptı, Bourgeois'ın yaptığı anıt yanan sandalye biçimindeydi. “1600 ve 1692 yılları arasında, Finnmark'ta 135 kişi cadılıktan yargılanmıştır. Bunlardan 91'i işkence altında alınan 'itiraflar' sonucu infaz edilmiştir. Bu kişilerin çoğu kadındı, sadece yüzde on sekizi erkekti.” Line Ulekleiv, der., *Steilneset Memorial: To the Victims of the Finnmark Witchcraft Trials* (Oslo: Forlaget Press, 2011).

hatırlatacak bir “Anma Günü” hiçbir Avrupa takvimine alınmamıştır. Aksine, bazı ülkelerde bu yakılmalar popüler kültüre girmiştir. Danimarka’daki yaz dönümü [St. John’s Eve] kutlamalarında yakılan şenlik ateşi etrafında söylenen bir şarkı (bu kitapta yer almaktadır) buna örnektir. Bu nedenle, daha önce olduğu gibi, yazgılarının tekrar etmesini istemiyorsak cadıların tarihinin sessizlik içinde gömülmesine izin veremeyiz. Ve bu, şu anda bile dünyanın birçok yerinde böyle olmaktadır.

Turizmi arttırmak için kadınların bedeni ve ölümü üzerine kurulan ticareti ifşa etmek ilk adımdır. Onuru kırılmış bir kadın imgesini satarak kâr edenlerin, dökülen kanı ve sebep olunan acıyı görmezden gelenlerin oyuncak bebeklerini, kupalarını, havlularını ve sadistçe gülen yaşlı, çirkin cadıyı av olarak işaret eden tüm ürünlerini raflarından indirdiklerinden emin olmak için başka adımlar da atmak gerekecek.

Silvia Federici
New York, Ağustos 2017

BİRİNCİ KISIM

SERMAYE BİRİKİMİNİ VE
AVRUPA'DAKİ CADI AVLARINI
YENİDEN DÜŞÜNMEK

MIDSOMMERVISEN

“VI ELSKER VORT LAND”

“Ülkemizi Seviyoruz” adlı Yaz Dönümü Şarkısı’nı, Kopenhag’da katıldığım feminist bir toplantıda oradaki kadınlar sayesinde fark ettim ve aynı kadınlar şarkının bu kitapta yer alan çevirisini de verdi bana. Bu şarkı, Avrupa tarihi ve kültüründe binlerce kadının yok edilişinin gizlenmesi ve cadı figürünün ehlileştirilmesinin etkileri üzerinde önemli bir tartışmaya yol açtı. Danimarka’da cadı yargılamaları özellikle on yedinci yüzyılda gerçekleşmiş, 1617 ve 1625 arasındaki sekiz yıllık süreçte 297 dava ile Avrupa’daki bütün ülkeler içinde en yüksek sayıya ulaşarak zirve yapmıştı. Burada da cezalandırılanların çoğu kadındı. Jens Christian V. Johansen, “Denmark: The Sociology of Accusations,” *Early Modern European Witchcraft: Centres and Peripheries*, der. Bengt Ankarloo ve Gustav Henningsen, Oxford: Clarendon, 1992, s. 339–66.

Ülkemizi seviyoruz,
kutlu noel
ışıklandırdığında ağaçtaki yıldızı ve her gözdeki pırıltıyı.
Bahar gelince her kuş,
tarlanın üzerinde, sahilin altında,
bayram şarkılarına katıldığında cıvıltılarıyla:
yollarda, sokaklarda senin kanununu söyleriz,
çiçeklerden taşlar yaparız, hasadımız toplanınca,
ama en güzel tacımızı
sana adıyoruz Aziz John!
Yazın kalpleriyle bağladık onu,
öylesine sıcak, öylesine mutlu.

Ülkemizi seviyoruz,
ama en çok da yaz dönümünde,
tarlanın üzerindeki her bulut kutsadığında bizleri,
alabildiğine çiçeklendiğinde etraf,
ve sığırlar kovalar dolusu
armağanlar sunduğunda çalışkan ellerimize;
bizler toprağı sürmez, hasat yapmazken,
inekler yonca tarlalarında karınlarını doyururken,
gençler de dansa gider
senin buyruğunla, Aziz John
sıpalar ve kuzular gibi özgürce
geçip tarlaları hoplaya zıplaya.

Ülkemizi seviyoruz,
Elimizdeki kılıçtan
tanır bizi her yabancı düşman,
ama savaş isteyen ruhları kovmak için
tarlanın altında, sahilin üzerinde,

*Vi elsker vort land,
når den signede jul
tænder stjernen i træet med glans i hvert øje.
når om våren hver fugl,
over mark, under strand,
lader stemmen til hilsende triller sig bøje:
vi synger din lov over vej, over gade,
vi kranser dit navn, når vor høst er i lade,
men den skønneste krans,
bli'r dog din, Sankte Hans!
Den er bunden af sommerens hjerter,
så varme så glade.*

*Vi elsker vort land,
men ved midsommer mest,
når hver sky over marken velsignelsen sender,
når af blomster er flest,
og når kvæget i spand
giver rigeligst gave til flittige hænder;
når ikke vi pløjer og harver og tromler,
når koen sin middag i kløveren gumler,
da går ungdom til dans
på dit bud, Sankte Hans
ret som føllet og lammet, der frit
over engen sig tumler.*

*Vi elsker vort land,
og med sværdet i hand
skal hver udenvælts fjende beredte os kende,
men mod ufredens ånd
under mark, over strand,*

Viking atalarımızın mezarları üstünde ateşler yakacağız
her kasabanın vardır kendi cadısı,
her cemaatin vardır büyücüleri.
Şenlik ateşiyle, yaşamı koruyacağız onlardan
Bu ülkede barış istiyoruz biz
Aziz John, Aziz John!
Kazanacaktır barış mutlaka
Kalpler hiç buz tutmazsa.

Genellikle şenlik ateşi başında söylenen ilk üç kıta
Söz: Holger Drachmann, 1885
Müzik: P.E. Lange-Muller, 1885

*vil vi bålet på fædrenes gravhøje tænde
hver by har sin heks,
og hver sogn sine trolde.
Dem vil vi fra livet med glædesblus holde
vi vil fred her til lands
Sankte Hans, Sankte Hans!
Den kan vindes, hvor hjerterne
aldrig bli'r tvivlende kolde.*

De tre første vers, som normalt synges ved bålfester

Söz: Holger Drachmann, 1885
Müzik: P.E. Lange-Müller, 1885

CADI AVLARINI NEDEN YENİDEN KONUŞMALIYIZ?¹

Cadı avlarını neden yeniden konuşmalıyız? “Yeniden” diyorum çünkü feminist araştırmacılar son yıllarda cadı avını tarihsel olarak hapsedildiği yerden çıkarıp, modern Avrupa ve Amerika’daki kadın tarihinde hak ettiği yere yerleştirmiştir.

Barbara Ehrenreich ve Deirde English, Mary Daly, Carolyn Merchant² ve diğer birçok araştırmacı, cadı avlarının kadınları tıbbi pratiklerinden nasıl mahrum bıraktığını, onları çekirdek ailenin patriarkal denetimine boyun eğmeye nasıl zorladığını ve Rönesans, dişil bedenın sömürölmesinin sınırlarını belirleyene dek var olan bütüncü doğa kavramını nasıl yok ettiğini göstermiştir.

1 Bu makale 1990’ların sonunda *Caliban ve Cadı’nın* giriş bölümünün ilk hali olarak yazılmıştır.

2 Mary Daly, *Gyn/Ecology: The Methaethics of Radical Feminism*, Boston: Beacon Press, 1978, Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *Witches, Midwives, and Nurses: A History of Women Healers* New York: Feminist Press, 1973 [Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler, çev. Ergun Uğur, Kavram Yay., 1992]; Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, San Francisco: Harper & Row, 1983.

Dahası da var. *Nouvelle Historie* (Yeni Tarih) yaklaşımının etkisiyle köy arşivleri yeniden açılmış ve kutular dolusu tozlu kayıt yeniden incelenmiş, ulaşabildiğimiz yüzlerce davayla ilgili çok daha ayrıntılı bir resim ortaya çıkarılmıştır.

Mevcut yorumlayıcı yaklaşımları ilgilendiren yeni olguları ortaya koymaya hazır değilsek, sönmeye yüz tutmuş külleri neden karıştıralım?

Bunu yapmanın sebeplerinden biri, on altıncı ve on yedinci yüzyıldaki cadı avlarının incelenmeye ve uygun sosyo-kültürel bağlama yerleştirilmeye ihtiyacı olan yapısal yönlerinin hâlâ mevcut olmasıdır. Çoğu cadı avı tarihçisi, politik açıdan en heyecanlı olanlar bile, kendilerini sosyolojik analizle sınırlandırıyor: Cadılar kimlerdi? Neyle suçlandılar? Nerede ve nasıl cezalandırıldılar? Bu tarihçilerin bazıları da cadı avlarına sınırlı bir açıdan bakıyor: meslek olarak tıbbın doğuşu, dünyaya dair mekanik görüşün gelişmesi, patriarkal bir devlet yapısının zaferi vb.

Tıpkı köle ticareti ve “Yeni Dünya”da yerli nüfusların yok edilişi gibi, *cadı avlarının da modern kapitalist dünyanın yükselişine yol açan toplumsal süreçler kümesinin kesişiminde durduğu* hâlâ kabul görmüş değil. Bu sebeple kapitalizmin yükselişe geçmesinin ön koşulları düşünülürken cadı avlarından öğrenilebilecek çok şey var.

Cadı avlarıyla ilgili bir araştırma, belli bir tarihsel noktada kapitalist gelişimin toplumsal ilerlemenin taşıyıcısı olduğu ve bunun da geçmişte birçok “devrimci”nin eski sömürge dünyasının çoğu kısmında “gerçek bir sermaye birikimi” olmamasından yakınmasına yol açtığı şeklindeki köklü inancı yeniden değerlendirmemizi sağlar. Ama cadı avlarına dair yaptığım okuma doğruysa eğer, o zaman farklı bir tarih anlayışı mümkün olur. Ancak böyle bir tarih okumasıyla Af-

rikalı köleler, Afrika ve Latin Amerika'nın mülksüzleştirilmiş köylüleri ve Kuzey Amerika'nın katledilmiş yerli nüfusu ile tıpkı onlar gibi on altı ve on yedinci yüzyıllarda ortak alanları ellerinden alınan, ihraç ürünlerinin üretimine geçişle birlikte açlığı deneyimleyen ve şeytani bir anlaştmanın işareti olduğu düşünölerek direnişleri işkenceyle bastırılan Avrupalı cadılar akraba olarak görölabilir.

Bu noktada, kazıkta yakılan ya da vergi toplayıcıya yabasını kaldıran kadınla, değıl az çok düzenlenmiş bir plana, ilk aşamasında ortak bir bilince bile neredeyse sahip olmayan bir sistemin mantığı arasında bir bağlantı olduğına dair kanıt var mı diye itiraz edilebilir. Birçok kadının işkence odalarına götürölmesine sebep olan öölümcöl köy kavgalarında, iki tarafın da hakkında en ufak bir fikre dahi sahip olmadığı yeni bir ekonomik dünya düzeninin işaretlerini görmek nasıl mümkün olabilir? Bu durumda, köylerdeki olaylar ile kapsayıcı toplumsal yapılar arasındaki herhangi bir bağlantıyı sanki programlanmış gibi kesip atan mikro tarihlerle kendimizi sınırlamamalı mıyız?

Böyle yapmak mantıklı bir yol gibi görölnebilir. Oysa nedensel alanı sınırlandırmak yalnızca yeni sorulara yol açar. Örneğın, modern dünyanın tam da başlangıç aşamasında, sıklıkla kadınların özgürleşme aracı olduğı varsayılan aynı burjuvazinin inisiyatifinde, patriarkal, mizojinist pratiklerin aniden yükselişine neden bugün de tanıklık ediyoruz? Ya da tıp mesleğinin doğuşu ile mekanik felsefe ve bilimin yükseliş arasındaki ilişki nedir? Bütün bu farklı bağıntıları açıklayan ve birbiriyle ilişkilendiren daha kapsayıcı bir temel neden bulmak gerekmiyor mu?

Ben, tüm bu soruları cevaplama yolunu seçtim. Bu yüzden çalışmamda cadı avlarını, Avrupa'da kapitalizmin ku-

ruluşuna yol açan “Büyük Dönüşüm”ün bir yönü olarak ele alıyorum. İkinci derece kanıtlardan yararlandığım doğrudur ama her tarihsel olgu, ancak iç dinamiğinin yanı sıra bağlamsal alanı da dikkate alınarak “açıklanabilir”.

Günümüzden verilecek bir örnek bu noktayı açıklığa kavuşturabilir. Gelecek nesillere aktarabileceğimiz çok fazla kayıt olmadığından, ABD’de 1980’ler ve 1990’ları çalışan tarihçiler, eşi benzeri görülmemiş teknolojik gelişmeler ile genellikle “az gelişmişlik”le ya da ilksel birikim öncesindeki dönemle ilişkilendirilen bazı fenomenlerin geri dönüşünün bir arada var olmasına şaşırabilirler: evsizlik, siyahların büyük oranda cezaevlerine kapatılması ile on yedinci yüzyılın “Büyük Kapatılma”sında görülen geniş çapta okuma yazma bilmeme, anonim şiddetin yayılması ve geniş bir toplumsal ayrışma örüntüsü. O halde bilgisayar devrimine yol açan aynı kapitalist genişlemenin, “Demir Yüzyıl”ı anımsatan yaşam biçimlerine geri dönüşten de sorumlu olduğu nasıl kanıtlanabilir?

Bunu doğrulamak için sayısız ikincil kanıt gerekirdi. Sadece hükümet görevlileri ile yapılan görüşmelerin sayısı ve bilgisayar dâhisi çocukların günlükleri ya da edebi metinlerin “yapıbozumu”yla uğraşan entelektüellerin çalışmaları veya “postmodernist söylem”i göklere çıkarmak yeterli olmazdı! Ayrıca konut politikalarının çalışılması, Amerika’daki endüstri alanlarının parçalanmasının kira artışlarıyla ilişkilendirilmesi, bunun sonucu olarak yeni teknoloji uygulamalarının gelişimine ve geniş işçi sınıfı kesimlerinin yoksullaşmasına neden olan bir birikim sıçraması yaşandığı sonucuna varılması, bunun yarattığı gerilimlerin anlaşılması, toplumsal ve ilahi hedeflerin saptırılması diyerek refah politikalarına saldırmaya meyleden politikacıların konu-

malarına kulak verilmesi gerekirdi. Bütün bunlara rağmen, tıpkı bugün olduğu gibi, böyle çabalara şüpheyile yaklaşılabildi. O halde cadı avı da köydeki yalıtılmışlığından kurtarılıp daha geniş bir çerçeveye yerleştirilmeli, hem köy hem ulus seviyesinde gelişen diğer süreç ve olayların sürekliliği dahilinde irdelenmelidir. Umarım benim çalışmam bunu başarmıştır.

CADI AVLARI, ÇİTLEMELER VE ORTAK MÜLKİYET İLİŞKİLERİNİN SONU

Bu bölüm, Avrupa'da on beşinci yüzyılın sonunda başlayan İngiliz toprak çitlemelerinin ve daha geniş olarak tarımsal kapitalizmin yükselişinin, o dönem çok sayıda cadılık suçlamasının ortaya çıkışı ve cadı avları ile sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi anlamak açısından uygun bir toplumsal arka plan sunduğunu ileri sürüyor. Çitleme kavramını hangi anlamda kullandığımı daha sonra açıklayacağım. Burada, toprak çitlemelerinin geçmişte ya da günümüzdeki cadı avlarını tamamen açıklayamayacağını vurgulamak istiyorum. Cadı avının çoklu-nedensel bir açıklama gerektirdiğine dair yaygın görüşe katılmakla birlikte, bunun altında yatan tüm nedenlerin izini kapitalist ilişkilerin gelişimine kadar takip ediyorum. Ayrıca, çitlemelerle cadı avı arasında kurduğum ilişkinin zorunlu olduğunu iddia etmek istemiyorum. Toprağın özelleştirilmesi, yalnızca belli tarihsel koşullar altında "cadılara" zulmedilmesine sebep olur. Yine de komüniter rejimlerin dağılması ve bundan etkilenen topluluk üyelerinin

şeytanlaştırılması arasında, cadı avlarını toplumsal ve ekonomik özelleştirmenin etkili bir aracı haline getiren özgün bir ilişki var gibi görünüyor. Dolayısıyla bu bölüm kısmen bu özgün ilişkiyi tanımlamayı amaçlıyor.

Çitlemeler, İngiltere’de toprak sahiplerinin ve varlıklı köylülerin ortak alanları çitle çevirmeleri, böylece örfi hakları feshedip, sadece bu topraklar üzerinde hayatta kalabilecek çiftçi ve köylü nüfusu buralardan tahliye etmelerdir. Ama toprağın özelleştirilmesinin tek yolu bu değildi. Köylülerin aynı şekilde ortak topraklardan sürülmesi ve toprağın ticarileştirilmesi süreci, Fransa ve Batı Avrupa’nın diğer kesimlerinde, örneğin vergilerin artırılması ile gerçekleştirildi. Yine de ben İngiltere’deki çitlemelere odaklanıyorum, zira bunlar toprağın ticarileştirilmesi ve parasal ilişkilerin yaygınlaşmasının, kadınları ve erkekleri nasıl da farklı şekillerde etkilediğini daha açık bir şekilde gözler önüne seriyor. Bu kullanımıyla çitlemeler, toprağın tekelleştirilmesi, yüksek kiralara getirilmesi ve yeni vergi biçimlerini içeriyor. Nasıl yaşanırsa yaşansın her biçimiyle, daha önce karşılıklı bağlarla yapılanmış topluluklarda derin kutuplaşmalara yol açan şiddet dolu bir süreçti bu. Arazi sınırlarını tümseklerle yükselterek (sınır çizmenin yaygın biçimi) belirginleştirmeyi yalnızca toprak sahiplerinin değil varlıklı köylülerin de yapması, çitlemelerin ürettiği düşmanlığı yoğunlaştırdı, çünkü çitleyen ile çitlenen kesimler birbirini tanıyor, aynı yollarda yürüyor ve çoklu ilişkilerle birbirlerine bağlanıyordu. Onları tüketen korku, yaşamlarının yakınlığı ve misilleme olasılığıyla körükleniyordu.

Çitlemelerin cadı avlarının üretiminde başlıca etmen olduğuna dair kanıtımız var mı?

Evét kanıtımız var ama bunların çoğu ikincil kanıtlar. Elimizdeki mahkeme kayıtlarının hiçbirinde suçlanan kadınlar mülksüzleşmenin kurbanı olarak betimlenmiyor. Bununla birlikte, Avrupa'nın diğer kısımlarında olduğu gibi İngiltere'de de cadı avlarının büyük çoğunlukla kırsal bir olgu olduğu ve bir yönelim olarak toprağın çitlendiği ya da çitlenmekte olduğu bölgeleri etkilediği kabul ediliyor. İddiasını daha sonra geri çekmiş olsa da *Witchcraft in Tudor and Stuart England* kitabında Alan Macfarlane, cadı yargılamaları ile çitlemelerin örtüştüğü yerlerin haritasını gösterir. Bu zulmün görüldüğü başlıca yer, cadı avından en az yüz yıl önce toprakların çitlendiği Essex'tir.¹ Ayrıca en kanlı cadı yargılamalarının yapıldığı yerlerden biri olan Lancashire'da, özellikle Pendle Forest yakınlarında çitlemeler 1612 yılında gerçekleşmiştir. Bu çitlemelerin anısı, cadıların önce sorgulanıp sonra idam edildiği köyün ismine yansımıştır: Duruma uygun şekilde buraya "Fence (Çit)" adı verilmiştir.

Cadı avlarıyla çitlemeler arasındaki ilişkiyi anlamak bakımından kronolojik değerlendirmeler de önemlidir. Bu değerlendirmeler, İngiltere'de on yedinci yüzyılda zirveye ulaşan cadı yargılamalarının on altıncı yüzyılda başladığını, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin piyasanın artan önemi tarafından yeniden şekillendirildiğini, dahası yoksullaşma ve eşitsizliklerin artışının hızlandığı toplumlar da yargılamaların ortaya çıktığını gösterir. Öyle ki Güney Amerika'dan gelen gümüşün etkisiyle tahıl ve diğer tarım

1 Alan Macfarlane, *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional Comparative Study*, New York: Harper & Row, 1970.

ürünlerinin fiyatlarının arttığı 1580-1620 yılları arasında her şey acıklı bir hikâyeye dönüşür.

Bu gelişmelerden en çok yaşlı kadınlar, özellikle de dul, çocuğu olmayan ya da çocuklarından yardım görmeyenler etkilenmiş, örfi hakların kaybıyla birlikte fiyatların artması yüzünden bu kadınların elinde yaşamlarını sürdürecekt hiçbir şey kalmamıştır. Oysa İngiliz feodal toplumunun kırsal ekonomisinde, dulların ve yoksul insanların ihtiyaçları genellikle karşılanırdı.

Religion and the Decline of Magic kitabında Keith Thomas'ın yazdığı gibi;

Eski feodal sistem, yerleşik bir yoksul yardımı sistemiyle dulların ve yaşlı insanların ihtiyaçlarını karşılamak için çok şey yapmıştır. Yerel feodal sistem geleneğine göre, dul bir kadın, ona kalan intifa hakkından, yani vefat eden eşinin arazisinin dörtte birinin ya da tamamının varisi olma hakkından faydalanabilmekteydi. Eğer araziye kendisi ekip biçemeyecekse, geçimini sağlayacak maddi bir garanti karşılığında ailenin daha genç bir üyesine devredebiliyordu... Yoksulların ise tarladaki anız meralara gönderilmeden önce üç gün başak toplama, ... kalacak başka yerleri yoksa kilisede uyuma izni gibi çeşitli örfi ayrıcalıkları [vardı].²

Peter Linebaugh da Magna Carta'dan ve özellikle 1215 tarihli Charter of the Forest'tan beri, dulların "zaruri ihtiyaç" hakları, yani yiyecek, yakacak ve diğer yardımları alma garantisi olduğunu belirtir.³ Ama tam da Reform hareketi ve yeni ticari ruh, yardım istemeyi ve yardım etmeyi yasakladığı ve İngiltere'de dilenmek yalnızca sulh mahkemesinden alınan bir imtiyaz haline gel-

2 Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, New York: Charles Scribner's Sons, 1971, 562.

3 Peter Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*, Berkeley: University of California Press, 2008, 29, 39-40.

diği dönemde, örfi hakların kaybedilmesiyle bu hak da ellerinden alındı.

Beklendiği üzere, cadı denilenlerin çoğu, refah site-minin İngiltere’de uygulandığı ilk zamanlarda kapı kapı dolaşıp dilenen ya da “yoksul yardımı” ile kıt kanaat geçi-nen yoksul kadınlardı. Onlara atfedilen suçlar bile, artık örfi haklara ya da toprağa erişimi olmayan köylü nüfusun-dan olduklarını ve bir zamanlar ortak topraklarda otlay-an hayvanlar başta olmak üzere, komşularının sahip ol-duğu şeylere sinirlenmelerinin beklenebileceğini gösterir. Daha da önemlisi, C. L’Estrange Ewen’in 1563-1603 yılları arasında gezici mahkeme kayıtlarına geçirdiği cezaların en az üçte biri, domuzların, ineklerin, atların, beygirle-rin ve kısrakların büyülenmesi ve bazılarının ölümüne yol açılmasıyla ilgilidir.⁴ *Caliban ve Cadı*’da yazdığım gibi, bu suçlamalarda “cadıların” yoksulluğu belirtilir, muhtaç oldukları bir anda Şeytanın kadınlara yanaştığından ve muhtemelen “et, giysi, para” ve borçlarının ödenmesini teklif ederek “bir daha asla muhtaç olmayacak”larına dair söz verdiğinden bahsedilir.⁵

Yine de cadılık suçlamalarının doğrudan sebebi yoksulluk değildi

Cadıların ortaya çıkışına katkı sunan iki etmen daha vardı. İlk olarak, cadılar yalnızca kurban değil, yoksullaş-tırılmaya ve toplumdan dışlanmaya direnen kadınlardı. Bu yüzden, onlara yardım etmeyi reddedenleri tehdit et-tiler, lanetlediler ve onlara kınayan gözlerle baktılar. Ba-

4 C. L’Estrange Ewen, *Witch-Hunting and Witch Trials: The Indictments for Witchcraft from the Records of 1373 Assizes Held for the Home Circuit AD 1559-1736*, Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1929.

5 Bakınız Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, 520.

zılarıysa aniden ve davetsiz bir şekilde daha iyi durumda olan komşularının kapılarına illet oldular ya da kendilerini kabul ettirmek için küçük çocuklara hediyeler vermek gibi istenmeyen davranışlar sergilediler. Tarihçilerin sıklıkla kabul ettikleri gibi, onlara dava açanların yönelttiği suçlamalar kavgacı olmak, şom ağızlı olup komşular arasında sorunlar yaratmaktı. Oysa cadıların savurdıkları tehditler ve sarf ettikleri kötü sözlerin ardında, aslında maruz kaldıkları adaletsizliklere duydukları öfkeden kaynaklı bir içerleme ve ötekileştirilmeyi reddediş olup olmadığı düşünmeliyiz.

Ayrıca kadınları, erkeklere tabi bir toplumsal konuma hapseden mizojinist kurumsal politikaları, kadının her türlü bağımsızlık iddiasının ciddi şekilde cezalandırılmasını ve toplumsal düzenin yıkılması gibi görülen her türlü cinsel ihlali de cadılık suçlamalarının ardındaki ekonomik etmenlere eklemeliyiz. “Cadı” gençliğinde “uçkuru gevşek”, “ıffetsiz” davranışlarda bulunmuş “kötü şöhretli” kadındı. Genellikle evlilik dışı ilişkilerden çocukları olurdu. O dönemde yasalar, kilise ve ailenin yeniden düzenlenmesi aracılığıyla Avrupa’daki kadın nüfusuna dayatılan kadınlık modeliyle çelişen tavırlar sergiliyordu. Bazen bir şifacı ve toplum içinde onu popüler kılan türlü çeşit büyü’nün uygulayıcısıydı. Ama bu durum, yerel ve ulusal iktidar yapılarının her türlü halk iktidarına karşı açtıkları savaşta, cadıları tehlike olarak gösterdi. Şifalı bitki ve otların özelliklerine dair muhtemel ampirik bilgilere dayanan ilaçlarının herhangi bir etkisinin ya da bunların muska ve efsunlardan yapılma teselli ilaçları olup olmadıklarının konumuz açısından bir önemi yoktur.

Çitlemelerin isyan kıvılcımlarını ateşlediği, çiftçilerin dünyayı alaşağı etmeye istekli avarelere ve dilencilere dönüştüğü, kadınların ortak alanların etrafını çevreleyen çitleri söktükleri birçok protestoya katıldığı zamanlarda, halkın büyücülük ve diğer şüpheli pratiklerle olayların akışını etkilemeye çalışması tam anlamıyla bir tehditti.⁶ Otoriteler, cadıları cezalandırırken aynı zamanda mülke yönelik saldırıları, toplumsal itaatsizlikleri, kontrol edilemeyen güçlerin varlığını anlatan büyü inancının yayılmasını, cinsel davranışı ve üremeyi artık devletin yönetimi altına alan cinsel normlardan sapmayı cezalandırıyorlardı.

Eğer geçmişte hoş görülen ve normal sayılan davranış biçimlerinin daha geniş bir kadın nüfusunun gözünde tiksindirici ve korkutucu hale getirilmesini mümkün kılan tek yolun şeytanlaştırma olduğunu varsayarsak, bu yapılanları haklı çıkarmak için şeytanın iş başına çağrıldığını iddia etmek hiç de şaşırtıcı olmaz. Bu açıdan bakıldığında cadıların ölümü, kadınlar için, eğer cadının yolunu takip ederlerse başlarına ne geleceğini anlatan bir ders işlevi görür. Gerçekten de çoğu kadın dersini aldı ve cadı avı sürecinde suçlamalara destek verdi. Yine de kadınlar, cadı olduğundan şüphelenilen kadınları nadiren doğrudan ifşa etti. Genelde yasal prosedürleri başlatan erkekler tarafından tanıklık etmeye zorlanarak, daha çok “edilgen bir rol” oynadılar.⁷

6 Çitleme karşıtı mücadeleye katılan kadınlar için bkz. Silvia Federici, *Caliban ve Cadı*, çev. Öznur Karakaş, Otonom Yay., 2012.

7 Clive Holmes, “Women: Witnesses and Witches,” *Past and Present* 140, no. 1 (Ağustos 1993): 54, 58. Holmes’un belirttiğine göre “sayıca çok katılım göstermelerine rağmen, kadınlar cadıların karşılaştığı yasal süreçlerin edilgen aktörleri”ydi, çünkü “köydeki şüpheleri resmi ifadelerle dönüştürme ve bunun için komşuları örgütleme kararı erkekler tarafından alınırdı.”

Cadıların maruz kaldığı gizli zulmü ve ortak alanların yok edilmesiyle bu zulüm arasındaki özgün ilişkiyi belki de kadınları birbirine düşüren bu karşılaşmada keşfederiz.

Öldürülen kişilerin modern dönemde Nazilerin Yahudilere yaptıklarına ya da heretiklerin yok edilmesine benzer korkunç bir kurumsal işkencenin masum kurbanları olmadığı varsayımı günümüzde tarihçiler arasında yaygındır. Bazı kadınların cadı ünlerini gururla kullanarak komşularından zorla bazı iyilikler ve bazı imkânlar talep ettiğini de biliyoruz. Bira yapımını bozmak, inekleri büyülemek ya da çocukların ani ölümüne sebep olmak gibi suçlamaların asılsız olmadığı da ileri sürülüyor. Ama eğer gerçekten de bunları yapan kadınlar varsa, onları komşularına karşı, hayvanlarını öldürecek, ekonomilerini çökartecek, ticaretlerini bozacak ve onlara ölümcül işkenceler yapacak kadar harekete geçiren şeyin ne olduğunu sormamız gerekmez mi? Bir yüzyıl önceki yaşamın komünal yapılar etrafında düzenlendiği, takvimlerin kolektif kutlama ve şenliklerle işaretlendiği köylerde böylesi bir nefretin ortaya çıkışını nasıl açıklarız? Ya da bir zamanlar kendilerini halktan biri gibi gören ve böyle görülen insanlara uygulanan yasaklamaları meşrulaştırmak için “cadıların” şeytanlaştırılmasına tam da bu ayrımların aygıtı olarak mı ihtiyaç duyulmuştu?

Öyle olsa bile, “cadılarla” birlikte kapitalizm öncesi kırsal Avrupa’da tipik ama verimsiz ve yeni ekonomik düzene karşı potansiyel bir tehdit olarak görülmeye başlanan toplumsal/kültürel pratikler ve inançlar dünyası silinip yok edildi. Dünyayla ilişkimizde başka olasılıkların da var olduğuna dair bizi uyaran ama artık batıl dediğimiz bir dünyaydı bu. Dolayısıyla çitlemeleri sadece topra-

ğın etrafının çevrilmesinden daha geniş bir fenomen, dahası bilginin, bedenlerin, diğer insanlar ve doğayla olan ilişkilerimizin kapatılması olarak düşünmeliyiz.

Cadı avının bütünüyle anlaşılması gereken başka bir yönü daha vardır: hayvanlarla olan ilişkimizi nasıl değiştirdiği. Kapitalizmin yükselişiyle, bireyin içgüdüsel arzularını disipline edip iş gücüne yönlendirme kapasitesini ödüllendiren yeni bir toplumsal *ethos* gelişmiştir. Özdenetim insanlığın işareti haline geldikçe, insanlar ve “hayvanlar” arasında kültürel devrim niteliğinde daha derin bir ayrım oluştu. Kapitalizmin ortaya çıkışından önce insan ve hayvan alemi arasında bir devamlılık varsayıldığı için, hayvanlar konuşma kapasitesi bahsedilmiş sorumluluk sahibi varlıklar olarak görülüyordu. On altıncı yüzyıl gibi geç bir dönemde, Avrupa’nın birçok bölgesinde bu görüş varlığını sürdürmekteydi. Bu yüzden köpekler işledikleri “suçlar”dan dolayı yargılanmak için ya da sahiplerinin suçluluğunu ve masumiyetini davranışları aracılığıyla belirtebilecek şahitler olarak mahkemelere getiriliyordu.⁸

On yedinci yüzyıla geldiğimizde, Descartes’ın hayvanların duyudan yoksun makineler olduğunu söyleyen teorisinde yansıyan esaslı bir değişiklik gelişmekteydi. Hayvanlar kapitalizmin disipline edilmiş işçiler yaratmak için gem vurmaya zorunda kaldığı denetlenemez içgüdüsellüğün bedenleşmesi olarak betimlendiğinden, hayvanlarla arkadaşlık kurmaya ciddi bir şüpheyile yaklaşılıyordu. Kırsal alanlarda eskiden normal görülen haliyle onlara dokunmak, onları okşamak, onlarla yaşa-

8 Bkz. Edward Payson Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals: The Lost History of Europe’s Animal Trials*, Londra: William Heineman, 1906.

mak bir tabuya dönüştü. Cadı avlarıyla birlikte özellikle İngiltere’de Şeytan’ın, kendini destekleyenlere cadılık suçu işlemelerinde yardım etsin diye evcil hayvanlar biçiminde geçici yardımcılarını gönderdiği teorisine uygun olarak hayvanlar da öcüleştirilmiştir. Bu “hizmetçiler”, “cadının” ve olasılıkla her kadının hayvani, akıldışı doğasının bir kanıtı olarak, İngiltere’deki davalarda sürekli karşılaşılan bir temadır.

Öyleyse, cadı avları aracılığıyla devletten ve kiliseden bağımsız herhangi bir güç kaynağını şeytana tapınma şüphelisine çevirip cehennem korkusunu, mutlak kötülüğün yeryüzüne salınması korkusunu beraberinde getiren yeni bir toplumsal ve etik kod uygulanmıştır. Böyle bir güç kaynağının bedenleşmiş halinin genelde kadın olarak varsayılması, kurulmasına cadı avlarının yardım ettiği kapitalist dünyada, kadınların koşulları bakımından derin sonuçlara yol açtı. Bu varsayım kadınları böldü. Onlara eğer cadılara karşı savaşta işbirlikçi olup erkeklerin liderliğini kabul ederlerse, kazıktan ve yakılmaktan korunabileceklerine dair bir ders verdi. Her şeyin ötesinde gelişmekte olan kapitalist toplumda kadınlara ayrılan yeri kabul etmeyi öğretti, zira kadınların şeytanın hizmetçileri olabileceği bir kez kabul edildiğinde, şeytana tapındığına dair şüphe hayatı boyunca bir kadının yakasını asla bırakmaz.

CADI AVI VE KADINLARIN GÜCÜNDEN KORKMAK¹

Elinde, etrafındaki evlere sarıp sarmalarcasına dolanmış mavi bir kurdele tutan, alacakaranlıkta boş bir alanda tek başına duran bir kadın. Ve bu yüzden neredeyse kadının bedeninin devamı gibi görünen evler. *Trazando el camino* (1990), Meksika'nın yirminci yüzyılda çıkardığı en iyi sanatçılardan biri olan Rodolfo Morales'in çalışmalarının ana temasına adanmış birçok resimden biridir: topluluğu bir arada tutan madde ve toplumsal doku olarak dişi beden. Morales'in resmi cadı imgesinin karşıtıdır çünkü sakın duruşu ve oya işlenmiş önlüğü ile temsil ettiği kadın neredeyse bir melek gibi görünüyor. Yine de onunla ilgili büyülü ve gizli bir şeyler, on beşinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar Avrupa'yı kana bulayan cadı avlarına tarihsel meşruluk kazandıran kadın "komplosu"na dair bir şeyler hatırlatıyor.

1 Bu metin daha önce başka yerde yayımlanmış bir makalenin gözden geçirilmiş halidir. İlk hali için bkz, *Documenta 13: The Book of Books*, Kassel: Hatje Cantz, 2012.

Belki de bu zulmün kalbinde olup da tarihçilerin henüz çözemediği sırlarla ilgili bir ipucu veriyor.

Cadı avları neden öncelikle kadınları hedef aldı? Üç yüzyıl boyunca binlerce kadının mutlak kötü ve “içerdeki düşman”ın kişileşmiş hali olması nasıl açıklanabilir? Dahası engizisyoncularla şeytan uzmanlarının, cehennem yaratıkları, teröristler, adam yiyiciler ve süpürgeleriyle gökyüzünde vahşice süzülen şeytan hizmetkârları olarak mutlak güçlü ve nerdeyse mitolojik olarak betimledikleri kurbanlar, bu gibi suçlarla yargılanıp sonra da korkunç şekilde işkence edilerek kazıklarda yakılan savunmasız gerçek kadın figürleriyle nasıl bağdaştırılır?

Bu soruların ilk cevabı “cadı”lara yapılan işkence- nin izlerini kapitalist gelişmenin yol açtığı yerinden edilmelere kadar sürer. Özellikle de feodal Avrupa’da hüküm süren komünal tarım biçimlerinin dağılmasına ve hem kentsel hem de kırsal nüfusun geniş kesimlerini darmadağın eden parasal ekonomi ve topraksızlaştırma politikalarının yükselişiyle yaşanan yoksullaşmaya kadar uzanır. Bu teoriye göre kadınlar, özellikle de yoksullaştırılmaya ve toplumsal dışlanmaya isyan eden ve suçlananların çoğunluğunu oluşturan yaşlı kadınlar, kurbanlaştırılması en muhtemel kesimdi, çünkü bütün bu değişiklikler sonucunda en çok “güçsüzleşenler” onlardı. Başka bir deyişle kadınlar cadılıkla suçlanmışlardı, çünkü kapitalizmin şafağında Avrupa kırsalının yeniden yapılanması onların geçim araçlarını ve toplumsal güçlerinin temelini yok etmişti. Bu da komünal bağların parçalandığı, dilenmeyi suç ilan eden ve ortaçağ dünyasının ünlü ebedi kurtuluş yolunu ve yardımseverliği hor gören yeni bir ahlakın kök saldığı zamanlarda, onlara

daha iyilerin yardımına bağımlı olmaktan başka bir çare bırakmamıştı.

İlk olarak Alan Macfarlane'in *Witchcraft in Tudor and Stuart England* (1970) kitabında açıkça belirtilen bu teori, birçok cadı yargılaması için kesinlikle geçerlidir. Şüphesiz çoğu cadı avı vakasıyla "çitleme" süreci arasında doğrudan bir ilişki vardır. Suçlananların toplumsal durumu, onlara yöneltilen suçlar ve cadının tek başına yaşayan yaşlı ve yalnız, ötekileştirilmesine acı içinde içerleyen, yaşadığı talihsizlikler için kaçınılmaz olarak onu sorumlu tutup sıklıkla ona yardım etmeyi reddedenleri tehdit edip onlara söven, komşularının bağışlarına muhtaç bir kadın olarak nitelenmesi de bunu işaret eder. Ancak bu resim, bu sefil yaratıkların böylesi bir korkuya nasıl ilham kaynağı olduklarını açıklamaz. Ayrıca suçlananlardan çoğunun cinsel ihlal ve üremeye ilgili suçlarla (bebek öldürmek ve erkekleri cinsel bakımdan iktidarsızlaştırmak gibi) itham edildiğini dile getirmez. Dahası, hüküm giyen kadınlar arasında şifacı/ebe; kehanet ve kayıp eşyaları bulma gibi büyülü işler yaparak toplumda belli oranda güç kazanan kadınlar olduğu gerçeğini de ifade etmez.

Yoksullaştırılmaya ve ötekileştirilmeye direnmenin dışında onları yok etmeyi planlayanların nezdinde "cadıların" ne gibi özellikleri vardı? Bu soruyu cevaplamak için yalnızca kapitalizmin gelişmesinden doğan toplumsal çatışmaları değil, başta ortaçağ dünyasını şekillendiren yeniden üretim ilişkileri ve cinsel ilişkiler olmak üzere, toplumsal yaşamın her yönünde yarattığı radikal dönüşümleri ele almak gerekiyor.

Kapitalizm, feodal seçkinlerin (kilisenin ve toprak sahibi tüccar sınıfın) on dördüncü yüzyıla kadar sürdür-

dükleri yönetimi krize sokan kır ve kent proletaryasının mücadelelerine cevaben uyguladıkları stratejilerden doğdu. Kapitalizm yalnızca yeni özgürlük taleplerini kana boğmakla kalmayıp, aynı zamanda daha yoğun sömürü biçimlerinin işine yarayacak farklı emek, zenginlik ve değer kavramlarına ihtiyaç duyan yeni bir üretim sistemi yaratarak dünyayı alt üst eden bir karşı devrimdi. Öyle ki, kapitalist sınıf daha en başta ikili bir meydan okumayla başa çıkmalıydı. Bir taraftan, yeni efendilerine isyan etmeye hazır ve serseri, dilenci ve topraksız işçilere dönüşen mülksüzleştirilmiş halkın oluşturduğu tehdidi alt etmeliydi; özellikle de 1550-1650 arasında Yeni Dünya'dan "kontrol edilemez miktarlarda hızla" altın ve gümüş gelmesiyle ortaya çıkan enflasyon yüzünden ücretler düşerken yiyecek fiyatlarının tavan yaptığı dönemde.² Bu bağlamda birçok toplumda kendi acıklı durumlarına içeren, intikam sözleri sarf ederek kapı kapı dolaşan yaşlı kadınların varlığı, kuşkusuz entrika ağları ören figürler olarak korku uyandırmış olmalı.

Diğer yandan, birikimin ana kaynağı olarak "endüstriyi" gören bir üretim yöntemi olması bakımından kapitalizm, yeni bir birey ve emeğin üretim kapasitesini artıran yeni bir toplumsal disiplin biçimi yaratmadan kök salamazdı. Bu, bireyleri doğal dünyaya, diğer insanlara ve kendi bedenlerine bağlayan ilişkiler ağı başta olmak üzere, emekçinin tam sömürüsüne engel olan her şeye karşı

2 Julian Cornwall, *Revolt of the Peasantry, 1549*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1977, s.19. Amerika'dan gelen külçe altınlardan dolayı yükselen gıda fiyatları için ayrıca bkz., Joyce Oldham Appleby, *Economic Thought and Ideology in Seventeenth-Century England*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978, s.27; Alexandra Shepard, "Poverty, Labour and the Language of Social Description in Early Modern England," *Past Present* 201, no. 1 (Kasım 2008): 51-95.

tarihsel bir mücadele vermek demektir. Bu sürecin anahtarı, kapitalist sınıfın sömüremeyeceği, emekçilerin iş makinelerine dönüştürülmesi sürecine uyum göstermeyen, üstelik bir de bu sürece karşı direniş geliştiren güçlere gönderme yapan Orta Çağ'a özgü büyü bedeni mefhumunun yok edilmesi idi. Kapitalizm öncesi tarım toplumlarının herkese ya da özel bireylere atfettiği, Avrupa'da yüzyıllarca süren Hristiyanlaşma sürecine rağmen Hristiyan ritüellerinde ve inancında asimile edilerek varlığını sürdüren şaman güçleriydi bunlar.

Kadınlara "cadılar" olarak saldırılması bu bağlama yerleştirilmelidir. Kapitalizm öncesi pek çok toplumda, yeniden üretim (ve üreme) süreciyle kurdukları benzersiz ilişkiden dolayı kadınların, doğanın gizli güçlerine dair özel bir anlayışa sahip oldukları varsayılmıştır. Bu bağlantı onlara yaşam ve ölüm sunma ya da şeylerin gizli özelliklerini keşfetme gibi özellikler kazandırır. Şifacı, halk hekimi, aktar, ebe, aşk iksircisi olarak büyü yapmak çoğu kadın için bir geçim yolu ve şüphesiz bir güç kaynağı olmakla birlikte, verdikleri ilaçlar işe yaramadığında onları intikama açık hale de getiriyordu.

Kapitalizmin dünyayı daha mekanik hale getirme girişiminde ilk hedefinin kadınlar olmasının sebeplerinden biridir bu. Daha sıkı düzenlenmiş bir iş disiplini ve bilimsel devrimin ön koşulu olan doğal yaşamın rasyonelleştirilmesi, "cadı"nın yok edilmesiyle gerçekleşir. Suçlanan kadınların maruz kaldığı tarifsiz işkenceler, şeytan çıkarırcasına kadınların güçlerini ellerinden çıkarıp almanın bir yolu olarak düşünüldüğünde, daha farklı bir anlam kazanır.

Bu bağlamda, cadılık tanımının merkezi ve kadın "büyüsü"nün cevheri olan kadın cinselliğinin, şeytani bir

şey olarak betimlenmesini de yeniden değerlendirmeliyiz. Bu fenomenin klasik yorumu, engizisyoncuların baskıcı ve çileci yaşamlarından doğan şehvet düşkünlükleriyle sadizmini suçlar. Oysa cadı avı ideolojisinin inşasında din adamlarının cadı avlarına dahil edilmesi bir temel teşkil etse de, cadı avlarının Avrupa’da en yoğun olduğu on altıncı ve on yedinci yüzyıllara gelindiğinde, cadı yargılamalarının büyük bir çoğunluğu sulh hâkimlerince sürdürülüyordu ve bu yargılamaların düzenlenmesi ve masraflarının karşılanması şehir yönetiminin göreviydi. Dolayısıyla sormamız gereken soru, toplumsal reform projeleri ve emeğin daha katı bir disiplin altına alınması açısından kadın cinselliğinin yeni kapitalist elit için neyi temsil ettiği.

Batı Avrupa’da on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda cinsellik, evlilik, zina ve üremeyi düzenleyen yönetmeliklerden anlaşıldığı kadarıyla buna verilecek ilk cevap, kadının cinselliğinin hem toplumsal bir tehdit olarak hem de eğer iyi yönlendirilirse ekonomik bir güç olarak görüldüğüdür. Kilise Babaları ve *Malleus Maleficarum*’un (1486)³ Dominikli yazarları gibi, yeni oluşmaya başlayan kapitalist sınıf da kadın cinselliğini ve hazlarını aşağılama gereği duydu. Eros, cinsel cazibe, politik elitlerin gözünde denetlenemez bir güç olarak her daim bir şüphe uyandırmıştır. Platon’un *Şölen*’de aşkın etkilerine dair açıklaması

3 Güney Almanya’da engizisyoncu olarak çalışan Dominikli Heinrich Kramer ve James Sprenger tarafından 1486’da yayımlanan *Malleus Maleficarum* [Cadı Çekici, Artes Yay., 2018] ilk ve en etkili demonoloji çalışmasıydı. Sonraki iki yüz yıl boyunca da birçok kez tekrar basıldı. Joseph Klaits’in de söylediği gibi 1481 ve 1486 yılları arasında Kramer ve Sprenger “Constance piskoposluk bölgesinde yaklaşık olarak elli cadılık infazına liderlik etmiştir”; Joseph Klaits, *Servants of Satan: The Age of the Witch Hunts*, Bloomington: Indiana University Press, 1985, 44.

bu bakışa ontolojik bir boyut kazandırır. Aşk, büyük büyüdür, yeryüzü ve gökyüzünü birleştiren iblistir, insanları kendi varlıklarında bütünleştirir ve bir kez birleştiklerinde onları yenilmez kılar. Milattan sonra dördüncü yüzyılda şehir yaşamının yozlaşmasından ve muhtemelen Eros'un cazibesinden kaçmak için Afrika çöllerine giden Kilise Babaları, yalnızca Şeytan'ın onlara verebileceğini düşündükleri bir arzu tarafından işkenceye uğrayınca onun gücünü kabul etmek zorunda kaldılar. O zamandan beri, ataerkil, eril bir klan olarak kilisenin bütünlüğünü koruma ve ruhban sınıfının kadınlar karşısındaki zayıflığı yüzünden özelliğini kaybetmesini engelleme ihtiyacı, dişi cinsiyeti Şeytan'ın bir aracı olarak, göze hoş görünen ama ruh için ölümcül şekilde resmetmelerine sebep oldu. Bu, gelmiş geçmiş en mizojinist metin olan *Malleus Maleficarum* başta olmak üzere bütün şeytan biliminin ana motifidir. İster Katolik, ister Protestan isterse de Püriten olsun, yükselen burjuvazi bu geleneği bir değişiklik ile devam ettirir: Erkeklerin cinsel ihtiyaçlarının tatmin edilmesi ve daha da önemlisi verimli bir iş gücünün üretimi gibi faydacı hedefler ile kadının arzusunun bastırılması bir araya getirilir. Cadı avı sayesinde yıkıcı potansiyelinden arındırılan kadın cinselliği, ancak üreme ve evlilik bağlamına yerleştirilerek iyileştirilebilirdi.

Hıristiyanlığın bekâret övgüsü ve çileciliğiyle karşılaştırıldığında, "şehvete çare" olarak cinselliğin evlilik yaşamıyla bütünleştirilmesi ve kadınların toplumdaki meşru rollerinin anne ve eş olarak tanınmasıyla birlikte kapitalist/kentli sınıfın kurumsallaştırdığı cinsel norm, geçmişten bir kopuş olarak tasvir edilir. Oysa kapitalizmin kabul edilebilir dişil toplumsal davranışlar âlemine

yerleştirdiği şey, ehlileştirilmiş, evcilleştirilmiş, iş gücünün yeniden üretiminin ve pasifleştirilmesinin aracı olan bir cinsellik biçimiydi. Kapitalizmde cinsellik, hem üremeye ve ücretli/erkek işçilerin yeniden üretimine hizmet eden itici bir güç hem de gündelik yaşamdaki sefaletin toplumsal tesellisi ve telafisinin bir aracı olarak var olabilir. Martin Luther'in rahibelere manastırlarını terk edip evlenmelerini salık vermesi, yeni burjuvanın tipik cinsel ahlakını işaret eder, zira Luther'in nazarında evlilik ve ileride işçi olacak çok sayıda çocuk doğurmak, kadınların Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmelerinin yolu ve en "ulvi görev"iydi. Açıkça "Bırakın ölecek çocuklar doğursunlar" diyordu. "Onlar bunun için yaratılmıştı."⁴ On altıncı yüzyılda hiçbir politik ya da dini otorite bu düşüncüyü Luther kadar kabaca ifade etmez, yine de dini mezhebinden bağımsız olarak her toplumda, kadınların eş olarak koşulsuz itaati, cinselliklerinin evlilik ve üremeyle sınırlandırılması toplumsal ahlakın ve politik istikrarın temel direği olarak kurulur. Ayrıca gerçekten de "cadılar", en çok bebek katli ve hayatın üretimine karşı düşmanlıkla ilişkilendirilen "iffetsiz davranışlar"la suçlanırlar.

Kapitalistlere göre de evlilik, üreme ve eril/kurumsal denetim gibi parametreler dışında, kadın cinselliği tarihsel olarak toplumsal bir tehlikeyi, iş disiplinine yönelik bir tehdidi, başkaları üzerinde iktidar kurmayı, toplumsal hiyerarşileri ve sınıf ilişkilerini sürdürmenin önündeki engeli temsil eder. Feodal toplum kurumlarının cinsel sözleşmeyi düzenlediği, kadınla erkek arasındaki ilişkilerin hem şehirlerde hem kırsal alanlarda krize girdiği ve

4 Mary Wiesner-Hanks, "Women's Response to the Reformation," *The German People and the Reformation*, der. R. Po-Chia Hsia, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988, 151.

bu krizden yeni bir fenomenin (yalnız yaşayan, bağımsız, sıklıkla seks işçiliği yapan kadının) ortaya çıktığı on altıncı yüzyılda da durum böyleydi.

Cinsel sapkınlık suçlamalarının sulh hâkimlerinin düzenlediği mahkemelerde olduğu kadar Engizisyon'un başlatıp yürüttüğü yargılamalarda da merkezi konumda olması şaşırtıcı değildir. Burada da, Şeytan'la birlikte olma suçlamasının ardında, kadınların erkekleri "cazibeleriyle" büyüleyebilecekleri, onları iktidarları altına alabilecekleri, erkeklerde tüm toplumsal mesafe ve zorunlulukları unutturabilecek arzulara ilham verebilecekleri korkusu vardır. Guido Ruggiero'nun *Binding Passions* (1993) kitabına göre, asilzadelerle evlilik anlaşması yapmayı başarıp sonradan cadı olmakla suçlanan on altıncı yüzyıl Venedik fahişeleri örneğinde de durum böyledir.

Kadınların denetlenemez cinselliğinden duyulan korku, kendisini arzulayan erkekleri büyü sanatıyla hayvanlara dönüştüren efsanevi büyücü Kirke mitinin demonolojik incelemelerinin popülerliğini açıklar. Bu aynı zamanda kadınların hiç dokunmadan gözleriyle, sadece "cazibe" ve "büyücülük" gücüyle erkekleri hareket ettirebildiğini düşünen demonolojistlerin kurgularını da açıklığa kavuşturur. Dahası, genellikle parasal bir değiş tokuşu içeren ve cadıların Şeytan'la yaptıkları için suçlandıkları "antlaşma", seks işçiliğinin kınanmasının altında yatan sebep olarak kadınların erkeklerden para kazanabilme becerilerine dair endişeleri açıkça gösterir.

Bu sebeple, kadın cinselliğini erkekler için tehlikeli bir şey olarak betimlemek ve erkekleri etkilemek amacıyla bedenlerini kullanma arzusuna gem vursunlar diye kadınları aşağılamak için hiçbir çabadan kaçınılmadı. Ta-

rihin hiçbir anında kadın bedeni böylesi geniş çaplı, uluslararası düzeyde örgütlenmiş, yasalarla onaylanmış, din ile temellendirilmiş bir saldırıya maruz bırakılmadı. En asılsız kanıtlarla hatta yalnızca bir ihbar üzerine binlerce insan tutuklandı, çırılçıplak soyuldu, tıraş edildi ve bedenlerinin her köşesine uzun iğneler sokularak “Şeytan’ın işaretleri” arandı. Bütün bunlar çoğu kez infaz memurları, bölgenin ileri gelenleri ve rahiplerinin de dâhil olduğu erkeklerin gözü önünde gerçekleşti. Üstelik kadınların maruz kaldığı son işkence de kuşkusuz bu değildi. Acı ve işkence biliminin gelişmesi için ideal bir laboratuvar işlevi gören kadın bedenleri üzerinde icat edilmiş en sadist işkenceler uygulandı.

Caliban ve Cadı’da belirttiğim gibi, cadı avları bütün kadınları kapsayan bir korku rejimi kurdu ve buradan da kadınların gelişmekte olan kapitalist toplumda kabul edilebilmek için riayet etmek zorunda oldukları yeni bir kadınlık modeli gün yüzüne çıktı: cinsiyetsiz, itaatkâr, boyun eğen, eril dünyanın üstünlüğüne teslim olmuş, kapitalizmin tamamen değersizleştirdiği bir etkinlik alanına kapatılmayı normal kabul etmiş bir kadın modeli.

Kadınların toplumsal gücü yıkılmalıydı, ki yaşlı kadınlar söz konusu olduğunda bile bu güç işkencecilerin gözünde kayda değer önemdeydi, bu yüzden gülünç suçlamalar, ağır işkenceler ve halka açık infazlarla kadınlar dehşete düşürüldü. Aslında yaşlı kadınlar genç olanları baştan çıkartabilir, şeytani yollara sokabilirdi; dahası gebeliği sonlandıran bitkiler gibi yasaklı bilgileri aktarıp topluluğun kolektif hafızasını devam ettirebilirdi. Robert Muchembled’in bize hatırlattığı gibi, daha yaşlı kadınlar, verilen sözleri, ihanet edilen inançları, ortak mülkiye-

ti (özellikle ortak toprakları), örfi anlaşmaları ve bütün bunların ihlal edilmesinden kimin sorumlu olduğunu hatırlayanlardı.⁵ *Trazando el Camino* tablosundaki mavi kurdele gibi, evler arasında dolaşıp öyküleri ve sırları anlatan, tutkuları birleştiren, geçmişin ve şimdinin olaylarını birbirine dokuyanlar da yaşlı kadınlardı. Bu itibarla, geçmişi yok etmeye, içgüdüsel hayatlarına varıncaya kadar insanların davranışlarını denetlemeye, örfi ilişkileri ve yükümlülükleri feshetmeye kararlı modernleşme yanlısı reform eliti için bu kadınların varlığı rahatsız edici ve korku uyandırıcıydı.

Kadınların iktidar yapılarına karşı dünyevi bir tutumla meydan okumalarının şeytani bir komplo olarak betimlenmesi, tarih boyunca ta günümüze kadar tekrar edilmiş ve bitmek tükenmek bilmeyen bir fenomendir. Komünizm karşıtı McCarthy “cadı avı” ve “Terörle Savaş”, bu gibi dinamiklere bel bağlamıştır. Ağır cezaları meşrulaştırmak için “suçların” mitsel boyutlara kadar abartılması, bütün toplumu korkutmak, kurbanları tecrit etmek, direnişi kırmak ve o güne değin normal kabul edilen pratiklere katılmaya korkan insan toplulukları yaratmanın etkili bir aracıdır.

Cadı, kendi döneminin komünisti ve teröristiydi; onun bertaraf edilmesi için üzerine kapitalist iş disiplininin kurulacağı yeni bir “öznellik” ve cinsiyete dayalı bir iş bölümü yaratacak “medenileştirici” bir dürtü gerekiyordu. Cadı avları Avrupa’daki kadınların onlara biçilen yeni toplumsal görevleri hakkında eğitilmesinin bir yoluydu, dahası devletin gücünü fark edip onun hükmüne diren-

5 Robert Muchembled, *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIIe): Essai*, Paris: Flammarion, 1978.

mekten vazgeçirilmesi gereken Avrupalı “alt sınıfların” aldığı büyük bir yenilgiydi. Kazıklarda yalnızca cadıların bedenleri değil, aynı zamanda kadınların toplumsal güçlerinin temeli olan geniş bir toplumsal ilişkiler dünyası ve kadınların nesiller boyunca annelerden kızlara aktardığı devasa bilgi birikimi de (bitkilere dair bilgiler, gebelikten korunma ve kürtaj yöntemleri, erkeklerin aşkını elde etmek için kullanılacak bütün büyüler) yok edildi.

Suçlanan kadınlar, infazları esnasında her köy meydanında en küçük düşürücü durumda sergilendi, demir zincirlere bağlanıp ateşe atıldılar. Tahayyülümüzde bu sahneyi binlerce kere çoğaltınca, cadı avının yalnızca motifleri değil etkileri açısından da Avrupa için ne anlama geldiğini kavramaya başlayabiliriz.

“DEDİKODU”NUN ANLAMI ÜZERİNE

Cinsiyete dayalı baskının nasıl bir işlevi olduğunu ve kendini nasıl yeniden ürettiğini anlamak istiyorsak, kadınları tanımlamak ve aşağılamak için sıklıkla kullanılan kelimelerin tarihinin izini sürmek gerekiyor. Dedikodunun tarihi bu bağlamda semboliktir. Bu sözcüğün tarihine baktığımızda modern İngiltere’nin şafağında kadınlara yönelik iki yüzyıllık saldırının izini sürebiliriz. Böylece kadınlar arasında yakın arkadaşlık anlamıyla yaygın bir terim olarak kullanılan dedikodu sözcüğünün, bu iki yüzyıllık süre zarfında boş konuşma, arkadan laf söyleme, yani kadın arkadaşlıkların ima ettiği ve ürettiği dayanışmanın aksine nifak tohumları eken bir konuşma anlamına nasıl büründüğünü görebiliriz. Kadınlar arasında arkadaşlığa işaret eden bu terimin anlamına kara çalmak, kadınların eylemlerinin çoğunlukla kolektif bir doğasının olduğu ve en azından alt sınıftan kadınların, modern zamanlarda eşi benzeri olmayan bir güç kaynağı olarak kenetlenmiş bir topluluk oluş-

turdukları Orta Çağ'da yaygın olan kadın toplumsallığını yok etmeye hizmet etmiştir.

Bu kelimenin kullanımının izleri dönemin edebiyatında da sıklıkla görülür. Eski İngilizce'deki *Tanrı* [God] ve *sibb* [yakın, akraba, benzer] kelimelerinden türeyen “*dedikodu* [gossip]” başlangıçta, vaftiz edilecek çocukla ruhani bir ilişkide olacak “*vaftiz ebeveyn*” anlamına geliyordu. Ancak zamanla, bu terim daha geniş bir anlamda kullanılmaya başladı. Erken dönem modern İngiltere’de “*dedikodu*” kelimesi ebe de dâhil olmak üzere bir çocuğun doğumunda kadına refakat edenlere gönderme yapardı. Bu terim aynı zamanda herhangi bir alçaltıcı yan anlam taşımaksızın kadın arkadaşlar için de kullanılırdı.¹ Her iki durumda da güçlü duygusal yan anlamlara sahiptir. Modern öncesi İngiltere toplumunda bu sözcüğün kadınları bir araya getiren bağları ifade ettiğini görmek mümkündür.

Chester Cycle’ın “*dedikodu*”nun güçlü bağlilik anlamında bir terim olduğunu öne süren dini bir piyesinde bu yan anlamın özel bir örneğini buluruz. Yerel iktidar yapısının parçası olarak kendi statülerini yükseltmeye çalışan lonca üyeleri tarafından üretilip finanse ediliyordu bu piyesler.² Dolayısıyla, beklenen davranış biçimlerini savunmayı ve hüküm giyen kimselerle alay etmeyi amaçlıyordu. Kocalarını değil de suçlanan arkadaşlarını tercih eden güçlü, bağımsız kadınları ve onların bilhassa kocalarıyla ilişkilerini eleştiriyordu. Thomas Wright’ın *A History of Domestic Manners and Sentiments in England during the Middle Ages* (1862)³ adlı ki-

1 Oxford İngilizce Sözlük: “Aşına bir tanıdık, arkadaş, ahbab”, 1361’den 1873’e kadar referanslarla desteklenir.

2 Nicole R. Rice ve Margaret Aziza Pappano, *The Civic Cycles: Artisan Drama and Identity in Premodern England*, Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2015.

3 Thomas Wright, *A History of Domestic Manners and Sentiments in England during the Middle Ages*, Londra: Chapman and Hall, 1862.

tabında belirttiği gibi, piyesler bu kadınları sıklıkla “halka açık meyhanelerde içmek ve eğlenmek için ‘dedikoducularla’ bir araya gelip”, ayrı bir yaşam sürdürürken resmeder. Dolayısıyla, insanları ve hayvanları gemiye bindirmeye çalışan Nuh’u konu alan Chester Cycle’ın piyeslerinden birinde, Nuh’un eşi “dedikoducu”larıyla birlikte meyhanede oturup sular yükselirken bile “dedikoducularını yanına almasına izin verilmediği” sürece kocası çağırırsa da ayrılmayı reddederken tasvir edilir.⁴ Wright’ın aktardığına göre bunlar, piyesin yazarı tarafından (açıkça kınanan) Nuh’un eşine söylenen sözlerdir:

Evet, bayım, aç yelkenlerini
Ve yağın doluyla ileriye kürek çek
Çünkü şüphesizdir ki
Ben buradan çıkmayacağım
Dedikoducularım, hepsi yanımda olmadan
Bir adım dahi atmayacağım.
Aziz John boğamayacak onları
Ve belki ben kurtarırım hayatlarını!
İsa adına, gönülden severler beni!
Eğer almıyorsan onları gemine,
Kürek çek o halde istediğin yere
Ve yeni bir eş bul kendine.⁵

Oyunda bu sahne, kadının kocasını patakladığı fiziksel bir kavgayla biter.

Wright, “Meyhane(nin) orta ve alt sınıflardan kadınların içmek ve dedikodu yapmak için bir araya geldikleri yer” olduğunu belirtir ve şunu ekler: “Meyhanelerdeki dedikodu buluşmaları hem İngiltere hem de Fransa’da on beş

4 Chester Cycle’daki Nuh oyunu için bkz, Rice ve Pappano, *The Civic Cycles*, 165–84.

5 Wright, *A History of Domestic Manners and Sentiments in England during the Middle Ages*, 420–21.

ve on altıncı yüzyılların popüler şarkılarının konularını biçimlendiriyordu.”⁶ Örnek olarak, muhtemelen on beşinci yüzyılın ortalarından kalma ve bu buluşmalardan birini anlatan bir şarkıyı aktarır. Burada “tesadüfen tanışan” kadınlar, “şarabın en iyi olduğu yere”, dikkat çekmemek ve kocalarına yakalanmamak için ikişerli gruplar halinde gitmeye karar verirler.⁷ Oraya varınca, şarabı över ve evli olmaktan yakınırlar. Daha sonra da farklı sokaklardan evlerine döner ve “kocalarına kiliseye gittiklerini söylerler.”⁸

Dini piyes ve ahlaki oyunlardan oluşan literatür, kadınların toplumsal güçlerini hâlâ korudukları, ama (bu oyunların üretimine parasal destek sağlayan) loncaların kadınları yönetim kademelerinden dışlamaya ve özel ile kamusal alan arasında yeni sınırlar kurmaya başlamaları yüzünden kadınların şehirlerdeki toplumsal konumlarının giderek tehlikeye girdiği bir geçiş dönemine aittir. Demek ki o dönemde kadınların geçimsiz, saldırgan ve kocalarıyla dalaşmaya hazır figürler olarak yerden yere vurulması ve temsil edilmesi hiç de şaşırtıcı değildi. Bu eğilimin tipik temsili ise kadınların baskın konumda, kocasını kırbaçlarken, sırtına binerken, yani açıkça “üstte” olmalarına izin verdikleri için erkeklerini aşağılamaya niyetlenen bir rol değişimi içinde yer aldıklarını gösteren “pantolon mücadelesi”ydi.⁹

6 Wright, *A History*, 437–38.

7 “Tanrı beni bir ya da iki kez kamçılatabilir” dedi biri, “eğer kocam beni burada görürse.” “Hayır” dedi Alice, bir başkası ise, “korkan bir kadın varsa, evine gitmeli: ben hiçbir erkekten korkmam”; Wright, 438.

8 Wright, 439.

9 Baskıcı kadın eşin saldırıya uğraması hakkında bkz D.E. Underdown, “The Taming of the Scold: The Enforcement of Patriarchal Authority in Early Modern England,” *Order and Disorder in Early Modern England* içinde, der. Anthony Fletcher ve John Stevenson, Cambridge: University of Cambridge Press, 1986, 129.

Artan mizojinist duyguların ifadesi olan bu hiciv dolu temsiller, yalnızca erkeklere özel alanlar olmaya can atan loncaların yürüttüğü politikaların bir aracıydı. Öte yandan kadınların güçlü, kendini savunan figürler olarak temsil edilmesi, o dönemdeki cinsiyet ilişkilerini de yansıtır, çünkü kadınlar ne kırsal ne de kentsel alanlarda hayatta kalmak için kocalarına bağımlıydı; kendilerine ait etkinlikleri vardı, hayatlarının ve işlerinin çoğunu diğer kadınlarla paylaşıyorlardı. Kadınlar yaşamlarının her yönünde diğer kadınlarla elbirliği yapıyorlardı. Birlikte dikiş dikiyor, çamaşır yıkıyor ve erkeklerin girmesine kesinlikle izin verilmeyen odalarda kadınlarla çevrili olarak doğum yapıyorlardı. Daha geniş bir bağımsızlığı yansıtan bir statüye sahiptiler. On dördüncü yüzyıl İtalya'sında, eğer onlara saldırır ya da cinsel tacizde bulunurlarsa kocalarını ihbar etmek için bağımsız bir şekilde mahkemeye gidebiliyorlardı.¹⁰

Ama on altıncı yüzyıla gelindiğinde, bütün bu yerginin hiç abartısız kadınlara, özellikle de alt sınıflara mensup kadınlara yönelik bir savaşa dönüşmesiyle, kadınların toplumsal konumu kötüleşmeye başladı ve bu durum kadınlara yönelik "azarlama" gibi saldırıların artmasına, kocaların eşlerine zorbalık etmesine ve cadılık suçlamalarına yansıdı.¹¹ Bu gelişmeyle birlikte, dedikodunun anlamında bir kayma görülmeye ve dedikodu artık kadınların boş boş konuşması olarak anlaşılmaya başlandı.

Dedikodunun geleneksel anlamı bir süre daha unutulmadı. Samuel Rowlands'ın, Londralı üç kadının meyhanede oturup erkekler ve evlilik üzerine konuşarak saatler geçirmesini anlatan hiciv metni *Tis Merrie When Gossips Meet*'yi

10 Samuel K. Cohn, "Donne in piazza e donne in tribunale a Firenze nel rinascimento," *Studi Storici* 22 içinde, no. 3 (Temmuz-Eylül 1981): 531-32.

11 Bkz. Underdown, "The Taming of the Scold," 116-36.

yazdığı 1602’de bu kelime hâlâ kadın arkadaşlığı anlamında kullanılır. Aynı zamanda “kadınların kendi toplumsal ağlarını ve kendilerine ait mekânları yaratabildiklerini” ve erkek otoritesine karşı durduklarını ima eder.¹² Ancak tarih ilerledikçe, kelimenin olumsuz yan anlamı geçerli olmaya başlar. Belirtildiği gibi, bu dönüşüm, ailede ataerkil otoritenin güçlenmesi, kadınların esnafıktan ve loncalardan dışlanması¹³ ve bununla birlikte “yoksulluğun kadınlaşması”na yol açan toprak çitlemeleri süreciyle birlikte gerçekleşir.¹⁴ Kadın eşler ve çocuklar üzerinde devlet iktidarının temsili olarak ailenin ve ailedeki erkek otoritesinin pekiştirilmesi ve önceki geçim araçlarına erişimin yok olması, kadınların gücünün ve kadın arkadaşlığının altını oyar.

Bu sebeple, Orta Çağ’ın geç dönemlerinde bir kadın kocasına karşı gelirken ve hatta onunla yumruk yumruğa kavga ederken bile temsil edilebiliyorken, on altıncı yüzyıla gelindiğinde kocasına yönelik herhangi bir eleştiri ya da en ufak bir bağımsızlık göstergesinden dolayı şiddetle cezalandırılabilirdi. Dönemin literatüründe sürekli vurgulandığı gibi itaatkârlık kadın eşin ilk göreviydi. Kilise, yasa, kamuoyu ve son olarak da “dırdırcı” kadınlara verilen acımasız cezalarla bu itaatkârlık mecburi kılınmıştır. Kadınlar üzerinde “dırdırcı yuları” ya da “dizgin” denilen, metal ve deriden ya-

12 Bernard Capp, *When Gossips Meet: Women, Family, and Neighbourhood in Early Modern England*, Oxford: Oxford University Press, 2003, 117.

13 Kadınların Fransa, Almanya ve Hollanda’da olduğu gibi İngiltere’de de zanaatlardan ve loncalardan dışlanması üzerine çok geniş bir literatür mevcuttur. İngiltere için bkz. Alice Clark, *Working Life of Women in the Seventeenth Century*, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1982 [1919].

14 Marianne Hester, “Patriarchal Reconstruction and Witch Hunting,” *Witchcraft in Early Modern Europe: Studies in Culture and Belief* içinde, der. Jonathan Barry, Marianne Hester, ve Gareth Roberts, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 302.

pılma, eğer kadın konuşmayı denerse dilini paramparça edecek bir alet kullanılmıştır. Bu alet kadının kafasının etrafını saran metal bir kafesti. Beş cm. uzunluğunda ve iki buçuk cm. genişliğinde bir yular parçası dili üstten bastıracak şekilde ağzın içine yerleştirilirdi; genellikle bu yularda çiviler bulunurdu, böylelikle suçlu eğer dilini oynatırsa ona acı verip konuşmasını engellerdi.

İlk kez 1567 yılında İskoçya’da kaydedilmiş olan bu işkence aleti, çoğunlukla cadı olduklarından şüphelenilen, “dırdırcı”, “şirret” ya da “isyankâr” olarak görülen alt sınıflardan kadınlara yönelik bir ceza olarak tasarlanmıştı. Cadı, eli maşalı ya da şirret olduğu düşünülen kadın eşler de bu aleti kullanmak zorunda bırakılıyordu.¹⁵ Sıklıkla “dedikodu yuları” olarak da anılıyor ve böylelikle bu terimin anlamındaki değişikliğe dair bir kanıt sunuyordu. Suçlanan kadınlar kafalarında ve ağızlarında bu kafesle birlikte kasabada yürütülüp halkın aşağılamasına maruz bırakılıyorlardı. Bu durum eğer itaatkâr olmazlarsa başlarına ne gelebileceğini göstererek bütün kadınları korkutmuş olmalı. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nin Virginia eyaletinde on sekizinci yüzyıla kadar bu kafes, köleleri denetim altında tutmak için yaygın biçimde kullanılmıştır.

Kendine güvenen, isyankâr kadınların maruz bırakıldıkları bir başka işkence ise, aynı zamanda fahişeleri ve çitleme karşıtı isyanlara katılan kadınları cezalandırmak için de kullanılan “suya daldırma” ya da “ördek sandalyesi”¹⁶ idi. Kadınlar bu sandalyeye oturtulup bağlanıyor ve “bağlıken göle ya da nehre batırılıyordu”. D. E. Underdown’a göre,

15 Bkz. Underdown, “The Taming of the Scold,” 123.

16 Underdown, “The Taming of the Scold,” 123-25; ayrıca bkz. S.D. Amussen, “Gender, Family and the Social Order, 1560-1725,” Fletcher ve Stevenson içinde, *Order and Disorder in Early Modern England*, 215.

“bu yöntemin 1560’tan sonra benimsendiğine dair kanıtlar çoğalmaktadır.”¹⁷

Rahipler vaazlarında kadınların diline karşı esip gürledikleri için kadınlar mahkemeye çıkarılıp cazgırlıktan ceza alabiliyorlardı. Özellikle evli kadınlardan sessiz olmaları, “sorgulamaksızın kocalarına itaat etmeleri” ve “onların önünde saygıyla eğilmeleri” bekleniyordu. Her şeyin ötesinde aslen kocaları ve evleriyle ilgilenmeleri ve pencere ya da kapıda zaman geçirmemeleri emrediliyordu. Hatta evlilikten sonra ailelerini daha az ziyaret etmeleri isteniyor, dahası kadın arkadaşlarıyla zaman geçirmemeleri bekleniyordu. 1547’de erkeklerle “karılarını evlerinde tutmayı” emreden ve “kadınların çene çalıp sohbet etmek için bir araya gelmelerini yasaklayan bir bildirge yayınlandı.”¹⁸ Cadı avlarının hedeflerinden biri kadınlar arasındaki arkadaşlıktı, bu yüzden yargılamalar boyunca suçlanan kadınlar işkence altında birbirlerini ele vermeye, arkadaşlar birbirlerini, kızlar annelerini ihbar etmeye zorlanıyordu.

İşte “dedikodu” bu bağlamda bir arkadaşlık ve şefkat sözcüğünden, karalama ve alay sözcüğüne dönüştü. Eski anlamıyla kullanılsa bile artık yeni yan anlamları vardı. On altıncı yüzyılın geç dönemlerinde kişisel tenkit ya da kamusal ritüeller aracılığıyla toplumsal olarak kabul edilebilir davranışların zorla kabul ettirildiği bir kadın grubuna işaret ediyordu ve bu da (özellikle ebelerin durumunda olduğu gibi) kadınlar arasındaki elbirliğinin toplumsal düzenin idame ettirilmesinin hizmetine sunulduğunu anlatıyordu.

17 Underdown, “The Taming of the Scold,” 123.

18 Louis B. Wright, *Middle-Class Culture in Elizabethan England*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1965 [1935].

Dedikodu yapmak ve dişi bir bakış açısının oluşumu

Bugün dedikodu, sıklıkla nesnesi olan kişilere zarar veren gayri resmi konuşmaya işaret eder. Çoğunlukla sorumsuzca başkalarını küçük düşürmekten tatmin olan bir konuşmadır: Toplumdaki herkesin duymaması gereken ama insanların itibarlarını yerle bir edebilecek bilgilerin dolaşımı ve tartışmasız biçimde “kadın muhabbeti”dir.

Yapacak daha iyi bir şeyi olmayan, gerçek bilgilere erişimi az ve olgulara dayalı, rasyonel söylemler inşa etmekte yapısal bir yetersizliğe sahip kadınların “dedikodu” yaptığı varsayılır. Yani dedikodu, kadınların kişiliklerinin ve özellikle dedikodunun can bulduğu ideal alan olarak ev içi işlerin değersizleştirilmesinin bütünleyici bir parçasıdır.

Gördüğümüz gibi, “dedikodunun” böyle kavramsallaştırılması özel bir tarihi bağlamda gerçekleşmiştir. Diğer kültürel gelenekler açısından bakıldığında, bu “başıboş kadın muhabbeti” oldukça farklı görülebilir. Dünyanın çoğu bölgesinde, kadınlar hafızanın dokumacıları, yani toplulukların geçmişinden ve tarihinden gelen sesleri canlı tutan, bunları gelecek nesillere aktaran ve bunu yaparak kolektif bir kimlik ile derin bir aidiyet hissi yaratan figürler olarak görülmüştür. Aynı zamanda tıbbi tedaviler, gönül meseleleri ve başta erkekler olmak üzere insan davranışlarını anlamaya dair edinilmiş bilgi ve bilgeliği kuşaktan kuşağa devredenler de onlardır. Bütün bu bilgi üretimini “dedikodu” diye etiketlemek kadınların aşağılanması bir parçasıdır ve demonolojistlerin kötülüğe meyilli, başkalarının zenginliğini ve gücünü kıskanan ve Şeytan’a kulak vermeye hazır klişe kadın imajını inşa etmelerinin bir devamıdır. Kadınlar bu yolla susturulmuş ve bugüne dek pek çok karar alma meka-

nizmasından dışlanmış, kendi deneyimlerini tanımlama ihtimalinden mahrum bırakılmış ve erkeklerin mizojinist ya da ideal kadına dair düşünceleriyle mücadele etmek zorunda bırakılmışlardır. Ama artık bilgimizi yeniden kazanıyoruz. Yakın zamanda cadılık üzerine bir toplantıda bir kadının ifade ettiği gibi, asıl büyü, "bildiğimizi bilmemizdir."

İKİNCİ KISIM

SERMAYE BİRİKİMİNİN VE
CADI AVLARININ
GÜNÜMÜZDEKİ YENİ BİÇİMLERİ

KÜRESELLEŞME, SERMAYE BİRİKİMİ VE KADINLARA YÖNELİK ŞİDDET: ULUSLARARASI VE TARİHSEL BİR PERSPEKTİF¹

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yeni cadı avı biçimlerinin yayılmasından, her gün öldürülen kadın sayısının dünya çapında artmasına kadar, kadınlara yönelik yeni bir savaş başlatıldığına dair kanıtlar çoğalıyor. Peki bunun ardında hangi motivasyonlar ve mantık var? Çoğu Latin Amerika'dan feminist aktivist/araştırmacıların bu konuda ürettikleri ve giderek büyüyen literatüre dayanarak, yeni şiddet biçimlerini tarihsel bir bağlama yerleştirip kapitalist gelişmenin geçmişte ve günümüzde kadınların yaşamları ile cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyerek bu meseleyi ele alıyorum. Bu arka planı temel alarak, bu şiddetin farklı biçimleri (ailevi, ev içi ve dışı, kurumsal) arasındaki ilişkileri ve dünyanın her yerindeki kadınların bu şiddete bir son vermek için yarattıkları direniş stratejilerini de inceliyorum.

1 Bu makale, 5-29 Mayıs 2016 tarihinde Kolombiya, Buenaventura'da gerçekleşen Kadıncırım Forumu'nda yaptığım bir sunum üzerine temellendirildi. Düzenlenmiş versiyonu "Undeclared War: Violence Against Women", "The Politics of Everyday Life" özel sayısında basıldı; *Art Forum* 55, no. 10 (Yaz 2017): 282-88.

Giriş

Feminist hareketin başlangıcından itibaren, kadına yönelik şiddet feminist örgütlenmenin kilit meselelerinden biri oldu ve Mart 1976'da Brüksel'de dünyanın 40 ülkesinden, zorla çocuk doğurma, kısırlaştırma, tecavüz, dayak, akıl hastanesine kapatılma ve cezaevlerinde kadınların görüldüğü kötü muamelelere dair tanıklıklar getiren kadınların katılımıyla toplanan ilk Uluslararası Kadınlara Yönelik Suçlar Mahkemesi'nin kurulmasına ilham verdi.² O zamandan beri, Birleşmiş Milletler Kadın Konferansları'nın ardından hükümetler yeni yasalar çıkardıkça, şiddet karşıtı feminist inisiyatifler de katlanarak çoğaldı. Oysa kadına yönelik şiddet azalmak şöyle dursun, dünyanın her yerinde arttı. Öyle ki feministler günümüzde bu ölümcül şiddet biçimini "kadınkırım" olarak tanımlıyorlar. Şiddetin tek göstergesi yalnızca öldürülen ve istismar edilen kadınların sayısındaki artış değil; feminist yazarların da gösterdiği gibi, şiddet artık çok daha açık ve çok daha vahşi hale geldi ve yalnızca savaş dönemlerinde görülen biçimlere bürünüyor.³

Peki bu gelişmenin arkasında hangi itici güçler mevcut ve bu gelişme bize küresel ekonomide yaşanan dönüşümler ve kadınların toplumsal konumları hakkında ne anlatıyor? Bu soruya çeşitli yanıtlar verilmekle birlikte, bu yeni şiddet

2 Bkz Diana E.H. Russell ve Nicole Van de Ven, der., *Crimes against Women: Proceedings of the International Tribunal*, 2. baskı der., Berkeley: Russell Publications, 1990 [1976], Erişim tarihi 3 Mayıs 2018, http://womenation.org/wp-content/uploads/2013/09/Crimes_Against_Women_Tribunal.pdf.

3 Bu bağlamda en önemli çalışma Arjantinli araştırmacı ve aktivist Rita Laura Segato'ya aittir. Bkz. *La escritura en el cuerpo de las mujeres asesinadas en Ciudad Juárez: territorio, soberanía y crímenes de segundo estado*, Mexico City: Universidad del Claustro de Sor Juana, 2006) *Las nuevas formas de la guerra y el cuerpo de las mujeres*, Puebla: Pez en el Arbol, 2014.

biçiminin artmasının kökenindeki sebeplerin, topraktan mülksüzleşmeyi, topluluk ilişkilerinin yok edilmesini ve kadınların bedeni ile emek güçlerinin daha yoğun sömürülmesini de içeren yeni sermaye birikimi biçimleri olduğuna dair kanıtlar artıyor.

Başka bir deyişle, *kadına yönelik bu yeni şiddet, kapitalist gelişmenin ve devlet iktidarının her zaman kurucu olan yapısal eğilimlerinde kök salmıştır.*

Kapitalizm ve kadına yönelik şiddet

Kapitalist gelişme kadınlara açılan bir savaşla başladı: On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa ve Yeni Dünya’da görülen cadı avları binlerce kadının ölümüne yol açtı. *Caliban ve Cadi*’da (2012) yazdığım gibi, eşi benzeri görülmemiş bu tarihsel fenomen, gelişmekte olan kapitalist sistemin temel gereksinimlerinin, yani kitlesel bir emek gücü birikiminin ve çok daha katı bir emek disiplininin dayatılmasının önünde engel oluşturan bir kadın özneler ve pratikler evrenini yok ettiği için, Marx’ın ilksel birikim olarak tanımladığı sürecin merkezi unsurudur. Kadınları “cadılar” olarak adlandırmak ve onlara zulmetmek, kadınların Avrupa’da ücretsiz ev içi emeğe kapatılmasının yolunu açtı. Ailenin içinde ve ötesinde erkeklere tabi olmalarını meşrulaştırdı. Devletin, yeni işçi nesillerinin üretimini güvence altına alıp, kadınların üreme kapasitelerini denetlemesini sağladı. Böylece cadı avları, kadınların direnişine ve emek piyasasının değişen ihtiyaçlarına göre sürekli uyarlansa da, günümüze kadar varlığını sürdüren özellikle kapitalist ve patriarkal bir düzen inşa etti.

Cadılıkla suçlanan kadınların maruz bırakıldıkları işkence ve infazlardan, diğer kadınlar da itaatkâr ve sesiz

olmak zorunda olduklarını, toplumda kabul görmek için erkeklerin suistimallerini ve ağır işlerini kabul etmek zorunda olduklarını kısa sürede öğrendiler. On sekizinci yüzyıla kadar köleleri susturmak için de kullanılan, giyen kişinin kafasını kapatan ve eğer konuşmaya kalkarsa dilini parçalayan deri ve metalden oluşma “dırdırcı yuları” bütün bunlara karşı koyanların cezasıydı. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde, plantasyon sahipleri kölelerini Afrika’dan getirmek yerine Virginia’da yerel bir yetiştirme endüstrisi kurarak elde etmeye çalıştığından, efendilerin kadın kölelere yönelik cinsel saldırılarının sistematik bir tecavüz politikasına dönüştüğü Amerika plantasyonlarında da şiddetin toplumsal cinsiyete özgü biçimleri uygulandı.⁴

Kadına yönelik şiddet, köleliğin kaldırılması ya da cadı avlarının son bulmasıyla ortadan kalkmadı. Tam aksine, normalleştirildi. Öjenik hareketin zirve yaptığı yirmiler ve otuzlarda, kadınların, budalalık olarak resmedilen “cinsel anlaşılmazlığı”, akıl hastanesine yatırılma ya da kısırlaştırılmayla cezalandırılıyordu.⁵ Beyaz olmayan, yoksul ve/veya evlilik dışı cinsel ilişkiye giren kadınların kısırlaştırılması, hem güney hem de kuzeyde “Amerika Birleşik Devletlerinde en hızlı büyüyen doğum kontrol yöntemi”⁶ olarak 1960’lara kadar devam etti. 1950’lerde depresyon tedavisinde yaygın

4 Ned Sublette ve Constance Sublette, *The American Slave Coast: A History of the Slave-Breeding Industry*, Şikago: Lawrence Hill Books, 2016.

5 1930’larda New Masses’de basılan bir dizi makalesinde Meridel Le Sueur, Büyük Buhran döneminde işi olmayan ve devlet yardımıyla geçinen işçi sınıfı kadınlarının, sosyal hizmetliler tarafından kaçırılma, bir hastaneye kapatılma ya da zorla kısırlaştırılmaktan korkarak nasıl yaşadıklarını betimler; Meridel Le Sueur, *Women on the Breadlines*, gözden geçirilmiş 2. baskı, New York: West End Press, 1984 [1977].

6 Dorothy Roberts, *Killing the Black Body: Race, Reproduction, and the Meaning of Liberty*, New York: Vintage Books, 2016 [1997], 90–91.

olarak kullanılan lobotomi de kadına yönelik şiddet biçimlerine dâhildi. Bu tür bir ameliyat, bir beyin sahibi olmayı gerektirmediği düşünülen ev içi işlere mahkûm kadınlar için ideal görülüyordu.

Giovanna Franca Dalla Costa'nın *Un Lavoro d'amore* (The Work of Love, 1978) kitabında belirttiği gibi, en önemlisi de maaşları olduğundan dolayı erkeklere kadınların karşılığı ödenmeyen ev içi emeğini denetleme, onları hizmetçi gibi kullanma ve bu işi reddederlerse onları cezalandırma gücü verildiği için, çekirdek ailede şiddet her zaman bir alt metin, bir olasılık olarak mevcuttu. Erkeklerin evde kadına uyguladıkları şiddetin bugüne kadar suç sayılmamasının nedeni budur. Devletin, ebeveynlere, geleceğin işçileri halinde eğitmelerinin bir parçası olarak çocuklarını cezalandırma hakkını meşru görmesine paralel bir şekilde, ev içi görevleri yerine getirmeyi reddeden kadınlara evde şiddet uygulanması meşru sayılıp buna mahkemeler ve polisler tarafından göz yumulmuştur.

Kadına yönelik şiddet ailevi ve cinsiyete dayalı ilişkilerin yapısal bir yönü olarak normalleştirilse de son yıllarda ortaya çıkan durum normların ötesine geçmiştir. Son yirmi yılda yüzlerce kadının kaybolduğu ve işkence yapılmış kadın bedenlerinin kamusal alanlarda terk edilmiş halde bulunduğu Texas, El Paso'ya sınır olan Meksika'nın Juárez şehrindeki cinayetler buna örnektir. Münferit bir vaka değil bu. Kadınların kaçırılıp öldürülmesi, bugün Latin Amerika'da, 1980'li yıllarda bölgedeki birçok ülkeyi kana bulayan "kirli savaşlar"ın anılarını canlandıran gündelik bir gerçeklik. Bunun nedeni, Siyah Güç [Black Power] hareketi gibi sömürgecilik karşıtı, feminist ve apartheid karşıtı mücadelelerin 1960'lar ve 1970'lerde zayıflattığı kapitalist sınıfın kendi

iktidarını pekiştirmek için dünyayı ters yüz etmeye kararlı olmasıdır. Ve bunu da, insanların yeniden üretim araçlarına saldırarak ve sürekli bir savaş rejimi tesis ederek yapıyor.

Başka şekilde ifade etmek gerekirse, “küreselleşme”, dünyanın doğal zenginliği ve insan emeği üzerinde sermayeye tartışmasız bir kontrol gücü vermeyi amaçlayan politik bir yeniden sömürgeleştirme süreci olduğu için ve bu da, kendi toplumlarını yeniden üretme sorumluluğunu doğrudan taşıyan kadınlara saldırımadan gerçekleştirilemeyeceği için, kadınlara özellikle de Afrikalı ve Kızılderili kadınlara yönelik şiddetin arttığını iddia ediyorum. Dolayısıyla dünyanın doğal kaynaklar açısından daha zengin, ticari girişimler bakımından tercih edilen ve sömürgecilik karşıtı mücadelenin en güçlü olduğu yerlerinde (Sahra altı Afrika, Latin Amerika, Güneydoğu Asya) kadına yönelik şiddetin daha yoğun olması hiç de şaşırtıcı değildir. Kadınlara gaddarca davranmak “yeni kapatmalar” için olmazsa olmazdır.⁷ Toprakların gasp edilmesine, özelleştirmeye ve yıllardır bütün bölgeyi enkaz haline getiren savaşlara neden olan budur.

Kadınlara yapılan saldırıların vahşeti öyle aşırıdır ki hiçbir şekilde açıklanamaz. Latin Amerika’da faaliyet gösteren paramiliter örgütlerin kadın bedenine uyguladıkları işkencelere gönderme yapan Rita Laura Segato, “dışavurumcu şiddet” ve “pedagojik zalimlik”ten bahseder ve bu şiddet biçimlerinin en başta kadınlara, sonra da tüm nüfusa merhamet beklememeleri mesajı gönderip herkesi dehşete

7 “Yeni kapatmalar” kavramı Midnight Notes’un bu konuya adanmış bir sayısında ifade edilir. Bu kavram, Afrika ve genel olarak eski sömürge bölgelerinde komünal toprak rejiminin yok edilmesi ve yapısal düzenlemelerin sonuçlarını tanımlamaktadır. Bkz., Midnight Notes Collective, *The New Enclosures*, *Midnight Notes* no. 10 (1990), erişim tarihi 13 Haziran 2018, <https://libcom.org/files/mn10-newenclosures.pdf>.

düşürmeyi amaçladığını ileri sürer.⁸ İnsanları üzerinde yaşadıkları geniş topraklardan sürüp evlerini, tarlalarını, atalarından kalan toprakları terk etmeye zorlamak, kadınlara şiddet uygulamak, bugün Latin Amerika ve Afrika'da sayısız köyü boşaltan petrol ve maden şirketlerinin operasyonları açısından çok önemlidir. Küresel ekonomi politikalarını şekillendirip madencilik kanunlarını belirleyen ve son tahlilde şirketlerin faaliyet gösterdikleri yeni sömürgeci koşullardan sorumlu olan Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların yetki alanının öteki yüzü budur. Aslında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin elmas, koltan ve bakır çıkan bölgelerinde milislerin kadınların vajinalarına ateş etmelerini ya da halen kontrgerilla olarak tanımlanmaya devam edilen savaşta Guatemalalı askerlerin hamile kadınların karınlarını bıçakla yararak açmalarının ardındaki mantığı anlamak için, bu kurumların ofislerine ve kalkınma planlarına bakmak gerek. Segato haklı. Herhangi bir toplumun günlük yaşamından böyle bir şiddet çıkmaz. "Askeri istihbarat şiddetidir" bu. Nasıl ki maden şirketlerinin bugün toprağı, nehirleri ve kaynakları ölümcül kimyasallarla kirletirken hiçbir cezayla karşılaşmamaları güvence altına alınıyorsa, bu alanlarda yaşamını sürdüren insanlar kirliliğe direnmeye cesaret ettiklerinde güvenlik görevlilerince hapsedilip şiddete maruz kalmaları da aynı şekilde dokunulmazlık garantisiyle planlanmış, hesaplanmış ve uygulanmış olmalı. Bunların doğrudan sorumluları kim olursa olsun yalnızca güçlü devletler ve kurumlar böylesi bir tahribata yeşil ışık yakabilir ve suçluların asla adalet karşısına çıkarılmasını garanti edebilir.

8 Rita Laura Segato, *La escritura en el cuerpo de las mujeres asesinadas en Ciudad Juárez*, 22-23.

Kadınlara yönelik şiddetin yalnızca yarattığı dehşet ya da gönderdiği mesajdan dolayı değil aynı zamanda kadınların, toplulukları bir arada tutabilme ve ticari olmayan bir güvenlik ve zenginlik anlayışını savunabilme kapasiteleriyle temsil ettiği şeyden dolayı bu yeni küresel savaşta kilit öge olduğunu vurgulamak önemlidir. Örneğin Afrika ve Hindistan'da yakın zamana kadar kadınların ortak topraklara erişimi vardı ve çalışma günlerinin büyük bir bölümünü geçimlik tarıma ayırıyorlardı. Oysa bugün hem ortak toprak kiralama hem de geçimlik tarım yoğun bir kurumsal saldırı altında. Bunlar, resmen kayıt altına alınmadığı ve girişimci faaliyetlerde bulunmak amacıyla banka kredisi almak için ipoteklenmediği sürece toprağı "ölü varlık" olarak sayan Dünya Bankası tarafından, küresel yoksulluğun en önemli sebeplerinden biri olarak eleştirildi.

Gerçekte ise birçok insan, vahşi kemer sıkma politikaları altında hayatta kalabilmeyi geçimlik tarıma borçlu. Ama hükümetler ve yerel otoritelerle yapılan sayısız toplantıda tekrar edilen Dünya Bankası'nınki gibi eleştiriler, hem Hindistan hem de Afrika'da başarılı oldu. Öyle ki kadınlar geçimlik üretimi bırakmaya ve meta üretiminde kocalarının yardımcıları olarak çalışmaya zorlandı. Maria Mies'in gözlemlediği gibi bu zoraki bağımlılık, kırsal alandaki kadınların vahşi bir süreç olan "gelişmeye entegre edilme" yollarından biriydi. "Patriarkal kadın-erkek ilişkilerinin doğasında bulunan şiddetle garanti altına alınan" bu entegrasyon, kadınları aynı zamanda değersizleştiriyor ve bu yüzden ait oldukları topluluklardaki erkekler onları (özellikle yaşlandıklarında) varlıklarına ve emeklerine tereddütsüz el konulabilecek işe yaramaz varlıklar gibi görüyor.

Toprak mülkiyetinin yasaları ile normlarında ve neyin değerini kaynağı olarak anlaşıldığı konusundaki değişiklikler, özellikle Afrika ve Hindistan'da 1990'lardan beri kadınlar için büyük ıstıraba sebep olan bir fenomenin kökenindeki şey gibi görünüyor: cadı avlarının geri dönüşü. Cadı avlarının yeniden dirilmesine birçok etmen katkı sunuyor; bunlar arasında AIDS'in yarattığı tahribat, sağlık hizmetlerinin çöktüğü ve yetersiz beslenmenin üst düzeyde olduğu topluluklardaki diğer hastalıklar ve on yıllar boyunca süren yoksullaştırılmadan dolayı komünal dayanışmanın dağılması da vardır. Başka bir etmen de, yoksulluğun kişisel eksikliklerden ya da cadıların kötücül eylemlerinden kaynaklandığını vaaz eden Neo-Kalvinist Protestan mezheplerin yayılmasıdır. Fakat cadılık suçlamalarının, ticari projelerin tasarlandığı ya da (Hindistan'daki kabile topluluklarında olduğu gibi) toprak özelleştirmelerinin başladığı alanlarda ve suçlananların el koyulabilecek bir miktar toprağa sahip olduğu durumlarda daha sık görüldüğü de belirtiliyor. Özellikle Afrika'daki mağdurlar, genellikle tek başlarına bir parça topraktan geçimini sağlayan daha yaşlı kadınlardır. Onları suçlayanlar ise kendilerine ait olması gereken şeyi bu yaşlı kadınların gasp ettiğini düşünen ve gölgede kalıp ticari çıkarları doğrultusunda komplolar kuran yerel liderin de dâhil olduğu diğer failer tarafından manipüle edilmiş, kendi topluluklarının veya hatta kendi ailelerinin işsiz genç üyeleridir.⁹

Yeni sermaye birikimi biçimlerinin kadınlara yönelik şiddeti kışkırtmasının başka yolları da mevcut. İşsizlik, güvencesiz istihdam ve hane halkı gelirinin çöküşü anah-

9 Afrika'da cadı avları için bkz., "Cadı Avı, Küreselleşme ve Günümüz Afrika'sında Feminist Dayanışma," bu kitapta 7. Bölüm.

tar kavramlardır. Gelirden yoksun erkekler hüsrانlarının acısını aile içindeki kadınlardan çıkarırlar ya da kaybedilen para ve toplumsal gücü kadınların bedenleriyle işlerini sömürerek yeniden kazanmaya çalışırlar. Hindistan'da orta sınıf erkeklerin, beraberlerinde yeterince varlık getirmediği durumlarda ya da başka bir kadınla evlenebilmek ve başka bir çeyiz alabilmek amacıyla eşlerini öldürmesi, yani "çeyiz cinayetleri" tamamen bununla ilgilidir. Bir başka örnek ise, köle emeğini "en ham haliyle" dayatabilen genelde eril suç örgütlerince yönetilen seks endüstrisinin genişlemesinde kilit bir unsur olan seks ticaretidir.¹⁰

Burada tekil mikro politika kurumsal makro politikayı taklit eder ve onunla birleşir. Güvencesizlik koşullarına itilmiş erkekler için olduğu kadar sermaye için de kadınların değeri, çağdaş kapitalizmin nüfusun sınırlı kesimlerini dışarıda tutarak aşamalı olarak düşürmeyi hedeflediği sabit bir erkek maaşıyla desteklenmesi gereken ücretsiz ev içi emekten ziyade, piyasada bedenlerini ve emeklerini satarak sağlayabilecekleri ucuz ücretli emeğe giderek daha çok dayanıyor. Kadınların ne ev içi ne de yeni nesillerin üreticileri olarak işleri ortadan kalktı, ama bunlar artık toplumsal kabul görmeyen yeterli koşulu değil. Aksine, hamilelik, erkekler bu durumla birlikte gelen sorumluluktan rahatsız oldukları için kadınları özellikle şiddete karşı daha da kırılgan hale getiren bir yükümlülük. Dolayısıyla yeni ortaya çıkan ekonomi politikası daha şiddet yüklü aile ilişkilerini teşvik ediyor, çünkü kadınların erkeklere bağımlı olmamaları ve eve para getirmeleri bekleniyor ama bu sefer de ev içi görevleri yerine getirmediğinde ya da sundukları maddi katkının kabul

10 Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale* (Londra: Zed Books, 2014 [1986]), 146. [Ataerki ve Birikim, çev. Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yay., 2012]

görmesi yönünde daha fazla güç talep ettiklerinde istismara uğruyorlar.

Kadınların, ailelerini desteklemek için evden ayrılma, göç etme, (satıcılar, tüccarlar, seks işçileri olarak) üretim güçlerini sokağa taşıma ihtiyaçları, onlara yönelik yeni şiddet biçimlerinin de ortaya çıkmasına sebep olur. Gerçekten de bütün kanıtlar, kadınların küresel ekonomiye entegre olmalarının şiddet dolu bir süreç olduğuna işaret eder. Latin Amerika'dan gelen göçmen kadınların, artık orduya dönüşmüş sınır polisi tarafından her an tecavüze uğrayabileceklerini düşündükleri için doğum kontrol hapı aldıkları biliniyor. Sokak satıcılığı yapan kadınlar ise, her gün mallarına el koymaya çalışan polisle çatışıyor. Jules Falquet'nin de belirttiği gibi, kadınlar (yemek, temizlik, cinsel hizmet sağlayarak) sadece bir erkeğe değil birçok erkeğe hizmet etmeye başladıkça, geleneksel kısıtlama biçimleri de kadınları istismar edilmeye daha açık hale getirerek yıkılıyor. Bireysel erkek şiddeti, kadınların daha iddia sahibi olma, daha çok otonomi ve ekonomik bağımsızlık elde etme yönündeki taleplerine bir cevap, hatta sırf feminizmin yükselişine duyulan tepkidir.¹¹ Bu tür bir şiddet 6 Aralık 1989 yılında Montreal'de yaşanan École Polytechnique katliamında patlak vermiştir. Adamın biri bir sınıfa girerek erkekleri kadınlardan ayırır ve ardından "Hepiniz s.ktiğimin feministlerisiniz" diye bağırarak kadınlara ateş açıp on dört kişiyi öldürür. Mizojini, ırkçılıkla kol kola yürür. 1980'lerden beri kadın cinayetlerinin düzenli bir şekilde arttığı ve her yıl üç binden fazla kadının öldürüldüğü Amerika Birleşik Devletleri'nde,

11 Jane Caputi ve Diana E.H. Russell, "Femicide: Sexist Terrorism Against Women," *Femicide: The Politics of Woman Killing* içinde, der. Jill Radford ve Diana E.H. Russell, New York: Twayne Publishers, 1992, 13-21.

beyaz olmayan kadın cinayetleri beyaz kadın cinayetlerine göre medyanın ilgisini daha az çeker ve bu cinayetlerin çözülme oranları daha düşüktür. Örnek olarak Los Angeles ve diğer şehirlerde öldürülen düşük gelirli Afro-Amerikan kadınlar hakkında yürütülen ve kağıdı hızıyla ilerleyen cinayet soruşturmalarına bakılabilir. Üstelik transfobi de mizojini ile birlikte ilerler. 2010 ve 2016 arasında ABD’de en az 111 trans ve uyumsuz cinsiyetli kişi öldürüldü ve bunların çoğu siyah trans kadınlardı. Şiddete Karşı Ulusal Koalisyon Programı’na göre bu cinayetlerin yirmi üç tanesi 2016’da gerçekleşti ve bu, koalisyonun şimdiye kadar kaydettiği en yüksek rakamdır. Kanada’da da ırk eksenli şiddet giderek artıyor. Çoğu Amerika yerlisi olan düzinelerce kadın ortadan kaybolduktan sonra, bugün Highway of Tears [Gözyaşı Yolu] adı verilen yerde ölü bulundu.¹²

Bu şiddet biçimleri elbette paramiliter güçler, uyuşturucu kaçakçıları, şirketlerin özel orduları ve güvenlik görevlilerinin kadınlara uyguladığı şiddetten farklıdır. Ancak derinlerde bir yerde bunların hepsi ilişkilidir. Sheila Meintjes, Anu Pillay ve Meredith Turshen’in¹³ de belirttiği gibi, savaş ve barış dönemlerinde uygulanan şiddet biçimlerini birbirine bağlayan şey, nihayetinde cinsel denetim ve kaynakların bölüşümüyle ilişkilendirilen kadın otonomisinin inkâr edilmesidir. Ayrıca Maria Mies de “Şiddet ve zorlamaya dayalı bütün bu üretim ilişkileri içinde erkekler (babalar, erkek kardeşler, erkek eşler, pezevenkler, oğullar), ataerkil

12 Dan Levin, “Dozens of Women Vanish on Canada’s Highway of Tears, and Most Cases Are Unsolved,” *New York Times*, Mayıs 24, 2016, erişim tarihi 9 Mayıs 2018, <https://www.nytimes.com/2016/05/25/world/americas/canada-indigenous-womenhighway-16.html>.

13 Sheila Meintjes, Anu Pillay, ve Meredith Turshen, der., *The Aftermath: Women in Post-conflict Transformations*, Londra: Zed Books, 2001.

aile, devlet ve kapitalist girişimler arasında karşılıklı bir oyun gözlemleriz"¹⁴ der. Ev içi ve kamusal şiddet de (örneğin militer ya da paramiliter şiddet, cadı avları) birbirini besler. Daha fazla şiddete maruz kalma ya da aileleri tarafından reddedilme korkusuyla kadınlar, gördükleri şiddeti çoğunlukla ifşa etmezler. Öte yandan, ev içi şiddete kurumsal düzeyde müsamaha gösterilmesi, kadınlara uygulanan kamusal şiddeti normalleştirmeye katkı sağlayan cezasızlık kültürünü oluşturur.

Yukarıda bahsedilen tüm vakalarda, kadınlara yönelik şiddet fizikseldir, ama ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla yeniden üretimin piyasalaşmasının uyguladığı şiddeti de göz ardı etmemek gerek. Refah düzeyi, istihdam ve sosyal hizmetlerdeki kısıtlamalar ve örneğin yeni köle plantasyonları *maquila*'larda görülen insanlık dışı çalışma koşullarından kaynaklanan yoksulluğun kendisi de şiddetin bir biçimi olarak değerlendirilmeli. Sağlık hizmetlerinin yokluğu, kürtaja erişimin reddi, dişi fetüslerin kürtaj edilmesi, Afrika, Hindistan ve Latin Amerika'daki kadınların "nüfus denetimi" adı altına kısırlaştırılması ve özellikle (borçlarını ödeyemeyenler için sıklıkla felakete yol açan) "mikro krediler" de şiddetin korkunç biçimleridir. Bunlara günlük yaşamın militarize edilmesini ve buna eşlik eden saldırgan, mizojinist erkeklik modellerinin yüceltilmesini de eklemeliyiz. Jules Falquet'nin de öne sürdüğü gibi, silahlı erkeklerin çoğalması ve cinsiyete dayalı yeni bir iş bölümünün gelişmesi ve bundan dolayı (özel güvenlik görevlisi, ticari güvenlik görevlisi, cezaevi gardiyanı, çete ve mafya üyeleri, devlet ya da özel ordu askerleri gibi) erkeklere açık olan birçok iş kolunun

14 Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*, 146. [Ataerki ve Birikim, çev. Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yay., 2012]

şiddeti gerektirmesi, giderek artan zehirli erkekliği pekiştirmekte merkezi bir rol oynar.¹⁵ İstatistikler gösteriyor ki öldürenlerin çoğu silahları tanıyan ve onlara erişimi olan, çatışmaları şiddetle çözmeye alışkın erkeklerdir. ABD’de bunlar çoğunlukla polis memurları ile Irak ve Afganistan savaşlarına gitmiş eski askerlerdir. ABD ordusunda kadınlara yönelik şiddetin bu kadar yüksek düzeyde olması bu bağlamda önemli bir etmendir. Frantz Fanon’un Cezayirli asilere işkence etmekle görevli Fransızları işaret ederek belirttiği üzere, şiddet bölünemezdir: Şiddetle beraber gelen karakteristik özellikleri edinmeden ve bunları evinize taşımadan şiddeti her gün işiniz olarak uygulayamazsınız. Aşırı cinselleştirilmiş kadınlık modellerinin medya tarafından inşa edilip yayılması, cinsel saldırıya açıkça davet çıkararak ve kadınların bağımsızlık arzularının cinsel provokasyon statüsüne indirgendığı mizojinist kültüre katkıda bulunarak bu sorunu daha ağırlaştırır.

Kadınların karşı karşıya kaldığı şiddetin her yana nüfuz eden karakteri düşünüldüğünde, belli ki birçok cephede buna karşı direniş örgütlemek gerek. Tam da bu sorunun ortaya çıkmasından doğrudan ya da dolaylı sorumlu olan yetkililere daha çok iktidar verilmesine neden olan daha cezalandırıcı yasalar talep etmek gibi başarı şansı olmayan çözümlerden giderek uzaklaşan hareketler halihazırda mevcut. Kadınların sorumluluk alıp ürettiği stratejiler çok daha etkilidir. Yetkililer tarafından değil de yararlanan kadınlar tarafından denetlenen sığınma evleri açmak, öz savunma dersleri düzenlemek ve 1970’lerde başlayan geniş katılımlı Gece Yürüyüşleri ya da Hindistan’da çeyiz cinayetleri ve

15 Jules Falquet, “Hommes en armes et femmes ‘de service’: tendances neoliberales dans l’evolution de la division sexuelle internationale du travail,” *Cahiers de Genre* no. 40 (2006): 15–37.

tecavüzlere karşı kadınların örgütlediği gösteriler yapmak, özellikle başarılı olan taktiklerdir. Bu gösterilerin birçoğunda, faillerin ikamet ettiği yerlerde ya da karakol önlerinde oturma eylemleri gerçekleştirilir. Tüm bunların yanı sıra son yıllarda, Afrika ve Hindistan'da cadı avı karşıtı kampanyalarda da artış görülüyor. Bu süreçte, kadınlar ve erkekler, köy köy gezerek hem hastalıkların gerçek nedenleri hem de erkek şifacıların, yerel liderlerin ve diğerlerinin cadılığa karşı harekete geçmesine yol açan çıkarları hakkında insanları eğitiyorlar. Guatemala'nın bazı bölgelerinde ise kadınlar tacizci askerlerin isimlerini alıp memleketleri olan köylerde bu isimleri ifşa ediyorlar. Her durumda, kadınların karşı koyma, yalıtılmışlıklarından kurtulma ve diğer kadınlarla bir araya gelme kararlılığı, bütün bu çabaların başarısı için hayati olmuştur. Ama bu stratejilere, kadınların konumunun ve aileleriyle topluma katkı sağladıkları yeniden üretim etkinliklerinin yeniden değerlendirildiği bir süreç eşlik etmezse uzun vadeli değişimler yaratılamaz. Dahası, kadınlar hayatta kalmak için iş ve aile ilişkilerinin tehlikeli ve sömürücü koşullarını kabul etmek zorunda kalmayacakları şekilde erkeklerden bağımsız olmak için ihtiyaç duydukları kaynakları elde etmedikleri sürece de bu stratejiler hiçbir işe yaramaz.

CADI AVI, KÜRESELLEŞME VE GÜNÜMÜZ AFRİKA'SINDA FEMİNİST DAYANIŞMA¹

Cadı avı, köleliğin ortadan kalkmasıyla beraber burjuvazinin repertuarından kalkmadı. Tersine, kapitalizmin kolonileştirme ve Hristiyanlaştırma yoluyla küresel gelişimi, bu zulmün kolonileştirilmiş toplumların bedenlerine yerleşmesini ve zaman içinde boyun eğdirilen toplulukların kendi adlarına, kendi halklarına karşı aynı zulmü uygulamasını sağladı.

**Caliban ve Cadı:
Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim**

Caliban ve Cadı'nın (2012) sonunda cadı avlarını küresel bir fenomen olarak tartışıp 1980'ler ve 1990'lar boyunca Afrika ve dünyanın diğer yerlerinde gerçekleşen cadı avları üzerine yorum yaparken, bu zulmün Avrupa ve Birleşik Devletler'de nadiren rapor edildiğine dair endişemi ifade etmiştim. Bugün, cadı avlarının dünya sahnesine geri dönüşüne dair literatür artarken, basın yayın organlarında yalnızca Afrika'da değil,

1 Bu makale ilk kez *Journal of International Women's Studies*, no.1 (Ekim 2008): 21-35'de yayımlanmıştır.

Hindistan, Nepal ve Papua Yeni Gine’de yaşanan cadı ölümleriyle ilgili haberlerde de artış gözleniyor. Yine de birkaç istisna dışında,² toplumsal adalet hareketleri ve hatta feminist örgütler bile, kurbanların çoğu kadın olmasına rağmen bu konuda sessiz kalmaya devam ediyor.

Cadı avı derken, hiçbir yasal yetkisi olmadan kendi kendine görev biçen genç erkeklerin cadı aramak ve cezalandırmak için çıktıkları seferlerin yeniden görülmeye başladığını ve bu seferlerin suçlanan kişinin öldürülmesi ve çoğunlukla mallarına el koyulmasıyla sonuçlandığını söylüyorum. Bu durum özellikle Afrika’da yirmi yıl önce başlayıp günümüze kadar devam eden ciddi bir sorun haline geldi. Yalnızca Kenya’da bile 1992 yılından bu yana çoğu güney batı eyaleti Kisii’de³ olmak üzere yüzden fazla kişi öldürüldü. O zaman-

2 Hintli film yapımcısı Rakhi Verna tarafından çekilen *The Indian Witch Hunt* isimli belgesel. Bu belgesel 20 Nisan 2005’te Singapur’da yapılan *ShowReal Asia 2 Awards*’ın en iyi film ödülünü kazandı. Savvy Soumya, “Film on Witches Casts a Spell—Documentary Features in the Nomination List of Magnolia Award,” *Telegraph*, 12 Mayıs, 2005, erişim tarihi 13 Haziran 2018, https://www.telegraphindia.com/1050512/asp/jharkhand/story_4722935.asp. Rachel Nuwer’in belirttiği üzere artık Hindistan’da “kadınlar tarafından yürütülen köklü bir hareket bu uygulamaya karşı koyuyor. Yerelerde kadınlardan oluşan küçük gruplar cadı avlarını ortadan kaldırmayı gündemlerine aldılar”: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/women-shut-down-deadly-witch-hunts-in-india-yes-that-still-happens-26095379/>; “Women Shut Down Deadly Witch Hunts in India (Yes, That Still Happens),” *Smithsonian.org*, 5 Eylül 2012, erişim tarihi 13 Haziran 2018, <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/women-shut-down-deadly-witch-hunts-in-india-yes-that-stillhappens-26095379/#m63SL6CXqA04c8ot.99>.

3 Justus M. Ogembo’ya göre yalnızca Kiisi bölgesinde 9 Nisan 2002’ye kadar “yüzden fazla insan vahşice öldürüldü”; *Contemporary Witch-Hunting in Gusii, Southwestern Kenya* (Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 2006), 2. O tarihten sonra ise daha çok insan öldürüldü; Bkz. “Witches’ Burnt to Death in Kenya,” *BBC News*, 21 Mayıs 2008, erişim tarihi Haziran 2018, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7413268.stm>; Mayıs 2008’de sekizi kadın üçü erkek on bir kişinin ölümünden bahsediliyor.

dan beri, “cadıların öldürüldüğüne” dair haberlerin sayısı artarak binlere ulaştı ve artmaya da devam ediyor. Ganalı sosyolog Mensah Adinkrah’ın bildirdiğine göre, “Son yıllarda Afrika’da, şüphelenilen ya da suçlanan cadılara yönelik şiddetin yarattığı zulüm, insan hakları ihlalinin başlıca biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok yerel ve uluslararası medya ajansı cadılık şüphesiyle çok sayıda insanın tehdit edildiği, korkutulduğu, işkence gördüğü ya da öldürüldüğünü bildiriyor.”⁴

Çoğunlukla antropologların incelediği cadılık suçlamaları ve bunları takip eden cinayetler Kuzey’de ve Güney’de tüm feministleri endişelendirmelidir. Zira bunlar, suçlanarlara uygulanan akıl almaz işkenceler ve tüm kadınları aşağılayan mizojinist bir ideoloji üretmesinin yanında, bunlardan etkilenen toplumlarda özellikle de genç nesiller üzerinde yıkıcı sonuçlar yaratıyor. Ayrıca ekonomik küreselleşmenin sembolik etkilerini ve kadınlara yönelik erkek şiddetinin artışına katkı sağladığını da gösteriyor.

Metnin devamında, Afrika’daki cadı avlarına neden olan motivasyonları inceleyip bu zulmü bitirmek için feministlerin oluşturabilecekleri bazı inisiyatifler öneriyorum. Bu cadı avlarının, yerel ekonomileri göz ardı eden, kadınların toplumsal konumunu aşağılayan ve başta toprak olmak üzere önemli ekonomik kaynakları kullanma hususunda gençlerle yaşlılar, kadınlarla erkekler arasında sert çatışmalara neden olan Afrika ekonomisinin liberalleşmesi ve küreselleşmesinin yarattığı toplumsal yeniden üretim sürecinin girdiği derin kriz bağlamında anlaşılması gerektiğini iddia ediyorum. Bu anlamda günümüz cadı avlarının “çeyiz cina-

4 Mensah Adinkrah, *Witches, Witchcraft and Violence in Ghana*, New York: Berghahn Books, 2015, 5.

yetleri", Hindistan'daki *sati* geleneğinin dönüşü ve Ciudad Juarez'de olduğu gibi Birleşik Devletler sınırındaki Meksika kasabalarında binlerce kadının öldürülmesiyle süreklilik arz ettiğini düşünüyorum. Farklı şekilde de olsa cadılık suçlamaları da, küresel ekonomiye "entegre olmaktan" ve erkeklerin ekonomik hüsrانlarının hincını kadınlardan çıkarmaya, hatta ilerleyen kapitalist ilişkilere ayak uydurmak için onların canını bile almaya hazır olmalarından kaynaklanan toplumsal yabancılaşma sürecinin bir etkisidir. Bu yeni cadı avları aynı zamanda politik söylem ve popüler pratikte (örneğin Avrupa ve Birleşik Devletler'deki "şeytan tarikatları" gibi) "doğüstü" anlayışın dünya genelinde geri dönüşü ile aynı anda gerçekleşiyor, ama bu anlayış, radikal dinci mezheplerin yaygınlaşmasına atfedilebilecek bir fenomen olsa da önemli ölçüde Afrika'nın ekonomik ve politik yaşamının liberalleşmesiyle bağlantılı biçimde ortaya çıkıyor.

Analizimin vardığı sonuca göre, feministler kadın haklarının ihlal edilmesine karşı seferberlik yürütürken, bunları mümkün kılan maddi ve toplumsal koşulları yaratan failleri de yargılamalıdır. Ölümle engellemek ya da katilleri cezalandırmak için müdahalede bulunmayan Afrikalı hükümetler ve Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve bunların uluslararası destekçileri (ABD, Kanada ve Avrupa Birliği) de bu koşulların failleridir; "borç krizi" ve "ekonomik iyileşme" adı altında kemer sıkma politikaları uygulamış ve hükümetlerin karar verme gücünün çoğunu ellerinden almışlardır. Dahası uyguladıkları ekonomik politikalar yerel ekonomileri yok etmiş ve Afrika kıtasını yeniden sömürgeleştirmiştir. Ama en önemlisi de feministler, kadın haklarını desteklemiş gibi yapıp aslında ekonomik liberalleşmeyi milenyumun hedefi olarak sayan, Afrika ve dünyanın birçok yerinde yaşlı kadınların

şeytanlaştırılmasını, topluluklarından dışlanmasını, parçalara ayrılmasını ve kazıklarda yakılmasını sessizlik içinde izleyen Birleşmiş Milletleri yargılamalıdır.

1980'lerden günümüze

Afrika'da cadı avları ve küreselleşme

Cadı korkusu Afrika inanç sistemlerinin kemikleşmiş bir özelliği olarak tarif edilse de,⁵ “cadılara” yönelik saldırılar sömürge öncesi dönem olan 1990'larda tüm Afrika'da eş benzeri görülmemiş şekillerde yoğunlaştı. Saldırı ve cinayetler çoğunlukla cezalandırılmadığı ve kaydedilmediği için tam sayıya ulaşmak zor, fakat bildiğimiz kadarı da sorunun büyüklüğünü gözler önüne sermeye yetiyor.

Yakın dönemde tahminen üç bin kadın Gana'nın kuzeyindeki “cadı kampı”na sürülmüş ve ölüm tehdidi yüzünden topluluklarından kaçmak zorunda bırakılmıştır.⁶ Gördüğümüz gibi, çoğunluğu kadınlardan oluşan çok sayıda

5 Bu tez o kadar yaygındır ki tek bir kaynak seçmek zor, birkaç örnek vermekle yetineceğim. Patrick Chabal ve Jean-Pascal Daloz, *Africa Work: Disorder as Political Instrument*, Oxford: James Currey, 1999; Justus M. Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*; Elias K. Bongmba, “Witchcraft and the Christian Church: Ethical Implications,” *Imagining Evil: Witchcraft Beliefs and Accusations in Contemporary Africa*, der. Gerrie ter Haar, Trenton, NJ: Africa World Press, 2007. Fakat Haar'ın derlediği kitapta Stephen Ellis'e göre “Afrika'da günümüzdeki cadı avları...oradaki yaşamın birçok yönünde olduğu gibi ne gerçekten Afrika'ya özgüdür ne de yalnızca zorla kabul ettirilmiştir. Kısmen birbirine karışan dini fikirler, kısmen de farklı yerlere özgü pratiklerin talihsiz bir karışımıdır”; “Witching Times: A Theme in the Histories of Africa and Europe”, s.35.

6 Bu rakamı bize Karen Palmer verir, *Spellbound: Inside West Africa's Witch Camps*, New York: Free Press, 2010, s.18. Burada yazar 2007'de bazı “cadı kampları”na yaptığı ziyaretlerden bahseder. Allison Berg'in verdiği 1000 rakamına göre azımsanmayacak bir artış söz konusudur; Allison Berg, *Witches in Exile*, San Francisco: California Newsreel, 2004, DVD, 79 dk.

insan Kenya'nın güneybatı bölgesi Gusii'de (Kisii) öldürülmüştür. Saldırırganlar ise kurbanların akrabaları ya da ilgili başka kişilerin yönlendirmesiyle harekete geçen, çoğunlukla bekâr, iyi örgütlenmiş genç paralı askerlerden oluşan bir grup erkektir.⁷ Güney Afrika'nın kuzey bölümünde apartheid'dan bu yana çok sayıda insanın hayatına zarar veren öyle yoğun işkenceler yaşanmıştır ki Afrika Ulusal Kongresi yönetimi her şeyden önce bu konuda bir araştırma komisyonu atamayı uygun görmüştür.⁸ Benin Cumhuriyeti, Kamerun, Tanzania, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Uganda'da da "cadılara" yönelik, çoğu ölümle sonuçlanan rutin saldırılar kaydedilmiştir. Bir hesaplama göre 1991-2001 yılları arasında Afrika'da en az yirmi üç bin "cadı" öldürüldü ve bu iyimser bir sayı olarak görülüyor.⁹ Cadı avına çıkanların köy köy gezerek insanları, aşağılayıcı ve korkutucu sorgulamalara ve şeytan çıkarma ritüellerine boyun eğmeye zorlamasıyla birlikte "temizlik" kampanyaları da başlatıldı. 1997 yılı yaz mevsiminde Merkez Eyalet'te 176 cadı avcısının aktif olduğu, o zamandan beri cadı avlarının "dur durak bilmediği" ve suçlananların köylerinden sürüldüğü, mülklerine el koyulduğu ve sıklıkla işkence edilip öldürüldükleri Zambiya'da da durum böyleydi.¹⁰

Cadı avcıları çoğu durumda, gündüz gözünde bile dokunulmazlıkla hareket ediyorlar. Polis güçleri cadıları koru-

7 Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*, 106-8, 65-81.

8 Jean Comaroff ve John Comaroff, "Occult Economies and the Violence of Abstraction: Notes from the South African Postcolony," *American Ethnologist* 26, no. 2 (Mayıs 1999): 282.

9 Richard Petraitis, "The Witch Killers of Africa," *The Secular Web*, 2003, erişim tarihi 11 Mayıs 2018, https://infidels.org/library/modern/richard_petraitis/witch_killers.html.

10 Hugo F. Hinfelaar, "Witch-Hunting in Zambia and International Illegal Trade," der. Haar, *Imagining Evil*, s. 233.

makla suçlanmamak veya cadı avcıları aleyhine ifade verecek tanıklar bulamadığı için ya onlarla birlik oluyor ya da bu avcıları tutuklamayı reddediyor. Hükümetler de olan biteni bir kenardan izlemekle yetiniyor. Güney Afrika hükümeti dışında hiçbir hükümet bu ölümlere dair ciddi bir soruşturma yürütmedi. Daha da şaşırtıcı olan feministlerin de bu ölümler karşısında sessiz kalmış olmasıdır. Feministler belki de bu cadı avlarını ifşa etmenin, sömürgecilerin Afrikalıların gericilik ve irrasyonellik batağına saplandığına dair klişe iddialarını güçlendireceğinden korkuyorlar. Bu korkular elbette temelsiz değil, fakat yanlış. Zira cadı avları yalnızca Afrika'ya özgü değil, küresel bir sorun. Kadına yönelik şiddetin dünya çapında artmasının bir parçası ve bununla mücadele etmek gerekiyor. Tam da bu yüzden cadı avlarından sorumlu güçleri ve toplumsal dinamikleri anlamamız lazım.

Bu bağlamda Afrika'da cadılık karşıtı hareketin aslında, yeni eşitsizlik biçimleri yaratarak toplumsal ilişkileri köklü bir şekilde değiştiren para ekonomisinin gelişimiyle birlikte sömürge döneminde başladığını vurgulamak önemlidir.¹¹ Sömürgecilik öncesinde "cadılar" bazen cezalandırılrsa da

11 Elom Dovlo, "Witchcraft in Contemporary Ghana," Haar içinde, *Imagining Evil*, s.70, özellikle yeni sınıfsal ayrımlar yaratan kakao endüstrisinin gelişiminden sonra sömürgeciliğin gelişimiyle birlikte Gana'da cadılık pratiklerinin ve cadılık karşıtı mabetlerin artışına dikkat çeker. 1950'lerde bir cadı arama hareketi gelişti ve "binlerce kadına işkence edilen" Nijerya'nın Yoruba bölgesine kadar ulaştı; görünen o ki dünya piyasasında kakao fiyatlarının artışı tarafından tetikleniyordu. İyi örgütlenmiş kadın tüccarların rekabetinden korkan ve onların ekonomik başarılarını evdeki erkek otoritesine bir tehdit olarak gören iş adamlarınca destekleniyordu. Andrew H. Apter, "Atinga Revisited: Yoruba Witchcraft and the Cocoa Economy, 1950-1951," *Modernity and Its Malcontents: Ritual and Power in Postcolonial Africa* içinde, der. Jean Comaroff ve John Comaroff, Şikago: University of Chicago Press, 1993, 111-28.

öldürülmezdi; hatta sömürge öncesi döneme atıfla “cadılık” diye bir şeyden bahsedip edemeyeceğimiz de tartışmalıdır, çünkü bu terim Avrupalılar gelene kadar kullanılmamıştır.

1980’ler ve 1990’lardaki borç krizi, yapısal düzenlemeler ve para devalüasyonu ile birlikte sözde cadılara duyulan korku, Afrika topluluklarında baskın bir endişe olmaya başladı. Öyle ki, “sömürge döneminden önce cadılık hakkında hiçbir bilgisi olmayan etnik gruplar bile ... bugün aralarında cadılar olduğuna inanıyor.”¹²

Peki Afrika’da bu zulmün yeniden dirilmesi neden on yedinci yüzyıldaki Avrupa cadı avlarını anımsatıyor? Eğer dolaysız nedenlerin ötesine geçerek yanıtlamak istiyorsak zor bir soru bu. Zira bir cadılık suçlamasının arkasında açıkça farklı türden güdüler olduğu gerçeği, yanıt vermeyi daha da içinden çıkılmaz hale getirir. Cadılık suçlamaları bir toprak çatışmasının, ekonomik çekişmelerin veya rekabetin sonucu olabilir; kaynakları israf ettiği düşünülen aile ya da topluluk üyelerini desteklemeyi reddedişi maskeliyor olabilir ya da belki de komünal toprakların çitlenmesini meşruştıran bir araçtır.

Şurası kesin ki bu fenomeni, “Afrikalıların bakış açısı”na başvurarak açıklayamayız. Benzer şekilde cadılık suçlamalarının, aşırı zenginlik birikimine karşı ortak değerleri savunmak için bir denge mekanizması olarak kullanıldığı görüşü de bu zulümleri açıklamaktan uzaktır; zira bunlar, Afrika toplumlarında yıkıcı sonuçlar yaratmıştır ve suçlananların çoğu da yoksul kadınlardır. Cadı avlarının geçmişin mirası olduğu fikri yerine, Afrika’nın politik ekonomisinin neoliberal yeniden yapılandırılmasının ürettiği

12 Umar Habila Dadem Danfulani, “Anger as a Metaphor of Witchcraft: The Relation between Magic, Witchcraft, and Divination among the Mupun of Nigeria,” der. Haar, *Imagining Evil*, 181.

toplumsal krize tepki olduğu fikri daha ikna edicidir. Ekonomik küreselleşmenin cadılık suçlamalarına zemin hazırlayan ortamı yaratma yöntemlerine dair detaylı bir analiz Justus Ogembo'nun *Contemporary Witch-Hunting in Gusii, Southwestern Kenya* kitabında yer alır. Kıta boyunca bütün ülkelerde tekrarlanan bir durumu betimleyen Ogembo'ya göre yapısal uyum programları ve ticaret serbestisi Afrikalı toplulukların dengesini öyle bozdu, yeniden üretim sistemlerini öyle baltaladı ve aileleri öyle bir "yoksunluk ve ümitsizliğe" sürükledi ki birçok insan doğaüstü güçlerin uyguladığı şeytani komploların kurbanları olduklarına inandı.¹³ Kenya ekonomisinde uygulanan "yapısal uyum politikalarından" sonra, işsizlik daha önce görülmemiş seviyelere ulaştı ve devalüasyon yaşandı. Sonuçta temel ürünler alınmaz hale geldi ve eğitim, sağlık ve toplu taşıma gibi temel hizmetler için devlet desteği kalktı.

Kısacası hem kırsalda hem de şehirlerde milyonlarca insan kendisini köşeye sıkışmış, ailelerinin ve topluluklarının geçimini sağlamaktan aciz ve gelecekte ümitsiz hissetti. Çöken sağlık sistemi, büyüyen yetersiz beslenme sorunu ve AIDS'in yayılmasından dolayı özellikle çocuklar arasında artan ölüm oranları, bir şeylerin ters gittiği şüphesini arttırdı. Ogembo, köktenci Hristiyan tarikatların çoğalmasının, Şeytan korkusunun yeniden dine girmesinin ve insanların hastane ücretlerini ödeyememesinden faydalanıp, yetersizliklerini doğaüstü güçlere başvurup gizleyerek kendilerine "geleneksel şifacı" diyen kişilerin ortaya çıkmasının, cadılara yapılan zulmü teşvik ettiğini savunur.

Ogembo'nun analizi birçok araştırmacı tarafından benimsenir. Fakat cadı avının yeniden yükselişini anlamak

13 Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*, 125.

için ekonomik küreselleşmenin başka yönlerine de dikkat çekilir. Bu görüşlerden biri, insanların topraklarını ellerinden almak için cadılara duyulan inancın manipüle edildiğidir. Örneğin savaşın ardından Mozambik'in bazı bölümlerinde, kocalarının ölümünden sonra ikisine de ait olan toprakları ellerinde tutmak isteyen kadınlar, ölen kişinin akrabalarınca cadılıkla suçlandı.¹⁴ Bazıları ise savaş esnasında kiraladıkları topraklardan vazgeçmek istemedikleri için suçlandı.¹⁵ Kenya'daki birçok suçlamanın kökeninde de toprak anlaşmazlıkları vardır. Her iki ülkede de toprakların azlığı, çatışmaların yoğunluğunu arttırır.

Cadılık suçlamaları aynı zamanda bir çitleme aracıdır. Afrika hükümetleriyle birlikte uluslararası kurumlar komünal toprakların özelleştirilmesi ve devredilmesinde ısrar edince, cadılık suçlamaları da mallarına el koyulacak kişilerin direnişini kırmanın güçlü bir aracı haline gelir. Tarihçi Hugo Hinfelaar'ın Zambiya'ya atıfla belirttiği gibi:

Mevcut hükümet ve diğer neo-liberalizm yanlılarının telkin ettiği günümüzün denetimsiz "piyasa güçleri" döneminde, topraklara ya da diğer mülk çeşitlerine el koyına, çok daha kötü bir hal aldı. Cadılık suçlamaları ve temizlik ritüellerinin, özellikle av sporları ve avlak işletmeciliği, turizm ve potansiyel büyük toprak sahiplerinin sunacağı işler için tahsis edilmiş alanlarda yaygın olduğu biliniyor... Bazı şefler ve yöneticiler, kendi topraklarının önemli bir kısmı-

14 Liazzat Bonate, "Women's Land Rights in Mozambique: Cultural, Legal and Social Contexts," *Women and Land in Africa: Culture, Religion and Realizing Women's Rights* içinde, der. L. Muthoni Wanyeki, Londra: Zed Books, 2003, 11, 74, 115.

15 Bina Awargal, *A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia*, metninde Güney Asya'da da aynı örüntüyü bulur: "Kadınların hiç toprak sahibi olmadığı topluluklarda, bu gibi haklar düşmanlık üretmeye meyillidir: boşanmalar, cadılık suçlamaları, tehditler, saldırılar, işkence ve hatta cinayet"; aktaran Wanyeki, *Women and Land in Africa*, 74.

nı uluslararası yatırımcılara satarak ve köylerde toplumsal karışıklıkları kışkırtıp toprak satışlarını kolaylaştırarak kâr elde ediyor. Bölünmüş bir köy, ekip biçtikleri toprağı başka birinin ellerinden almasına birleşip karşı koyacak kadar güçlü olmaz. Gerçek şu ki, köylüler bazen birbirlerini cadılıkla suçlamakla o kadar meşgul oluyorlar ki mülksüzleştirildiklerinin ve kendi ata topraklarında gecekonduculara dönüştürüldüklerinin farkına bile varmıyorlar.¹⁶

Cadılık suçlamalarının bir başka kaynağı ise ekonomik işlemlerin artan gizemi ve bunun sonucunda insanların kendi hayatlarını yöneten güçleri anlamadaki yetersizlikleridir.¹⁷ Yerel ekonomiler, uluslararası politikaların ve küresel piyasanın “görünmez el”i tarafından dönüştürüldükçe, ekonominin değişmesinin ve birileri refaha ererken diğerlerinin yoksullaşmasının ardındaki sebepleri anlamak insanlar için zorlaşır. Bunun sonucu ise, ekonomik liberalleşmeden fayda sağlayanların yoksullar tarafından efsunlanmaktan korktuğu ve çoğu kadın olan yoksulların da dışlandıkları bu zenginliği şeytani sanatların bir ürünü olarak gördüğü karşılıklı bir hınç ve şüphe ortamıdır. Jane Parish’e göre “İki ahlak ekonomisi arasındaki bu çatışma ... bugün Gana’daki cadılık inancının tanımlayıcı özelliğidir. Toplumsallığın öncelikli yeri ve küresel metalaştırmanın yabancılaştırıcı etkileriyle ters yüz edilip bozulan yerel yeniden üretim ilişkileri tehlike altındadır.” Ganalı konut girişimcileri cadı figürünü, girişimcilerin zenginliğini ve toplumsal statüsünü içten içe kıskanan ve “ülkedeki iş çevrelerinin ‘hortumlamasını’ değil daha fazla finansal yatırım yapmasını mantıksızca talep eden” açgözlü bir kadın olarak nitelerler. Bu anlamda Parish’e göre “cadı korkusu, yerel ekonomiyi aşan miktarda kazanılan paranın

16 Hinfelaar, “Witch-Hunting in Zambia and International Illegal Trade,” 238.

17 Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*, ix.

ve bunun uygun şekilde bölüştürülmemesinin eleştirisi olarak görülebilir.”¹⁸

Cadı avı aynı zamanda ekonomik etkinliklerin küresel olarak serbestleşmesi ve yeni ticaret biçimleri arayışından kaynaklanan “gizli kapaklı ekonomiler”in çoğalmasının yol açtığı endişeye de atfedilir. Organ nakli ticareti ya da zenginliğin edinilmesiyle ilişkilendirilen ritüeller dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi Afrika’da da yayılıyor. Bu durum kötü güçlerin insanların yaşam enerjilerini ve insanlıklarını tükettiğine dair bir korku üretiyor. Bu anlamda cadılık suçlamaları, tıpkı sömürgeleşmiş Afrika’da Louise White’ın incelediği¹⁹ vampir hikâyelerinde olduğu gibi, yaşamın metalaştırılmasına ve kapitalizmin hem köle emeğini diriltme hem de insan bedeninin kendisini birikim aracına dönüştürme girişimine bir tepki olarak görülebilir.²⁰

Cadı korkusunun geliştiği ortamın ortaya çıkışında birçok etmen bir araya geliyor olsa da, cadı avlarının kö-

18 Jane Parish, “From the Body to the Wallet: Conceptualizing Akan Witchcraft at Home and Abroad” *Journal of the Royal Anthropology Institute* 6, no. 3 (Eylül 2000): 487, 489–90, 494, erişim tarihi 13 Haziran 2018, <http://www.urbanlab.org/articles/Parish,%20Jane%202000%20From%20the%20body%20to%20the%20wallet.pdf>. Peter Geschiere ve Francis Nyamnjoh, “Witchcraft in the ‘Politics of Belonging,’” *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 69–91; Wim Van Binsbergen, “Witchcraft in Modern Africa as Virtualized Boundary Condition of the Kinship Order,” *Witchcraft Dialogues: Anthropology and Philosophical Exchanges* içinde, Africa Series no. 76, der. George Clement Bond ve Diane M. Ciekawi, Atina: Ohio University Center for International Studies, 2001, 212–62.

19 Luise White, *Speaking with Vampires: Rumors and History in Colonial Africa* metninde 1930’larda sömürgeleşen Kenya, Tanzanya ve Kuzey Rodezya’nın Afrika nüfusu içinde, beyazların siyahilerin kanını emdiği ya da evlerinde, kanlarını emmeden önce siyahileri tuttukları çukurları olduğuna dair dedikodular döndüğünü belirtiyor.

20 Comaroff ve Comaroff, *Modernity and Its Malcontents*, 281–85.

keninde, kuşaklar arası bir mücadele biçimi alan sert bir hayatta kalma mücadelesi olduğuna dair bir fikir birliği mevcuttur. Cadı avlarına insan kaynağı sağlayanlar çoğunluğu işsiz genç erkeklerdir ve genelde gölgede kalan diğer aktörlerin tasarladığı planları hayata geçirirler. Bir cadı avcısının masraflarını karşılamak, suçlanan kişiyi yakalayıp infaz etmek için gereken parayı kapı kapı dolaşıp toplayanlar da yine onlardır.

Okula gitme, hayatını topraktan kazanma ya da başka gelir biçimleri elde etme imkânı olmayan, ailesine bakma görevini yerine getiremeyen birçok genç erkek, bugün yapısal uyum programlarının kısılcındaki Afrika'da, kendi geleceklerinden umudu kesmiş durumdadır ve kolayca kendi topluluklarına karşı savaş açmaya yönlendirilebilirler.²¹ Politikacılar, isyancı ordular, özel şirketler ya da devlet tarafından işe alınıp paralı asker olarak eğitilen bu genç erkekler, kendi talihsizliklerinin sorumlusu olmakla suçladıkları ve refahları önünde bir engel ya da yük olarak gördükleri yaşlı insanlara yönelik cezalandırıcı seferler düzenlemeye hazırdırlar. Tam da bu bağlamda Kongolu yaşlı bir adamın deyişiyle, "Gençler biz yaşlılar için [sürekli bir tehdit] demek."²²

Bu yüzden, hayatları boyunca didinip yaptıkları birikimlerle köylerine geri dönen yaşlı insanlar, kendilerini cadılık suçlamalarıyla karşı karşıya buldular. Evlerine, kazançlarına el koyuldu veya daha da kötüsü öldürüldüler,

21 Ousseina Alidou, bu anlamda gençlerin askerleşmesinden bahseder. Yapısal uyumun ardından maruz kaldıkları tümden mülksüzleşme ve bunun sonucunda kendi topluluklarına zarar vermelerine sebep olan askeri faaliyetlerde paralı asker olmaya hazır olduklarına işaret eder. Metni *Peace Action Forum on Africa*'da sunulmuştur, Judson Church, New York, 17 Eylül 2007.

22 Louis Okamba, "Saving the Elderly from Prejudice and Attacks," *African Agenda* 2, no. 2 (1999): 35.

asıldılar, gömüldüler, canlı canlı yakıldılar.²³ Yalnızca 1996 yılında Kongo İnsan Hakları İzleme Komisyonu, cadılıkla suçlanan yaşlı insanların asıldığı yaklaşık yüz vaka kaydetti.²⁴ Zambiya’da emekliler de sıklıkla hedef alınıyor. Burada “[emeklilerin] yıllar boyunca elde ettikleri varlıkları ellerinden almak için köy liderlerinin cadı avcılarıyla iş birliği yaptıklarına inanılıyor.” Bir gazete yazısında ise şöyle bir ifade yer alıyor: “Emekli olmak, köye dönmek artık çok riskli!”²⁵ Güney Afrika kırsalı Limpopo’da genç erkekler, köle ya da hayalet işçi elde etmek ve gençlerin işsiz kalmasını sağlamak için ölüleri zombiye dönüştürmekle suçladıkları yaşlı kadınları canlı canlı yaktı.²⁶ Aynı dönemde Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde ve daha yakın zamanda Doğu Nijerya’da çocuklar da şeytanlıkla suçlanmaya başladı. Onları suçlayanlar Hristiyan şeytan çıkarıcılar ya da “geleneksel cadı doktorları”dır ve onları ele geçirmiş şeytani ruhlardan arındırma bahanesiyle bu insanların bedenlerini her türlü işkenceye tabi tutarak para kazanırlar. Angola’da ise belki de artık bakamayacakları çocuklarından kurtulmak isteyen ailelerin işbirliğiyle binlerce çocuğa işkence edildi. Birçok çocuk sokağa atıldı (yalnızca Kinshasa’da on dört binden fazla çocuk) ya da öldürüldü.²⁷

23 Okamba, “Saving the Elderly from Prejudice and Attacks.”

24 Okamba.

25 Hinfelaar, “Witch-Hunting in Zambia and International Illegal Trade,” 236.

26 Comaroff ve Comaroff, “Occult Economies and the Violence of Abstraction,” 285.

27 Jeremy Vine, “Congo Witch-Hunt’s Child Victims,” *BBC Online*, 22 Aralık 1999, erişim tarihi 7 Mayıs 2018, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/575178.stm>; Tracy McVeigh, “Children Are Targets in Nigerian Witch Hunt,” *Guardian*, 9 Aralık 2007, erişim tarihi 7 Mayıs 2018, <https://www.theguardian.com/world/2007/dec/09/tracymcveigh.theobserver>; Sharon LaFraniere, “African Crucible: Cast as Witches,

Burada, son yirmi yıldır Afrika'nın hem kentlerinde hem de kırsal alanlarında dini propaganda yapan yayılmacı Hristiyan dini mezheplerin (Pentakostal, Siyonist) rolünü de tekrar vurgulamak gerekir. Ogembo'ya göre Pentakostalizm, "şeytan çıkarmaya yaptığı vurguyla mistik güçler hakkındaki Gusii yerli inançlarına musallat olup, Gusi-land'daki iki büyük mezhebi, kendi öğretilerini aynılaştır-maları için tekrar sorgulamaya zorlamıştır."²⁸ Pazar yeri ya da diğer kamusal alanlarda verilen açık hava vaazları ve kitaplar aracılığıyla Hristiyan yayılmacılar, Şeytan, hasta-lık ve ölüm arasında bir bağlantı olduğunu telkin ederek insanların Şeytan'a dair endişelerini arttırdılar. Medya da bu sürece çanak tuttu ki bu, "cadı çılgınlığı"nın yalnızca kendiliğinden gelişen yeni bir durum olmadığını gösterir. Cadıların nasıl iş gördüklerini ve nasıl tespit edilebilecek-lerini anlatan radyo yayınları ve televizyon programları Gana'da ger gün yayınlarına devam ediyor. Cadılık, Gana müziğinde ve filmlerinde, ruhban sınıfının sıklıkla kitle tüketimine yönelik videolara dönüştürülen vaazlarında bir tema olarak da karşımıza çıkıyor.

Kadın avcılığı olarak cadı avları

Gördüğümüz gibi son dönemlerdeki cadı avları hem genç hem de yaşlıları hedef alıyor. Fakat geçmişte Avrupa'da yaşanan cadı avları gibi, en sık ve en şiddetli biçimde saldırı-ya uğrayanlar yine de yaşlı kadınlardır. Gana'da yaşlı kadın-ların hayatı öyle büyük bir risk altındadır ki "cadı kampları"

then Cast Out," *New York Times*, 15 Kasım 2007, erişim tarihi 7 Mayıs 2018, <https://www.nytimes.com/2007/11/15/world/africa/15witches.html?mtrref=www.google.ca&gwh=28AD6CFD84ECC24A6881B8DA5FA9BEC8&gwt=pay>.

28 Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*, 109.

oluşturulmuştur. Suçlananlar köylerinden kovulduktan sonra, hatta çocuk doğurma yaşını geçtiklerinde ya da yalnızken saldırılara karşı kendilerini savunmasız hissettiklerinde bazen “gönüllü” olarak bu kamplara gidip sürgün hayatı yaşarlar.²⁹ Mensah Adinkrah’ın belirttiği üzere, birçok yaşlı kadının ülkenin kuzey bölgesini etkileyen menenjit salgınına sebep olmakla suçlandığı ve saldırıya uğradığı 1997 Gana cadı avlarında ve 1992-1995 Gusii cadı avlarında kurbanların çoğu yaşlı kadınlardı. Öldürülen az sayıda erkek, ya şüpheli cadılarla işbirliği yapmakla suçlandığı için öldürülmüştü ya da hedef alınan kadınlar bulunamamışsa veya erkekler bu kadınları korumaya çalışmışsa onların yerine öldürülmüştü.³⁰ Kongo, Güney Afrika, Zambiya ve Tanzanya’da asıl kurbanlar kadınlardır. Çoğunluğu genellikle yalnız yaşayan çiftçilerdir. Fakat şehirlerde daha ziyade kadın tüccarlar saldırıya uğrarlar, çünkü erkekler kadın tüccarların kendilerine rakip olduğunu düşünür ve onları kötüleyerek ekonomik güvencenin ve eril kimliğin kaybına tepki gösterirler. Kuzey Gana’da, kadın tüccarlar ruhları metaya dönüştürerek zenginlik elde etmekle suçlandılar.³¹ Zambiya’da ise “sık sık kaçakçı ya da girişimci olarak devlet otoyollarında seyahat eden” bağımsız kadınlar risk grubundadır.³² Cadı avcıları,

29 Gana’da bu “kampların” niteliğiyle ilgili bir tartışma yürütüldü. Tartışmanın konusu, bu kampların devam etmesine izin verilip verilmeyeceği ve kadınlara gerçekten bir barınak mı sağladıkları yoksa insan haklarının bir ihlali mi olduklarıydı. Bkz Dovlo “Witchcraft in Contemporary Ghana,” 79. Parlamantonun kadın üyeleri başta bu kampların kapatılmasında ısrar etmelerine rağmen, kampları ziyaret edip oraya sığınan kadınları gördükten sonra bu projeden vazgeçtiler.

30 Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*, 21.

31 Dovlo, “Witchcraft in Contemporary Ghana,” 83.

32 Mark Auslander, “Open the Wombs: The Symbolic Politics of Modern Ngoni Witch-Finding,” Comaroff ve Comaroff içinde, *Modernity and Its Malcontents*, 172.

kadınları kırmızı gözlere sahip oldukları için suçlar ve bunun, kadınların şeytani doğasının bir işareti olduğunu iddia ederler, oysa "Tanzanyalı birçok kadının gözü yemek ateşinin dumanından dolayı kızarmıştır."³³

Demek ki kadınlara yönelik yaygın bir saldırı söz konusudur ve bu, onların konumları ve kimliklerinin belirgin şekilde değersizleştirildiğini gösterir. "Geleneksel" patriarkal önyargıların da kesinlikle bunda payı vardır. Sömürgeleşmeyle dışarıdan aşılandığı kadar yerelde de erkek-merkezli dini değerlerle şekillenen Afrika kültürleri, kadınları erkeklerden daha kıskanç, daha kindar ve daha gizemli, dahası cadılığın kötücül biçimlerine daha meyilli resmeder.³⁴ Kadınların ailenin yeniden üretimindeki rolü erkeklerin korkusunu artırır. Allison Berg'in Gana'daki cadı kamplarından birinde bekçilik yapan biriyle yaptığı röportajda bu açıkça görülebilir. Bekçiye göre cadılar kadındır, çünkü "erkekler için yemek pişirenler kadınlardır!"³⁵ Yine de kadınlığa patriarkal açıdan bakan görüşler, bu cadı avlarının temsil ettiği mizojini patlamasını açıklamaz. Cezaların zalimliğini düşündüğümüzde bunu açıkça görürüz; üstelik yaşlı olmanın her zaman büyük saygı uyandırdığı topluluklarda bu zulmün yaşlı kadınlara uygulanması daha da şaşırtıcıdır. Gusii'deki cadı avlarına atıfla Ogembo şöyle yazar:

Köylüler bir araya gelip şüphelileri gece vakti evlerinde "tutukladılar" ya da gündüzleri bir av hayvanı gibi kovalayıp yakaladılar. Ellerini ve ayaklarını kenevir ipliyle bağlayıp üzerlerine önceden satın aldıkları benzini dökerek ya da onları sazla kaplı damlara çıkararak ateşe verdiler.

33 Petraitis, "The Witch Killers of Africa."

34 Dovlo, "Witchcraft in Contemporary Ghana," 83.

35 Berg, *Witches in Exile*.

Ve sonra geri çekilip kurbanlarının alevler içinde acı çekerek yok oluşlarını izlediler. Bu şekilde öldürülen bazı kadınların arkasında dehşete düşmüş ve artık yetim olan çocuklar kaldı.³⁶

Binlerce kadının yakıldığı, canlı canlı gömüldüğü, dövüldüğü ya da ölümüne işkence gördüğü tahmin ediliyor. Gana'da çocuklar, suçlanan yaşlı kadınları taşlamaya teşvik ediyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, eğer tarihsel emsalleri ve "küresel köy"ün Hindistan ya da Papua Yeni Gine gibi bölgelerinden gelen örnekler olmasaydı böylesi bir vahşeti anlayamazdık.

Tüm bunlar, on beşinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında Avrupa'da yüz binlerce kadını kazıklara gönderen cadı avlarını aklımıza getiriyor ve tarihsel bir karşılaştırma yapma imkânı sunuyor. Avrupa'daki cadı avları, son derece farklı tarihsel ve kültürel bağlamlar taşıdıkları için, Afrika'daki cadı avlarını inceleyen Afrikalı araştırmacıların kabul etmekten hiç hoşlanmadığı bir örnektir. Üstelik Avrupa'daki cadı avlarının aksine, bugün Afrika ya da Hindistan'da yaşanan cadı avları yargıçların, kralların ve papaların işi değil. Yine de Afrika'daki cadı avları, Avrupa'daki cadı avlarıyla yok sayılamayacak ortak özellikler taşır ve disipline edici bir araç olarak cadı avlarına ışık tutup mevcut zulmü "tarihselleştirme"ye³⁷ yardımcı olurlar.

Bugün Afrikalı "cadılara" yöneltilen suçlarda, Avrupa'daki şeytanlaştırma pratiklerinden devralınan ve tam da yayılmacı şeytan biliminin yankıları mevcuttur: geceleyin uçmak, şekil değiştirmek, yamyamlık, kadınların kısır olmasına ve bebek ölümlerine sebep olmak, mahsullere za-

36 Ogembo, *Contemporary Witch-Hunting in Gusii*, 1.

37 Andrew H. Apter "Atinga Revisited," 97.

rar vermek. Üstelik, her iki durumda da “cadılar” çoğunlukla yalnız yaşayan yaşlı çiftçi kadınlar ya da erkeklerle boy ölçüşmeye kalktığına inanılan kadınlardır. En önemlisi de tıpkı Avrupa'daki cadı avları gibi Afrika'daki yeni cadı avları da, birçok çiftçinin topraklarından çıkarıldığı, yeni mülkiyet ilişkilerinin ve yeni bir değer üretimi anlayışının oluştuğu, ekonomik gerilimin etkisiyle komünal dayanışmanın parçalandığı bir “ilksel birikim” sürecinden geçen toplumlar da ortaya çıkar.

Caliban ve Cadi'da savunduğum üzere, bu koşullar altında özellikle yaşlı kadınların toplumsal aşağılanma sürecinden mustarip olmaları ve bir cinsiyet savaşının hedefi haline gelmeleri rastlantı değildir. Biliyoruz ki bunun nedeni kısmen, genç insanların kaynakların azaldığı bir dönemde akrabalarına bakmak istememeleri ve onların mülklerini ele geçirme arzusu duymalarına kadar götürülebilir. Fakat en önemlisi, para ilişkilerinin hâkim olduğu dönemlerde, kadınların topluma yaptığı katkıların tamamen “değersizleştirilmesi”dir. Bu, özellikle artık çocuk doğuramayan ya da cinsel hizmetler veremeyen, bu yüzden de zenginliğin yaratımını sürekli baltalıyormuş gibi görünen yaşlı kadınlar için geçerlidir.

Burada, Afrika kırsalındaki kadın çiftçilere cadılık suçlamaları aracılığıyla yöneltilen saldırılar ile toprağın geçim ve barınma için kullanıldığı sürece “ölü varlık” olduğunu, yalnızca banka kredisi karşılığında ipoteklendiğinde üretken olduğunu iddia eden Dünya Bankası'nın bu kıtanın her yerinde toprağın özelleştirilmesini teşvik eden ideolojik kampanyası arasında bir paralellik vardır.³⁸ Bugün Afrika'da birçok yaşlı kadının ve erkeğin de, artık verimli ve üretken

38 Ambreena Manji, *The Politics of Land Reform in Africa: From Communal Land to Free Markets*, Londra: Zed Books, 2006.

olmadığı varsayılan pratikler ve değerler dünyasının cisimleşmiş hali olarak yani birer ölü varlık olarak görüldükleri için cadı addedilerek avlandıklarını savunuyorum.

Bunu söylerken, her olayda cadılık suçlamalarının üretimine eklenen eski ya da yeni kindarlık bileşiminin önemini küçümseme niyetinde değilim. Başta çocuklarınkı olmak üzere gizemli ölümlerle birleşen eski rivayetler, göz konulan mülkleri (bazen sadece bir radyo ya da televizyon) temellük etme arzusu, zinaya yönelik öfke ve hepsinin ötesinde tüm toprak çekişmeleri ya da sırf insanları topraklarından çıkmaya zorlayan kararlar, tıpkı Avrupa'daki cadı avlarında olduğu gibi Afrika'daki zulmün de sıradan gerçeklikleridir. Çok eşli aile yapısı da, başta toprak olmak üzere ailenin tüm mal varlığının kadın eşler ve çocuklar arasında bölüşümüyle alakalı kıskançlık ve çekişmeler yaratarak cadılık suçlamalarının kışkırtılmasına katkı sağlar. Bu yüzden suçlanan kadınlar arasında üvey anneler ve kadın eşler belirgin olarak görülürler. Eldeki toprağın azlığı bu çatışmaları yoğunlaştırır, çünkü erkekler artık bütün eşlerine bakmakta zorlanırlar ve bu da kadınlar ve onların çocukları arasında şiddetli rekabete yol açar. Savaş sonrası Mozambik'te, toprak mücadelelerinin, kadınların bile birbirlerini cadılıkla suçlamalarına sebep olduğunu gördük.³⁹ Yine de bu çatışmaların yaşlı kadınlara yönelik böylesi zalim saldırılara nasıl sebep olduğunu, bütün bunları daha geniş bir çerçeveye yerleştirmeden anlayamayız. Artık bu dünya, doğal kaynakların kapitalist olmayan yollarla kullanımının savunulmasına en çok yaşlı kadınların gayret ettiği (geçimlik tarım yapıp çocuklarının güvenli-

39 Heidi Gengenbach, "I'll Bury You in the Border! Land Struggles in Post-war Facazisse (Magude District), Mozambique," *Journal of Southern African Studies* 24, no. 1 (Mart 1998): 7-36.

ğini⁴⁰ sağlamak için topraklarını ya da ağaçlarını satmayı reddettiği) bir dünyadır. Ayrıca karşılaştıkları zorluklardan dolayı kafası karışan ve yaşlıların onlara bir gelecek sağlayamayacaklarına, hatta zenginliklere erişmelerini engelleyeceklerine ikna olmuş genç nesil de bu dünyanın bir parçasıdır. Mark Auslander'in Ngoni'deki (Doğu Zambiya) deneyimlerinden yola çıkarak yazdığı gibi, yaşlı erkekler bile sırf geçimini sağlamanın hâkim olduğu eski komünal dünya ile gelişen para ekonomilerinin değerleri arasındaki çatışmanın içine sıkışmışlardır.

Halk şarkılarında ve piyeslerinde yaşlılar, sığırlarını satıp nakit para kazanmak için veya kimyasal gübre ya da bir kamyonet satın almak için çocuklarının kendilerini zehirleyeceklerinden hayıflanırlar. Fakat yaşlı kadınların mahsulü yok ederek, genç kadınları kısırlaştırarak ve ellerindeki malları istifleyerek topluluklarının yeniden üretimine karşı açıkça tehdit oluşturdıkları düşünüldüğü için, "zengin olma mücadelesi [her şeyden önce] yaşlı dişi bedene savaş açmıştır."⁴¹ Yani, mücadele kadın bedenine yöneliktir, zira kadınlar nakit ekonomilerinin genişlemesine karşı direnişin temel faileri ve bu yüzden de aslında gençlerin faydalanabileceği kaynakları bencilce tekeline alan işe yaramaz kişiler olarak görülürler. Bu açıdan bakıldığında, mevcut cadı avları da en az Dünya Bankası'nın teşvik ettiği toprak ideolojisi gibi, geleneksel değer üretimi anlayışından tamamen sapmayı temsil eder. Bu sapma, cadı avcılarının Zambiya'da "kısır vajinalar" diye alay ettikleri yaşlı kadın bedenlerinin aşılınmasıyla sembolize edilir.

40 Mozambik'in (toprak haklarında direnen kadınların cadılıkla suçlandığı) Anchilo bölgesinde, görüşme yapılan otuz altı kadından yalnızca yedisi miras aldıkları ağaçları satacaklarını ifade ederken, diğerleri ağaçlarını çocukları için saklamak istediklerini belirtti.

41 Auslander, "Open the Wombs," 170.

Görüldüğü gibi, Afrikalı “cadılara” yönelik saldırıların ardındaki tek motivasyon, geçimlik tarımla uğraşan yaşlı kadın çiftçileri bertaraf etmek değildir. On altıncı yüzyıl Avrupa’sında olduğu gibi bugün de birçok erkek, genişleyen kapitalist ilişkilerin, kendi ekonomik güvencelerine ve eril kimliklerine oluşturduğu tehdit karşısında, erkeklerle yarıştıklarına inandıkları kadınları aşağılayarak tepki veriyor. Dolayısıyla, ekonominin liberalleşmesinin neden olduğu yüksek enflasyon oranlarının suçunu, Afrika’da büyük bir toplumsal güç olan pazarıcı kadınlara atan ülke politikacıları yüzünden bu kadınlar cadılıkla itham ediliyor.⁴²

Fakat ticaret yapan kadınlara yönelik saldırılar karşıt değer sistemlerinin çatışmasını da içeriyor. Jane Parish’in aktardığı gibi Gana’da cadılık suçlamaları, paralarını ısrarla takip edebildikleri yerel ekonomiye yatıran ve çoğu kadın olan köy tüccarları ile kendi ekonomik geleceklerini dünya piyasasında gören ve ithalat/ihracat işiyle uğraşan erkekler arasındaki çatışmada ortaya çıkıyor.⁴³ Aynı iş adamları “cadıların” erkeklerin bedenlerini (aynı zamanda cüzdanlarını) cinsel sanatlar aracılığıyla ele geçirebileceklerinden korktukları için bu işin içine cinsel unsurlar da karışıyor. Fakat “cadılara” en çok yönlendirilen suçlama, kısır olmaları ve hem ekonomik hem cinsel olarak büyüledikleri insanlarda kısırlığa neden oldukları şeklindedir.⁴⁴ 1989’daki bir cadı bulma kampanyası boyunca Doğu Zambiya’nın kırsal bölgelerinde yaşayan topluluklarda, diğer kadınları kısırlaştırmakla suçlanan kadınlara “Rahimlerinizi açın!” diye emrediliyordu.⁴⁵ Aynı esnada bu kadınların bedenleri

42 Auslander, 182.

43 Parish, “From the Body to the Wallet,” 487–501.

44 Auslander, “Open the Wombs,” 179.

45 Auslander, 167.

jiletle onlarca kez kesiliyor ve kesiklerden içeriye “arındırıcı” bir ilaç akıtılıyordu.⁴⁶

Cadı avı ve feminist aktivizm:

ortak alanları yeniden inşa etmek

Afrika'daki cadı avlarının kadınlar açısından ifade ettiği tehlikeyi, onlara çektiği acıları, kadınların bedenlerini ve haklarını nasıl ihlal ettiğini düşünürsek, feministlerin bütün bunlara neden tepki vermediği ya da seferberlik başlatmadığına dair yalnızca tahmin yürütebiliriz. Bazıları bu meseleye odaklanmanın savaş, küresel borç ve çevresel krizler gibi daha kapsamlı politik meseleler üzerindeki dikkati dağıtacağından korkuyor olabilir. Önceden belirttiğim gibi, Afrikalıların geri kaldığını ileri süren sömürgeci tahayyülün pekişmesinden duyulan korku da bu meseleyi ele alma isteksizliğini açıklayabilir. Ama nihayetinde bu zulmü analiz edenler çoğunlukla gazeteciler ve akademisyenlerdir ve bu konuyu politik bir mesele olarak ele almaktan imtina etmektedirler. Bu analizlerin çoğunun dili mesafelidir ve suçluların mahkûm edildikleri korkunç kadere karşı çok az öfke barındırır. Birkaç istisna olmakla birlikte, okuduğum hiçbir rapor taraf tutan bir niteliğe sahip değil ya da ulusal ve uluslararası kurumların bu kıyıma kayıtsız kalmasına isyan etmiyor. Çoğu antropolojik analiz, yeni cadı avlarının, geleneğe bir geri dönüş değil, Afrikalıların “modernite”nin gerekleriyle uzlaşmasının yolu olduğunu göstermeye çalışıyor. Bu analizlerin pek azı, öldürülen kadınlar, erkekler ve çocuklar için sempati sözcükleri kullanıyor. Hatta cadı avcılarıyla işbirliği yapan bir antropolog bile var. Bu antropolog aylar boyunca, cadı olarak teşhis edilenlere şeytan çıkarma

46 Auslander, 174.

ritüeli uygulamak için Zambiya'da köy köy dolaşan bu cadı avcısını takip etmiş ve şeytan çıkarma uygulamasını kayıt altına almış. Şeytani ruhların bedenlerini terk etmesini sağlamak için insanların hakarete uğradığı, dehşete düşürüldüğü ve sarsıldığı bu şiddet öylesine vahşiymiş ki bunu ancak silahlı çetelerin saldırılarıyla kıyaslayabilirmiş. Antropolog bu süre boyunca çektiği fotoğrafları, herkese gösterip işinin reklamını yapacağını bile bile memnuniyet içindeki cadı avcısına vermiş.

O halde feministlerin yapabilecekleri ilk katkı, cadı avlarını üreten toplumsal koşulları analiz eden farklı bir tür araştırma başlatmak olmalıdır. Böyle bir araştırma, kendini zulmün belgelenmesine, herkese duyurulmasına ve sonlandırılmasına adanmış adalet grupları ile insan hakları aktivistleri arasında bir birlik oluşturulmasına da yardım edebilir. Bu tür bir araştırma ve aktivizm örnekleri mevcuttur. Hindistan'daki feministler yıllarca kamuoyunu çeyiz cinayetlerine karşı harekete geçirip bu cinayetlerin tanımı üzerinde denetimlerini sürdürürken onu küresel bir meseleye dönüştürdüler. Aynı gelişme, Afrika'daki cadı avlarına dikkat çekmek için de yapılmalıdır. Bu cadı avları, politik aktivizmin ön cephesine taşınmalıdır, zira bunlar hem çok ciddi insan hakları ihlalleri içermekte hem de gezegenin birçok yerinde olduğu gibi Afrika'nın da politik ekonomisinin ve toplumsal yaşamının köklerine kadar inen önemli meseleleri gündeme getirmektedir.

Kadınların yaşamları, yeni nesillere aktarılan değerler ve kadınlarla erkekler arasındaki olası bir elbirliği tehlike altında. Dahası, sömürgeciliğin gelişine kadar Afrika ve dünyanın birçok yerinde yaşamı şekillendiren komünal sistemlerin geleceği de tehdit edilmekte. Çoğu ihracat

ürünlerine dönüştürülse de birçok ülkede sömürge döneminde bile topraklar asla devredilmediği için 1980'ler ve sonrasına kadar varlığını sürdüren komünal yaşam, en çok da Afrika'da nesiller boyunca toplumsal yaşamı ve kültürü şekillendirmiştir. Afrika'da toprak piyasalarının gelişimi için Dünya Bankası'nın yapısal uyum programlarını bir fırsat olarak gören kapitalist politika planlamacıları tarafından Afrika uzun bir süre gerçekten de bir skandal olarak görüldü. Fakat güncel cadı avlarının işaret ettiği gibi, Afrika'nın komünal sistemi tarihsel bir kriz içinde ve toplumsal adalet mücadelelerinin politik bir meydan okumaya dönüşeceği yer de burası.

Bu krizi, komünal ilişkileri itham ederek okumamak önemlidir, zira Afrika'da krizde olan komünalizm değil, bir asırdan fazladır saldırı altında olan ve en iyi döneminde bile tamamen eşitlikçi ilişkilere dayanmayan bir komünal ilişkiler modelidir. Bugün Mozambik'te olduğu gibi geçmişte kadınlar, kendilerine kalan toprağa tutunmaya çalıştıklarında kocalarının akrabaları tarafından yakılmamış olabilirler, ama örfi hukuk hem toprak veraseti hem de toprak kullanımı açısından onlara karşı ayrımcılık uygulamıştır. L. Muthoni Wanyeki'nin *Women and Land in Africa* (2003) çalışmasında belgelediği gibi, geçtiğimiz on yılda bu ayrımcılığa cevap olarak Afrika'da toprak reformu ve kadınlar için toprak hakları talep eden bir kadın hareketi gelişti. Ama toprak üzerinde hak iddia eden ya da edindikleri topraklara tutunmakta ısrarcı olan kadınlara cadı muamelesi yapılan bir ortamda böyle bir hareket başarılı olamaz. Daha da kötüsü, bu hareket tam da Dünya Bankası'nın teşvik ettiği türde bir toprak reformunu meşrulaştırabilir ve bu reform toprağın yeniden bölüşümünü sağlamak yerine tapu ve res-

mileştirme sistemi getirebilir. Bazı feministler tapunun, kırsal Afrika'da cadı avının ya da diğer mücadele biçimlerinin çoğunlukla kaynağı olan toprak ihtilaflarını engelleyebileceğini ya da kadınlara daha çok güvence vereceğini düşünebilirler. Ne yazık ki bu düşünce bir yanılsamadan ibarettir, çünkü Dünya Bankası ya da ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve İngiltere hükümeti gibi diğer kurumların teşvik ettiği toprak reform yasası yalnızca yabancı yatırımcılara fayda sağlar ve bu süreçte daha çok kırsal borca, daha çok toprağın devredilmesine ve mülksüzler arasında daha çok çatışmaya yol açar.⁴⁷ Oysa asıl gereken şey, toprağa ve diğer komünal kaynaklara eşit erişimi garantiye alan, kadınların çocuk sahibi olmadığında, çocukları erkek olmadığında, yaşlandıklarında, artık çocuk sahibi olmadıklarında, dul kaldıklarında ya da onları savunacak erkek çocukları olmadığında cezalandırılmayacakları yeni komünalizm biçimidir. Başka bir deyişle Afrika'nın içinde ve dışında feminist hareket, komünal ilişkilerin patirarkal biçiminin çöküşünün ve başarısızlığının, komünal kaynakların özelleştirilmesini meşrulaştırmak için kullanılmasına izin vermemelidir. Aksine, bu yolu seçmiş örgütlerden ders alarak (Via Campesina, Brezilya'dan Moviment dos Trabalhadores Rurais Sem Terra [Topraksız İşçi Hareketi], Zapatistalar) tamamen eşitlik temelinde ortak alanların kurulmasıyla ilgilenmelidir. Bu hareketlerin hepsi de kadınların gücünü ve kadın dayanışmasını, başarının asli şartı olarak görmüşlerdir.

Nitekim Afrika'nın köyleri ve cadı avının kurbanı olmuş kadınlar açısından baktığımızda, feminist hareketin de bir yol ayrımında olduğunu ve "hangi tarafta olduğuna" karar vermesi gerektiğini söyleyebiliriz. Feministler geçtiğimiz

47 Manji, *The Politics of Land Reform in Africa*, 35–46, 99–132.

yirmi yıl boyunca ulusal hükümetlerden tutun da Birleşmiş Milletler'e kadar birçok kurumda kadınlara bir yer kazanmak için çok çaba harcadılar. Ama ekonomik küreselleşmenin yaşandığı yerlerde sıkıntı çeken, özellikle de kırsaldaki kadınları "güçlendirmek" için her zaman aynı çabayı göstermediler. Bu sebeple, birçok feminist örgütlenme Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı'nı kutlarken, aynı yıllarda Afrika'da cadı diye yakılan kadınların sesini duymadı ya da yaşlı kadınlar topluluklarının gençleri tarafından ceza bile almadan öldürülebiliyor, işkence edilebiliyor, aşağılanabiliyor, alaya alınabiliyorken, "kadın gücü"nün boş bir terim olup olmadığını sormadı.

Afrika'da cadı avlarını kışkırtan güçler kuvvetlidir ve kolayca alt edilemeyecekler. Aslında, kadına yönelik şiddet yalnızca, insanların yaşamlarının zenginlik birikimi uğruna "tüketilmeyeceği" farklı bir dünyanın inşasıyla sona erebilir. Yine de bugünden itibaren etkili bir tepkinin nasıl yaygınlaştırılabileceğini görmek için kadınların tüm dünyada kazandığı deneyimlerden faydalanabiliriz. Hintli kadınlar, başka türlü elde edemeyecekleri para ve malları edinmek amacıyla yeniden evlenmeye heves eden erkek eşlerin yaptığı "çeyiz cinayetleri" ateşinde öldürülen kadınların sayısındaki artışla karşı karşıya kaldılar. Ardından, 1990'larda sokak oyunları, gösterileri ya da polisi katilleri yakalamaya ikna etmek için karakolun ya da katillerin evlerinin önünde oturma eylemlerinin de dâhil olduğu geniş bir eğitim kampanyası başlattılar.⁴⁸ Ayrıca katillerin ismini sayan ve onları rezil eden şarkılar, sloganlar yazdılar, mahalle grupları oluşturdular ve erkeklerin bir daha asla çeyiz istemeyeceklerine

48 Radha Kumar, *The History of Doing: Illustrated Account of Movements for Women's Rights and Feminism in India 1800-1990*, Londra: Verso, 1997, 120-21.

yemin ettikleri kamuya açık toplantılar düzenlediler.⁴⁹ Öğretmenler de çeyiz cinayetlerine karşı gösteri yapmak için sokaklara döküldü.

Sadece bunu yapmaya ehliyetleri olduğuna inandıkları sürece öldürmeye ve işkence etmeye devam edebilecek Afrikalı cadı avcılarıyla yüzleşmek için de bu doğrudan eylem taktikleri uygulanabilir. Tıpkı günümüze kadar sömürgeci güçlerle yüzleşirken seslerinin duyulduğundan emin olmak için pekiştirdikleri mücadele ve taktikler gibi, Afrikalı kadınlar özellikle bu tür bir seferberliği başlatmak için yeterli donanıma sahiptir. Örneğin kadınların cadı avcılarının “tepesine binip” oturma eylemleri düzenlediği, onların karşısında soyundukları, “edepsiz” davranışlar sahneleyerek karşılarındakileri utandırdıkları bir hareket örgütlenabilir. Ve köklü Afrika kadın hareketinin bunları daha önce yaptığı bilinmektedir.⁵⁰ Bunları hem Afrika’daki failerin hem de cadı avlarına sebep olan politikaların biçimlendirildiği dünya başkentlerindeki uluslararası temsilciliklerin kapılarının önünde yapmalılar.

Elbette “erkeğin tepesine binmek” yalnızca bir başlangıçtır. Fakat bu yeni cadı avlarına karşı çıkmak için kadınların ve feministlerin birçok şey yapabileceklerini ve böylesi bir müdahalenin acilen gerekli olduğunu fark etmemiz önemlidir. Çünkü komünal ilişkilerin dağılmakta olduğu toplumsal bir bağlamda gençlik çeteleri, ellerinde halatlar ve benzinle kadınların ve yaşlı erkeklerin etrafını sardığında çok az kişi onları kurtaracak cesarete sahip olacaktır. Eğer kadınlar cadı avlarına karşı örgütlenmezse (ki bunu başkası

49 Kumar, *The History of Doing*, 122.

50 Susan Diduk, “The Civility of Incivility: Grassroots Political Activism, Female Farmers and the Cameroon State,” *African Studies Review* 47, no. 2 (Eylül 2004): 27–54.

yapmayacak), bu dehşet kampanyası cadı avı ya da başka yeni biçimlerde devam edecektir. Cadı avlarının yeniden yaşanmasından çıkarabileceğimiz bir ders de, bu tür bir zulmün artık özgün bir tarihsel döneme bağlı olmadığıdır. Artık bunlardan bağımsız var olabiliyor. Bu sebeple aynı mekanizma, ne zaman dışlanması ve aşağılanması gereken birileri olsa farklı toplumlarda da uygulanabiliyor. Aslına bakılırsa cadılık suçlamaları uzaklaştırma ve yabancılaştırmanın nihai mekanizmasıdır, zira suçladığı kişileri (ki bunlar öncelikle halen kadınlardır) topluluklarının yok oluşuna kendini adanmış canavarımsı yaratıklara dönüştürüp böylelikle herhangi bir şefkati ya da dayanışmayı hak etmediklerini ima eder.

SONUÇ |

Caliban ve Cadı'daki bazı fikirleri ve bunların günümüzde tanıklık ettiğimiz kadına yönelik şiddetin artışıyla olan ilişkilerini yeniden gündeme getiren bu kitap, her toplumsal hareket için hayati olan soruları cevaplamaya çabıyor.

Çocuk doğurmakla kalmayıp onları besleyen, her gün ailelerinin yeniden üretimini sağlayan, her bireyin onların bedenden geçip bu dünyaya geldiği kadınlar, cadı avları da dâhil olmak üzere neden bunca şiddetin hedefi olurlar?

İkinci bölümde tartıştığım üzere, günümüzde özellikle siyahî, daha önce sömürgeleştirilmiş, proleter kadınlara yönelik şiddetin bir boyutu da, mülksüzleştirilmeyi reddeden ve köleleştirilmiş toplulukların nesiller boyunca ürettiklerini geri alma mücadelesi veren isyancı gençlerin annelerine yöneltiliyor. Bu anlamda ABD hükümetinin hem yerelde hem de dünya çapında yürüttüğü toplu kapatma politikaları ile siyahî/"yoksul" kadınlara yönelik saldırılar arasında bir devamlılık söz konusudur. Sözde üçüncü dünya ülkelerindeki kadınlar ise onları işe yaramaz, toplulukları için birer yük

ve (geçimlik tarım gibi) kamu yararına ters olduğu varsayılan üretim biçiminin savunucuları olarak gören ekonomi politikaları tarafından şiddetin nesnelere dönüştürüldü. Bu yeni şiddet dalgasında bir başka anahtar etmen de sermaye birikiminin, hedef alınan toplulukların yerinden edilmesini ve yeniden üretim araçlarının yok edilmesini gerektiren “doğal kaynak çıkarma ve işletme” pratiklerine daha çok bel bağlamasıdır.

Kadınlara yönelik saldırı her şeyin ötesinde, sermayenin denetleyemediği şeyi yok etme ve kendi yeniden üretimi için en gerekli olan şeyi değersizleştirme ihtiyacından kaynaklanır. İşte bu aşırı-otomasyon döneminde bile kadın bedeninin doğurganlığı olmasaydı ne iş ne de üretim yapılabilirdi. Tüplerinde büyüyen bebekler diye bir şey yok; bu, sermayenin henüz fethedemediği kadın bedeninin dışında üremeyi hedefleyen eril arayışın bir ifadesi olarak reddetmemiz gereken söylemsel bir formüldür.

Tüm farklı biçimleriyle cadı avları komünal ilişkileri yok etmenin etkili bir aracıdır ve komşu, arkadaş, sevgili görünümü altında güç, seks, zenginlik düşkünü ya da sadece kötücül edimler gerçekleştirmek isteyen başka bir insan olduğu şüphesi yaratır. Geçmişte olduğu gibi, kapitalizme duyulan iğrenmenin ve onun sömürüsüne karşı direnişin dünyanın her yerinde arttığı zamanlarda bu yalan işe yarar. Bu yalan temelinde birbirimizden korkmamız, birbirimizin güdülerinden şüphelenmemiz, yoldaşlarımıza onlardan elde edebileceklerimiz ya da onların bize verebilecekleri zarardan başka bir şey düşünmeden yaklaşmamız istenir.

Bu sebeple, cadı avlarının tarihini ve mantığını, günümüzde de sürmesini sağlayan sayısız yöntemi anlamak için çabalamak gerekiyor. Zira yalnızca hafızamızı güçlü tutarak bunun bize karşı kullanılmasını engelleyebiliriz.

- Adinkrah, Mensah. *Witches, Witchcraft and Violence in Ghana*. New York: Berghahn Books, 2015.
- Agarwal, Bina. *A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Amussen, S.D. "Gender, Family and the Social Order, 1560–1725." der. Fletcher ve Stevenson, *Order and Disorder in Early Modern England*, 196–217.
- Appleby, Joyce Oldham. *Economic Thought and Ideology in Seventeenth Century England*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978.
- Apter, Andrew H. "Atinga Revisited: Yoruba Witchcraft and the Cocoa Economy, 1950–1951." der. Comaroff ve Comaroff, *Modernity and Its Malcontents*, 111–28.
- Arteaga, Leticia. "Pobreza, violencia y el proyecto de las madres comunitarias en Colombia." Yayınlanmamış makale.
- Ashford, Adam. "Reflections on Spiritual Insecurity in a Modern African City (Soweto)." *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 39–67.
- _____. *Witchcraft, Violence, and Democracy in South Africa*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Astill, James. "Congo Casts Out Its 'Child Witches.'" *Guardian*, 11 Mayıs 2003. Erişim tarihi 7 Mayıs 2018. <https://www.theguardian.com/world/2003/may/11/congo.jamesastill>.
- Auslander, Mark. "Open the Wombs: The Symbolic Politics of Modern Ngoni Witch-Finding." der. Comaroff ve Comaroff, *Modernity and Its*

Malcontents, 167–92.

- Austen, Ralph A. "The Moral Economy of Witchcraft: An Essay in Comparative History." der. Comaroff ve Comaroff, *Modernity and Its Malcontents*, 89–110.
- Bastian, Misty L. "Bloodhounds Have No Friends': Witchcraft and Locality in the Nigerian Popular Press." der. Comaroff ve Comaroff, *Modernity and Its Malcontents*, 129–66.
- Berg, Allison, *Witches in Exile*. San Francisco: California Newsreel, 2005, DVD, 79 min.
- Bonate, Liazzat. "Women's Land Rights in Mozambique: Cultural, Legal and Social Contexts." der. L. Muthoni Wanyeki, *Women and Land in Africa*, 96–132.
- Bond, George Clement ve Diane M. Ciekawi, der. *Witchcraft Dialogues: Anthropology and Philosophical Exchanges*. International Studies, Africa Series no. 76. Atina: Ohio University Center for International Studies, 2001.
- Bongmba, Elias K. "Witchcraft and the Christian Church: Ethical Implications." der. Haar, *Imagining Evil*, 113–42.
- Capp, Bernard. *When Gossips Meet: Women, Family, and Neighbourhood in Early Modern England*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Caputi, Jane, ve Diana E.H. Russell. "Femicide: Sexist Terrorism against Women." der. Radford ve Russell, *Femicide*, 13–21.
- Carey, David, Jr. ve M. Gabriela Torres. "Precursors to Femicide: Guatemalan Women in a Vortex of Violence." *Latin American Research Review* 45, no. 3 (Ocak 2010): 142–64.
- Chabal, Patrick ve Jean-Pascal Daloz. *Africa Works: Disorder as Political Instrument*. Oxford: James Currey, 1999.
- Chauduri, Soma. *Witches, Tea Plantations, and Lives of Migrant Laborers in India: Tempest in a Teapot*. Lanham, MD: Lexington Books, 2013.
- Ciekawy, Diane ve Peter Geschiere. "Containing Witchcraft: Conflicting Scenarios in Postcolonial Africa." *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 1–14.
- Clark, Alice. *Working Life of Women in the Seventeenth Century*. Londra: Routledge & Kegan Paul, 1982 [1919].
- Cohn, Samuel K. "Donne in piazza e donne in tribunale a Firenze nel rinascimento." *Studi Sorici* 22, no. 3 (Temmuz-Eylül 1981): 515–32.
- Comaroff, Jean ve John Comaroff, der. *Modernity and Its Malcontents: Ritual and Power in Postcolonial Africa*. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- _____. *Law and Disorder in the Postcolony*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- _____. "Occult Economies and the Violence of Abstraction: Notes from the South African Postcolony." *American Ethnologist* 26, no. 2 (Mayıs 1999): 279–303.

- Cornwall, Julian. *Revolt of the Peasantry, 1549*. Londra: Routledge & Kegan Paul, 1977.
- Dalla Costa, Giovanna Franca. *The Work of Love: Unpaid Housework, Poverty and Sexual Violence at the Dawn of the 21st Century*. New York: Autonomedia, 2008.
- Daly, Mary. *Gyn/Ecology: The Methaethics of Radical Feminism*. Boston: Beacon Press, 1978.
- Danfulani, Umar Habila Dadem. "Anger as a Metaphor of Witchcraft: The Relation between Magic, Witchcraft, and Divination among the Mupun of Nigeria." der. Haar, *Imagining Evil*, 143–84.
- Deininger, Klaus. *Land Policies for Growth and Poverty Reduction: World Bank Policy Research Report*. Washington, DC: World Bank and Oxford University Press, 2003.
- Diduk, Susan. "The Civility of Incivility: Grassroots Political Activism, Female Farmers and the Cameroon State." *African Studies Review* 47, no. 2 (Eylül 2004): 27–54.
- Dovlo, Elom. "Witchcraft in Contemporary Ghana." der. Haar, *Imagining Evil*, 67–112.
- Ehrenreich, Barbara ve Deirdre English. *Witches, Midwives, and Nurses: A History of Women Healers*. New York: Feminist Press, 1973 [*Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler*, çev. Ergun Uğur, Kavram Yay., 1992].
- Ekine, Sokari. "Women's Response to State Violence in the Niger Delta." *Feminist Africa* 10 (2008): 67–83.
- Ellis, Stephen. "Witching Times: A Theme in the Histories of Africa and Europe." der. Haar, *Imagining Evil*, 31–52.
- Evans, Edward Payson. *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals: The Lost History of Europe's Animal Trials*. Londra: William Heineman, 1906.
- Fagotto, Matteo. "The Witch Hunts of India." *Friday Magazine*, 4 Eylül 2013. Erişim tarihi 11 Mayıs 2018. <http://fridaymagazine.ae/features/the-big-story/the-witch-hunts-of-india-1227329#>.
- Falquet, Jules. "De los asesinados de Ciudad Juarez al fenomeno de los feminicidios: nuevas forma de violencia contra las mujeres?" *Viento Sur*, 30 Aralık 2014. Erişim tarihi 11 Mayıs 2018. <http://vientosur.info/spip.php?article9684>. İlk Fransızca çevirisi, "Des assassinats de Ciudad Juarez au phenomene des feminicides: de nouvelles formes de violences contre les femmes?" *Contretemps*, 1 Ekim 2014. Erişim tarihi 11 Mayıs 2018. <https://www.contretemps.eu/desassassinats-de-ciudad-juarez-au-phenomene-des-feminicidesde-nouvelles-formes-de-violences-contre-les-femmes/>.
- . "Femmes de menage, loueuses d'uterus, travailleuses du sexe et travailleuses du care: le 'des-amalgamage conjugal' en contexte neoliberal: liberation ou nouvelle formes d'sppropriation?" Konferans metni, Coloque Internationale Travail, care et politiques

- sociales, débats Bresil-France, Sao Paulo, 26–29 Ağustos 2014.
- . “Hommes en armes et femmes ‘de service’: tendances neoliberales dans l’évolution de la division sexuelle du travail.” *Cahiers du Genre* 40 (2006): 15–37.
- Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press, 1963 [Yeryüzünün Lanetlileri, çev. Şen Süer, Versus Kitap, 2018].
- Federici, Silvia. *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*. Brooklyn: Autonomedia, 2004 [Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim, çev. Öznur Karakaş, Otonom Yayıncılık, 2012].
- . *Revolución en punto cero. Trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficantes de sueños, 2013. İngilizce baskı, *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*. Oakland: PM Press, 2012 [Sıfır Noktasında Devrim: Ev İş, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele, çev. D. Meral, H. Mertol ve Ö. Avcı, Otonom Yayıncılık, 2013].
- . “Witch-Hunting, Globalization and Feminist Solidarity in Africa Today.” *Journal of International Women’s Studies* 10, no. 1 (2008): 21–35.
- Fisiy, Cyprian F. “Containing Occult Practices: Witchcraft Trials in Cameroon.” *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 143–63.
- Fletcher, Anthony ve John Stevenson, der. *Order and Disorder in Early Modern England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Gengenbach, Heidi. “‘I’ll Bury You in the Border!’ Land Struggles in Post-war Facazisse (Magude District), Mozambique.” *Journal of Southern African Studies* 24, no. 1 (Mart 1998): 7–36.
- Geschiere, Peter ve Francis Nyamnjoh. “Witchcraft in the ‘Politics of Belonging.’” *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 69–91.
- Grant, Jaime M. “Who’s Killing Us?” der. Radford ve Russell, *Femicide*, 145–60.
- Haar, Gerrie ter, der. *Imagining Evil: Witchcraft Beliefs and Accusations in Contemporary Africa*. Trenton, NJ: Africa World Press, 2007.
- Hari, Johann (2009). “Witch Hunt: Africa’s Hidden War on Women.” *Independent*, 11 Mart 2009. Erişim tarihi 8 Mayıs 2018. <https://www.independent.co.uk/news/world/africa/witch-huntafricas-hidden-war-on-women-1642907.html>.
- Hester, Marianne. “Patriarchal Reconstruction and Witch Hunting.” *Witchcraft in Early Modern Europe: Studies in Culture and Belief*, der. Jonathan Barry, Marianne Hester ve Gareth Roberts, 288–306. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Hinfelaar, Hugo F. “Witch-Hunting in Zambia and International Illegal Trade.” der. Haar, *Imagining Evil*, 229–46.
- Holmes, Clive. “Women: Witnesses and Witches.” *Past and Present* 140, no. 1 (Ağustos 1993): 45–78.

- Howell, Martha C. *Women, Production and Patriarchy in Late Medieval Cities*. Chicago: University of Chicago Press, 1986.
- Johansen, Jens Christian V. "Denmark: The Sociology of Accusations" *Early Modern European Witchcraft: Centres and Peripheries*, der. Bengt Ankarloo ve Gustav Henningsen, 339–66. Oxford: Clarendon, 1992.
- Johnson, Holly, Natalia Ollus ve Sami Nevala. *Violence against Women: An International Perspective*. New York: Springer Science and Business Media, 2008.
- Karim, Lamia. *Microfinance and Its Discontents: Women in Debt in Bangladesh*. Minneapolis: Minnesota University Press, 2011.
- Klaits, Joseph. *Servants of Satan: The Age of the Witch Hunts*. Bloomington: Indiana University Press, 1985.
- Kumar, Radha. *The History of Doing: Illustrated Account of Movements for Women's Rights and Feminism in India 1800–1990*. Londra: Verso, 1997.
- LaFraniere, Sharon. "African Crucible: Cast as Witches then Cast Out." *New York Times*, Kasım 15, 2007. Erişim tarihi 8 Mayıs 2018. <https://www.nytimes.com/2007/11/15/world/africa/15witches.html>.
- L'Estrange Ewen, C. *Witch-Hunting and Witch Trials: The Indictments for Witchcraft from the Records of 1373 Assizes Held for the Home Circuit AD 1559–1736*. Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1929.
- Le Sueur, Meridel. *Women on the Breadlines*. Gözden geçirilmiş 2. baskı, New York: West End Press, 1984 [1977].
- Levin, Dan. "A Chilling Journey along Canada's Highway 16." *New York Times*, 26 Mayıs 2016. Erişim tarihi 8 Mayıs 2018. <https://www.nytimes.com/2016/05/26/insider/a-chilling-journey-alongcanadas-highway-16.html>.
- . "Dozens of Women Vanish on Canada's Highway of Tears, and Most Cases Are Unsolved." *New York Times*, 24 Mayıs 2016. Erişim tarihi 9 Mayıs 2018. <https://www.nytimes.com/2016/05/25/world/americas/canada-indigenous-women-highway-16.html?mtrref=www.google.ca>.
- Linebaugh, Peter. *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*. Berkeley: University of California Press, 2008.
- Macfarlane, Alan. *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional and Comparative Study*. New York: Harper & Row, 1970.
- Manji, Ambreena. *The Politics of Land Reform in Africa: From Communal Land to Free Markets*. Londra: Zed Books, 2006.
- McVeigh, Tracy. "Children Are Targets in Nigerian Witch Hunt." *Guardian*, 9 Aralık 2007. Erişim tarihi 7 Mayıs 2018. <https://www.theguardian.com/world/2007/dec/09/tracymcveigh.theobserver>.
- Meintjes, Sheila, der. Anu Pillay ve Meredith Turshen. *The Aftermath: Women in Post-conflict Transformation*. Londra: Zed Books, 2001.
- Merchant, Carolyn. *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*. San Francisco: Harper & Row, 1983.

- Meyer, Birgit. "The Power of Money: Politics, Occult Forces, and Pentecostalism in Ghana." *African Studies Review* 41, no. 3 (Ekim 1998): 15–37.
- Midnight Notes Kolektifi. *The New Enclosures*. *Midnight Notes* no. 10 (1990). Erişim tarihi 13 Haziran 2018. <https://libcom.org/files/mn10-new-enclosures.pdf>.
- Mies, Maria. *Patriarchy and Accumulation on a World Scale*. Londra: Zed Books, 2014 [1986] [*Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, çev. Yıldız Temurtürkan, Dipnot Yayınları, 2012].
- Miguel, Edward. "Poverty and Witch Killing." *Review of Economic Studies* 72, no. 4 (Ekim 2005): 1153–72.
- Moser, Caroline O.N. ve Fiona C. Clark. *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Londra: Zed Books, 2001.
- Muchembled, Robert. *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIIe): Essai*. Paris: Flammarion, 1978.
- Mutungi, Onesmus K. *The Legal Aspects of Witchcraft in East Africa: With Particular Reference to Kenya*. Nairobi: East Africa Literature Bureau, 1977.
- Niehaus, Isak A. "The ANC's Dilemma: The Symbolic Politics of Three Witch-Hunts in the South African Lowveld." *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 93–118.
- Niehaus, Isak A., Eliazaar Mohala ve Kelly Shokane. *Witchcraft, Power, and Politics: Exploring the Occult in the South African Lowveld*. Londra: Pluto Press, 2001.
- Nuwer, Rachel. "Women Shut Down Deadly Witch-Hunts in India (Yes, That Still Happens)." *Smithsonian.com*, 5 Eylül 2012. Erişim tarihi 13 Haziran 2018. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/women-shut-down-deadly-witch-hunts-in-india-yes-that-still-happens-26095379/>.
- Offiong, Daniel A. *Witchcraft, Sorcery, Magic and Social Order among the Ibibio of Nigeria*. New Haven, Enugu: Fourth Dimension Publishing, 1991.
- Ogembo, Justus M. *Contemporary Witch-Hunting in Gusii, Southwestern Kenya*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 2006.
- Okamba, Louis. "Saving the Elderly from Prejudice and Attacks." *African Agenda* 2, no. 2 (1999).
- Olivera, Mercedes, der., *Violencia feminicida en Chiapas: razones visibles y ocultas de nuestras luchas, resistencias y rebeldías*. Chiapas: Universidad de Ciencias y Artes de Chiapas—Centro de Derechos de la Mujer de Chiapas, 2008.
- Oyèwumi, Oyeronke, der., *African Women and Feminism: Reflecting on the Politics of Sisterhood*. Trenton, NJ: Africa World Press, 2003.
- Palmer, Karen, *Spellbound: Inside West Africa's Witch Camps*. New York: Free Press, 2010.

- Parish, Jane. "From the Body to the Wallet: Conceptualizing Akan Witchcraft at Home and Abroad." *Journal of the Royal Anthropology Institute* 6, no. 3 (Eylül 2000): 487–500. Erişim tarihi 13 Haziran 2018. <http://www.urbanlab.org/articles/Parish,%20Jane%202000%20From%20the%20body%20to%20the%20wallet.pdf>.
- Pels, Peter. "The Magic of Africa: Reflections on a Western Commonplace." *African Studies Review* 41, no. 3 (Aralık 1998): 193–209.
- Petratis, Richard. "The Witch Killers of Africa." *The Secular Web*, 2003. Erişim tarihi 4 Mayıs 2018. https://infidels.org/library/modern/richard_petratis/witch_killers.html.
- Pirela, Miguel Perez. "Asesinan a supuestas brujas en Tanzania por 'impotencia sexual.'" *Telesur*, 17 Ekim 2014. Erişim tarihi 8 Mayıs 2018. <https://www.telesurtv.net/news/Asesinan-a-supuestas-brujas-en-Tanzania-por-provocarimpotencia-sexual-20141017-0013.html>.
- Radford, Jill ve Diana E.H. Russell, der. *Femicide: The Politics of Woman Killing*. New York: Twayne Publishers, 1992.
- Rice, Nicole R. ve Margaret Aziza Pappano. *The Civic Cycles: Artisan Drama and Identity in Premodern England*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2015.
- Roberts, Dorothy. *Killing the Black Body: Race, Reproduction, and the Meaning of Liberty*. New York: Vintage Books, 2016 [1997].
- Rowlands, Samuel. *Tis Merrie When Gossips Meete*. Londra: John Deane, 1609.
- Ruggiero, Guido. *Binding Passions: Tales of Magic, Marriage, and Power at the End of the Renaissance*. New York: Oxford University Press, 1993.
- Russell, Diana E.H. ve Candida Ellis. "Annihilation by Murder and by the Media: The Other Atlanta Femicides." der. Radford and Russell, *Femicide*, 161–62.
- Russell, Diana E.H. ve Nicole Van de Ven, der. *Crimes against Women: Proceedings of the International Tribunal*. 3. baskı, Berkeley: Russell Publications, 1990 [1976].
- Segato, Rita Laura. *La escritura en el cuerpo de las mujeres asesinadas en Ciudad Juárez: territorio, soberanía y crímenes de segundo estado*. Mexico City: Universidad del Claustro de Sor Juana, 2006.
- _____. *Las nuevas formas de la guerra y el cuerpo de las mujeres*. Puebla: Pez en el Arbol, 2014.
- Shepard, Alexandra. "Poverty, Labour and the Language of Social Description in Early Modern England." *Past Present* 201, no. 1 (Kasım 2008): 51–95.
- Soumya, Savvy. "Film on Witches Casts a Spell—Documentary Features in the Nomination List of Magnolia Award." *Telegraph*, May 12, 2005. Erişim tarihi 13 Haziran 2018. https://www.telegraphindia.com/1050512/asp/jharkhand/story_4722935.asp.
- Sublette, Ned ve Constance Sublette. *The American Slave Coast: The History*

- of the Slave-Breeding Industry*. Chicago: Lawrence Hill Books, 2016.
- Thomas, Keith. *Religion and the Decline of Magic*. New York: Charles Scribner's Sons, 1971.
- Turshen, Meredith. "The Political Economy of Rape: An Analysis of Systematic Rape and Sexual Abuse of Women During Armed Conflict in Africa." der. Moser and Clark, *Victims, Perpetrators or Actors?*, 55–68.
- Turshen, Meredith, and Clotilde Twagiramariya, der. *What Do Women Do in Wartime? Gender and Conflict in Africa*. Londra: Zed Books, 1998.
- Ulekleiv, Line, der. *Steileneset Memorial: To the Victims of the Finnmark Witchcraft Trials*. Oslo: Forlaget Press, 2011.
- Underdown, D.E. "The Taming of the Scold: The Enforcement of Patriarchal Authority in Early Modern England." der. Fletcher and Stevenson, *Order and Disorder in Early Modern England*, 116–36.
- Van Binsbergen, Wim. "Witchcraft in Modern Africa as Virtualized Boundary Condition of the Kinship Order." der. Bond and Ciekawy, *Witchcraft Dialogues*, 212–62.
- Vine, Jeremy. "Congo Witch-Hunt's Child Victims." *BBC Online*, 22 Aralık 1999. Erişim tarihi 7 Mayıs 2018. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/575178.stm>.
- "Violencia contra las Mujeres: una herida abierta en Oaxaca: 371 feminicidios .donde esta la justicia? 2004–2011." *Recuento ciudadano*, Kasım 2011. Erişim tarihi 9 Haziran 2018. <https://issuu.com/consorciooaxaca/docs/herida-abierta-informe-oaxaca>.
- Wanyeki, L. Muthoni, der. *Women and Land in Africa: Culture, Religion and Realizing Women's Rights*. Londra: Zed Books, 2003.
- White, Luise. *Speaking with Vampires: Rumor and History in Colonial Africa*. Berkeley: University of California Press, 2000.
- Wiesner, Merry. "Women's Response to the Reformation." *The German People and the Reformation*, der. R. Po-Chia Hsia, 148–72. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988.
- "Witches' Burnt to Death in Kenya," *BBC News*, 21 Mayıs 2008. Erişim tarihi Haziran 2018. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7413268.stm>.
- World Bank. *World Development Report 2008: Agriculture for Development*. Washington, DC: International Bank for Reconstruction and Development/World Bank, 2007. Erişim tarihi 9 Mayıs 2018. https://siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf.
- Wright, Louis B. *Middle-Class Culture in Elizabethan England*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1965 [1935].
- Wright, Thomas. *A History of Domestic Manners and Sentiments in England during the Middle Ages*. Londra: Chapman and Hall, 1862.

Cadı olduğu varsayılan kadınların avlanıp yakılmasının üzerinden beş yüz yıldan fazla zaman geçti. Kapitalizmin şafağında ilksel birikim sürecinde kapatılan, emek gücünü üreten mekanik bir bedene indirgenen ve tüm ortak olanların çitlenmesine direnişi ile korku salan kadın bedeni, ibretlik işkencelerin deneme tahtası yapıp itibarsızlaştırıldı. Bugün kadına yönelik giderek artan şiddet ve hatta yeni cadı avları geçmişin izlerinden yürüyor. Topraklarına el koymak için yaşlı komşusunu veya akrabasını asılsız suçlarla ihbar eden bir genç... Az çeyiz getiren karısını öldüren bir koca... Ortak olanları ve cinsel haklarını savunan kadınları evlerinden sürgün eden yerel otoriteler... Mikro-kredilerle toprakları ipoteklemeyi ve yeni çitleme biçimlerini teşvik eden uluslararası kurumlar... Hep birlikte yeni bir ilksel birikim, kapatma ve mülksüzleştirme sürecini örüyorlar. Cadı avlarının tarihini ve mantığını, halen sürmesini sağlayan sayısız yöntemi ve kadına yönelik yeni şiddet biçimlerini anlamaya davet eden Federici, cadıların tarihinin sessizliğe gömülmesine izin vermiyor. Ancak hafızamızı güçlü tutarak cadılık suçlamalarıyla öldürülen kadınların yazgısının tekrarını engelleyebilir, bu şiddete karşı direniş biçimlerimizi ortaklaştırıp yaygınlaştırabiliriz. İşte bu yüzden bu kitap, “Bizler yakamadığınız cadıların torunlarıyız” diyen herkes için.

9 786057 872005

www.otonomyayincilik.com
iletisim@otonomyayincilik.com

